AKČENAT I METAR

JUNAČKIH NARODNIH PJESAMA.

RASPRAVA

ODOBRENA POVJERENSTVOM STROGIH ISPITA FAKULTETA MUDROSLOVNOGA.

NAPISAO

MILIVOJ ŠREPEL.

ZAGREB.

TISKARSKI ZAVOD „NARODNIH NOVINAH"

1886.

Akcenat i metar junačkih narodnih pjesama.

I.

U predgovoru IV. knjige „Srpskih junačkih pjesama“ (u Beču 1833.) bilježi Vuk, od koga je koja pjesma i iz kojega kraja. Na prvom je mjestu Tešan Podrugović. Za nj veli Vuk p. 9: „Kad sam ja od njega pesme prepisivao, ne znam, je li bio što stariji od 40 godina. Bio je pametan, kao ajduk, pošten čovek; vrlo je rado koješta veselo i šaljivo pripovedao, ali se pri tom nigda nije smejao, nego je bio malo kao namršten. On je znao još najmanje sto junačkih pesama, sve ovaki, kao što su ove, koje sam od njega prepisao, a osobito od kojekaki primorski i Bosanski ajduka i četobaša. Ni koga ja do danas nisam našao, da onako pesme zna, kao on što je znao. Njegova je svaka pesma bila dobra, jer je on (osobito kako nije pevao, nego samo kazivao) pesme razumevao i osećao, i mislio je, šta govori.“ A pod zvjezdicom napominje Vuk ovom zgodom: „Pesme se, i ženske i junačke, kazuju, kao kad čovek čita iz knjige, tako, da se poznaje stih i odmor (caesura). Stari ljudi pesme deci više kazuju, nego pevaju. Sila ljudi i žena ima, koje je mlogo lakše namoliti, da pesmu kazuju, nego da pevaju.“

Ako je ko poznavao narodnu pjesmu u dušu, bio je to jamačno pokojni Vuk. A on 'evo za najboljega narodnoga pjevača veli, da je pjesme kazivao, a nije ih pjevao. Ove se pjesme kazuju tako, da se poznaje i stih i odmor. Da nije ničega drugoga, ne bi li nas zar već ovo moglo ponukati, da proučimo, koliko se u tim pjesmama može poznati stih i odmor, kad se kazuju? Je li doista bez ikakva reda nanizano deset slogova u desetercu? Nema li nekih stalnih oblika? Vuk je već g. 1824. u predgovoru I. knjige „Narodnih srpskih pjesama“ (u Lipisci) na p. 19 rekao ovo:

*

„ . . . Ovake su pjesme naličnije na junačke, nego na ženske, ali bi se teško čulo, da i ljudi pjevaju uz gusle (već ako ženama), a zbog dužine ne pjevaju se ni kao ženske, nego se samo **kazuju**“.

No još je znamenitije, što veli Vuk u IV. knjizi n. pj. (bečkoga izdanja) na p. 14 (u predgovoru): „Ali kad se s Milijom sastanem, onda mi se tek radost okrene na novu tegobu i muku: ne samo što on, kao i ostali gotovo svi pevači, (koji su **samo pevači**), nije znao pesme **kazivati** redom, do **samo pevati**“, pak onda u predgovoru I. knjige p. 32: „Prem da ima dosta ljudi, koji znadu mlogo pjesama, ali je opet teško naći čoveka, koji zna pjesme lijepo i jasno. U tom je pokojni Tešan Podrugović (Bog da mu dušu prosti!) bio prvi i jedini izmegju sviju, koje sam ja za ovi deset godina nalazio i slušao. On je bio rodom od nekud izmegju Bosne i Ercegovine, i iznajprije je bio trgovac, pa poslije ubije nekaka Turčina, koji njega ćeo da ubije, i tako prospe svoju kuću i otide u ajduke, i kao ajduk 1807. godine prebjegne u Srbiju. On je vrlo lijepo znao udarati u gusle, ali pjevati nije znao (ili nije ćeo) ni kako, nego je pjesme kazivao kao iz knjige; i za skupljanje pjesama taki su ljudi najbolji; jer oni osobito paze na red i na misli, a pjevači (osobito koji su **samo pjevači**) mlogi pjevaju i ne misleći što, i znadu redom samo pjevati, a kazivati ne znadu (s takima sam ja kašto imao muku).“

Ovo su doista jasna svjedočanstva, da su se mnoge, megju njima najbolje pjesme, što ih nahodimo u klasičnoj Vukovoj zbirci narodnih pjesama, upravo kazivale. Red je, da naši glazbenici prouče, kako se narodne pjesme pjevaju, a mi ćemo ovdje pokušati, da pokažemo, kako se kazuju.

Već je Vuk u I. knjizi n. pj. napomenute edicije počeo govoriti o pravilima naše narodne metrike, te za desetaračke pjesme veli samo ovoliko p. 53: „Sve su naše junačke pjesme od deset slogova ili pet trohejski stopa i poslije druge stope odmor (cesura, Einschnitt), n. pr.

Pōdīžē sĕ | C̄rnŏjēvīć Ivŏ.

Istina da je u mlogim stihovima prema govoru dug slog mjesto kratkoga i kratak mjesto dugoga, n. pr.

Ī pōnĕsĕ | trī tŏvără blāgă
Jă kăd tākŏ | svădbū ŭrēdīšĕ;

tako se **govori**, i tako se **čita** i *kazuje*; ali kad se pjeva, onda su sve troheji:

I pōnēsē | trī tȍvārā blāgā.
Jā kăd tākō | svādbŭ ūrēdīšē."

Još je Vuk u „Opitu nastavlenja k srbskoj sličnorječnosti i slogomerju ili prosodii Luke Milovanova" (u Beču 1833.) progovorio o prosodiji i pravilima hrvatskih ili srpskih narodnih pjesama, ovako n. p. p.

„a) Broj slogova i odmor to su u našim narodnim pesmama glavna i jedina pravila, na koja je pesmotvorac pazio (no i to ne osećajući nego samo držeći se uva i glasa u pevanju), a poetičeske stope i slogomerje po svojstvu jezika (u onom broju slogova i s onim odmorom) namesti se samo od sebe (tako je mogao i Omir po svojstvu ondašnjega grčkoga jezika u egzametrima spevati Ilijadu i Odiseu i ne misleći o slogomerju, kao n. p. što nije ni Došen pišući Aždaju sedmoglavnu četverostopnim trohejima);

b) Ja niti sam onda mislio, niti mislim sad, da su naše narodne pesme po slogomjerju bez pogreške, nego sam mislio i sad mislim, da se u svakome rodu njiovi stihova poznaje, kakovo je slogomerje trebalo da bude, pa što nije po onome, ono je pogrešeno, kao što se (gde manje, gde više) nalazi i kod najznatniji učeni stihotvoraca sviju naroda;

v) Ja mislim, da metrum ili slogomerje mnogi naši narodni pesama može lasno poznati ne samo učen i u ovom poslu vešt Srbin, nego i Nemac i Englez i Francuz, koji ni jedan ni rieči Srpski ne zna, nego samo da mu se pesma nekoliko puta pročita ili otpeva (pored svega onoga, što g. P. B. (Petar Berić) govori o razlici izmegju melodijskoga tona i prosodije, ja mu opet slobodno mogu kazati, da se pevanje gdekoji pesama javno upravlja po slogomerju — a u pogrešenim stopama slogomerje po pevanju; o tom bi se on sam mogao uveriti, n. p. kako se u kolu peva: Rasla tanka jelika, i Ajd u kolo, selo moja). Ja ne znam, kakav bi u ovom poslu vešt Srbin mogao kazati, da n. p. u stihovima:

Boga moli mlado momče:
Daj mi, Bože, zlatne roge,
Da probodem boru koru —

nisu po četiri trohejske stope?

Ili u stihovima:

Rasla tanka jelika
Na dva brda velika.

To ne bila jelika,
Već devojka Velika —

da nisu iz početka dva troheja, a na kraju daktil?

Ili u stihovima:

Porani rano na vodu,
Od zlata nagjo jabuku,
Dado je ocu da deli —

da nisu u početku i na kraju daktili, a u sredi troheji?

Ili u stihovima:

Progjo goru, progjo drugu i treću —
Al u gori zelen bore listao —
Ajde Duka, ajde Leka na vojsku —
Duka Leka sprema konja da ide —
Vjerna ljuba drži konja i plače:
Jao Duka, jao Leka vojvoda!

da nisu po četiri troheja i na kraju po jedan daktil? Pa kad se u našim narodnim pesmama nagje više ovaki pravilni stihova (ili i sami stopa), nego nepravilni, ne će li onda i g. P. B. priznati, da je ono, što je pravilno, pravilo, a što je nepravilno, pogreška?"

Navalice sam naveo doslovce, kako je mislio Vuk, jer je Vuk sav vijek proživio sabirući i promišljajući o narodnoj pjesmi, a opet i s toga, jer je Milovanovljeva knjiga danas veoma rijetka, pa neka se zna, kako je sudio Vuk.

Za Vukom su pisali još mnogi drugi o narodnoj metrici. Valjalo bi ih ovdje sve redom napomenuti. Nego to nije potrebno, jer su svi dosta obilato napomenuti u Ziminoj radnji „Nacrt naše narodne metrike" (Rad 48). Većina je ovih pisaca razabirala, preteže li u narodnom desetercu — pored stalnih deset slogova i dijereze iza četvrtoga sloga — akcenat ili kvantiteta. Najprije je Jagić u Književniku g. 1864. p. 322—331 istakao, da u narodnom pjesništvu valja upravo „od pjevanja izaći". Ovu je misao prihvatio Zima u programu velike gimnazije karlovačke godine 1874. i 1875. dokazujući, da se narodni deseterac ne osniva ni na akcentu ni na kvantiteti, ni na obojem. A posve pozitivno izreče P. Budmani u izvješću o c. kr. višoj dubrovačkoj gimnaziji godine 1876. u članku „Još jedan pokušaj o našoj narodnoj metrici", da je temeljem narodnome desetercu — glazbeni ritam. Budmani na ime veli: „Premda se u našemu jeziku razlikuju slovke duge od kratkijeh, može biti ništa manje, nego je to bivalo u grčkom i la-

tinskom: ipak se naš narod na tu dužinu u poeziji ništa ne obzire, te često hoće da mu i kratka slovka traje koliko dvije, bile kratke ili duge . . . Normalnom stopom smatra u narodnoj metrici dvoslovčanu stopu, tako te kod troslovke sve tri slovke traju koliko dvije u dvoslovci; treba na ime svaku od njih pokratiti." A osobito je, što veli: „Od stopa združenijeh postaje ritmički redak ili niz; od jednoga ili više ovakijeh redaka postaju stihovi. Svaki ritmički redak sastoji se samo iz dvije ili iz četiri stope. Ovaj zakon, kojega, koliko nam je poznato, niko doslije nije opazio, jest najglavniji u našoj narodnoj metrici, te s njega vlada svagda u stihu neki dualizam." Ovu je nauku u sistemu raspravio Zima u napomenutoj radnji u Radu 48. i 49. Po nauci Budmanovoj i Ziminoj ne pazi narodni pjevač upravo ništa na akcenat, nego samo na glazbeni ritam.

Doista se niko ne može oteti ovome temeljnome načelu, ako pomisli, kako je postao stih. Narodi su izmišljali stih, da ga pjevaju, pa niko ne može poricati, da je metrika u početku bila u najtješnjoj svezi s glazbom. No svak, ko je slušao ili čitao narodnih pjesama, biće opazio, da imade mnogo stihova, gdje se jezični akcenat slaže s glazbenim udarcem. Veber u Radu 40. p. 24 mni, da se to ne dogagja slučajno, nego je pjevač ne osjećajuć uz odmor i broj slogova pazio i na akcenat riječi. Zima tome prigovara, te misli, da je tome uzrokom priroda hrvatskoga jezika, te u njemu imade mnogo trohaja, tako da pjevač, ako navlaš ne traži drugih stopa, često mora htio nehtio u trohajima govoriti, jer mu se sami nude i nameću. Rad 48. 199. Doista Zima imade pravo, kad govori za pjevanu pjesmu, da u njoj preteže glazbeni ritam. No kad se pjesma kazuje, što no Vuk veli, „kan da se iz knjige čita", što ćemo onda? Sam Zima dopušta, da pjevač — u pjevanoj pjesmi — ipak pazi na akcenat na kraju stiha. On veli na p. 200 o. c.: „Naš narodni stih stoji na stupnju brojanja slovaka, ali već u prielazu na akcentujuće gledište". Takav je deseterac, dok je u melodiji, dok se pjeva.

Zima je osjećao, da bi ga mogao ko upitati: a kakav je deseterac u kazivanim pjesama, ta najbolji Vukovi pjevači nijesu pjevali, nego kazivali.

Za to veli Zima: „Kakav će ritam u tekstu pjesme biti, kad se kao prosa čita, za to pjevač ne pita, niti je odgovoran za to, niti se od njega može iskati, da njegovi stihovi kao prosa govoreni

izdaju kakav drugi ritam, nego u pjevanju, jer on pjesme nije sastavio za prosaično izgovaranje nego za pjevanje."

Nema sumnje, nekoč se stih osnivao samo na ritmu. No povjest metrike u drugih naroda pokazuje jasno, kako se do skora stao pomaljati nov momenat u metrici — akcenat i kvantiteta, te je u nekih naroda ritamsku pravilnost nadbio akcenat (Nijemci, Francuzi), a u drugih kvantiteta (Grci, Latini).

Posve je naravno, da je i u nas moralo biti tako. Ko ogleda šestnaesterac i petnaesterac naših starih bugarštica, pa i deseterac u Bogišićevoj zbirci hrvatskih bugarštica, — i današnje junačke pjesme, moraće priznati, da se stih naših bugarštica kud i kamo većim brojem kataleksa, pauza i sinkopa razlikuje od današnjega pravilnoga deseterca. A nijesu li ono same osobine glazbenoga ritma? Imade bugarštica, u kojima imade i šestnaesteraca i petnaesteraca i četrnaesteraca, dok se današnja junačka pjesma odlikuje odregjenim brojem slogova. U sve tri knjige Vukovih narodnih pjesama (II., III., IV.) ne ćeš naći stiha, gdje bi bilo jedanaest slogova. Takav je samo u II. p. 399.:

Crni Arap na Kraljevića Marka, gdje možeš lako reći: Kraljević-Marka ili Kraljića Marka.

U Bogišića imade starih deseteračkih pjesama, a ondje nahodimo dosta stihova, koji imadu po koji slog suviše. Po svemu tome možemo suditi, da je temeljem naše narodne pjesme bio nekoč samo ritam. No što se pjesma više primicala vremenu, da se ne samo pjeva, nego i kazuje, to je više pjevač ugagjao i jezičnome akcentu, to se više očituje težnja, da se akcenat i ritam slože. Pa da kojom srećom požive naša narodna pjesma do onoga doba, kad bi se samo govorila, mi mislimo, da bi narodni kazivač stao sve više zaboravljati na glazbeni ritam, a što više ugagjati akcentu. Ne će biti slučajem, što u crnogorskim junačkim pjesama imade najviše čistih trohajskih stopica po jezičnome akcentu, kud i kamo više, nego u II. knjizi, koje pjevaju starije dogagjaje.

Već je Zima zgodno opazio, kako se krajevi stihova najprije izjednačuju s akcentom. U tom nije naš deseterac posve sam. Bilo je tako u starih Indijanaca, u kašnjih Grka, pa u Latina, u kojih se zadnje dvije stope heksametra često slažu s akcentom.

Ako nestaje melodije, preteže akcenat. Ritamski udarac nije ino nego jača intenzija glasa. Kad nje ponestaje, gleda je stih nadomjestiti visinom glasa, koja se i u prozaičnom govòru nahodi, a

zovemo je akcentom. A ništa nije prirodnije, nego što se u prijelaznoj fazi nastoje ova dva momenta, koliko se da, izmiriti i nagoditi. Susjedi slovenski Germani osnivahu takogje pučku pjesmu na glazbenim taktovima i ugagjahu akcentu, dok nije napokon akcenat pobijedio. Westphal, Theor. d. neuhochdeutsch. Metr. 1877. p. XXII.

Dok promatramo ove pojave, ne čini nam se suvišnim ispitati, koliko su se ritam i akcenat nagodili u pjevanoj pjesmi, a po gotovo je vrijedno vidjeti, kako je u kazivanoj pjesmi. Ovaj je pojav tim zanimljiviji, što je hrvatski akcenat — glazben, jer ne sastoji samo od visine, nego i jačine glasa. Po tom će biti korisno obaznati, pokazuje li se kaka pravilnost u kazivanoj pjesmi. Samo ovako možemo razabrati i saznati, dokle je onaj posve naravni antagonizam ritma i akcenta u našoj narodnoj junačkoj pjesmi dopro.

S toga sam pobilježio II., III i IV. knjigu Vukove zbirke narodnih pjesama po akcentu i svrstao po oblicima metra — obazirući u tom poslu i na pjevača, koji je Vuku pjesmu pjevao ili kazivao. No prije nego brojevima pokažem, kaki se razmjeri pokazuju, valja mi prikazati, kojega sam se načela i načina držao, dok sam bilježio akcenat i regjao oblike stihova.

II.

Ja sam bilježio akcente u II., III. i IV. knjizi Vukovih „Srpskih narodnih pjesama“ po novom bečkom izdanju (II. 1875., III. 1846. i IV. 1862). U tom sam poslu upotrebljavao iznajprije Vukov rječnik (II. izdanje), a koliko mi nije Vuk dotjecao, upotrebljavao sam krasne radnje pokojnoga Daničića o akcentu i to poimence: u Slavische Bibliothek, herausg. von Fr Miklosich I. sv., za tim u „Glasnicima“ VIII. i XI., u „Radovima“ VI. i XIV., Daničićeve „Oblike srpskoga ili hrvatskoga jezika“ (7. izdanje), Pavićevu radnju u „Radu“ LIX. i napokon sam se obazirao gdješto i na Budmanovu gramatiku.

Nema slovenskoga plemena, kome bi gragja za akcenat bila tako pribrana, kao upravo što je u nas. Najviše nam je zahvaliti Daničiću, koji je neobičnom revnošću sabrao svu tu ogromnu gragju. A ko zna, kolikom je tačnošću radio pokojni Daničić, ne će se čuditi, što se svi filolozi posve pouzdavaju u nj. Pa ipak imade još koje čega, što još nije sabrano, a kamo li proučeno. A to nije za

čudo. Hrvatski je akcenat tako fina organizma, te će se jamačno još mnogi radnik izmučiti, dok se ovo znamenito polje posve izore.

Mnoge hrvatske rieči pokazuju često ne samo u pojedinim dijalektima, nego i u raznim krajevima, pače u istom kraju jednoga dijalekta različit akcenat. No pravi radnik, kome je doista do toga, da ugje u trag istini, ne će se preplašiti od te nestalnosti, jer će do skora u tim razlikama prepoznati žive udove jednoga organizma. Kao što je Boppova komparativna metoda poregjene filologije tumačeći glasove i oblike pojedinih arijskih jezika postigla znamenitih resultata, tako je sva prilika, da će i poregjena akcentologija odgonenuti mnogu tajnu, koja je danas jošte zastrta gustim mrakom. Danas već i najkonservativniji filolozi priznavaju, da je akcenat znamenit psihologijski faktor u postanju jezika. Akcentom će se protumačiti mnogi još tamni pojav u sintaksi arijskih jezika, dakako ne samo akcentom pojedinih riječi, nego i akcentom izreke, akcentom retoričnim što ga zovu. Psihologija nam pokazuje, kako se lagano razvijao duh ljudski i s njim uzporedo govor. Jedan je s drugim zajedno napredovao. Pa ipak do skora se jezik našao u nevolji, jer je zaostao za drugom svojim, koji se za nekoliko stupanja više ispeo. Svega onoga, što zamišlja i ćuti ljudski um, ne može izreći ljudski govor. U toj mu nevolji nije zadnji pomagač — akcenat. S toga se razloga pothvatila moderna filologija mučna posla, da izuči akcenat poimence živih jezika. Dakako najprije se dala filologija na akcenat pojedinih riječi, a za tim je red, da promotri akcenat izreke u pojedinim jezicima. Kako je to težak posao, ne treba istom pominjati. No već sada možemo reći, da će resultati ovoga rada biti za mnoge još tamne dijelove fonologije, morfologije i sintakse isto onako znameniti, kao što su na priliku resultati poregjene filologije i mitologije za psihologiju i kulturnu povjest pradjedova naših.

Kako rekoh, glavnim mi je vrelom bio za akcenat Vukov rječnik. Ne će biti s gorega, ako ovdje spomenem, kojih riječi nijesam našao u Vukovu rječniku, a nahode se u one tri knjige narodnih pjesama. Kako je poznato, Vuk je u svom rječniku zabilježio samo one riječi, koje se u samom narodu čuju i govore. Da je ovakav zbornik veoma vrijedan za svakoga, kome je do toga, da se upoznade s duševnom fiziognomikom naroda našega, ko toga ne uvigja? Upravo ću za to navesti sve riječi, kojih nema u Vukovu rječniku, a nahode se u one tri knjige, jer su sve one riječi doista narodne. Izostaviću prezimena, jer ih Vuk ne bilježi.

U II. knjizi:

Alija 48, Amosije 198, Aćolija 233, butun 223, belći 235, biujektaš 270, bekrija 273, bakšiš 323, berdivan 612, Bošna 608, knjige carostavne 95, Ćerzelez 579, čifti 224, doblizu 56, diva 105, demirli 175, dizgjen 281, dohakati 287, doklegodje 294, Dojčilo 382, dubrovnički 451, Dubrovica 491, dalubana 521, Dinjar 521, Beljać 488, daulbasi 582, Gjuro 448, ergjela 239, Elči-baša 482, frengjija 263, grohotljivo 36, Grčić 448, Gecija Titelski 487, gairet 544, hojde 62, hainin 268, hadet 279, harati 559, Hajkuna 616, Ištvan Slankamenski 487, izdobila 539, Janjo 580, Janočkinja 637, Jahorika 606, Jasak 326, Jenja 228, janičar 322, jeftino 370, jaoh 389, kan da 41, Konstantin 89, Kandosija 129, kovrdin 185, hrt Karaman 271, kada no 299, Kara-Okan 365, kobak 481, Kovin 481, krnjo 533, krvnički 546. laživ 441, lumbarda 607, (pokriveni) limom i gjumišem 622, Mujo 48, Mihailo 61, molba 123, meneviš (čakšire) 267, manovski 269, Memed 280, Mustaf 341, Madžarin 348, Mina 363, Musa 401, Nemanja 101, naméi 162, noćom 193, namrditi se 234, njedarce 241, naruče 263, nakrpati 269, najvoljeti 321, Nemeš 482, Nikolaj 490, (sablja) navalija 502, našarati 544, orluja pandža 263, ogleduje 107, odavna 155, ostar 224, obiskivati 225, o 327, odćušnuti 240, ogrijevati 279, ovesti 280, oštrpkivati 283, (sedlo) osmanlija 535, oćušnuti 547, poviše 58, posigrati se 82, ptić 98, podrumdžija 225, pustimice 217, poglednuti 236, pinjal 240, pridrnuti se 241, pregleduje 279, puljat 280, pristasati 281, Pojazet 362, Prijezda 502, polunoć 522, pomenuje 632, peskovit 640, Ravijojla 215, ropstvo 274, razgleduje 279, Rakovac 326, ridžal 449, razminuti se 465, rahat 544, satesati 26, saltijer 92, skupo 179, Stevo 170, Senovac 229, sedžada 261, Strahin 284, Strahinj 269, Strahinić 284, Steva 299, Sulejman 320, Solunski 383, Seidime 454, Stepoje 482, Sremljanin 582, Stupnica 622, šurnjaja 263, Šišmanin 334, Šišman 448, štitak 553, Ture 49, Tekija 254, Tuka, Mandžuka 266, Trnovo 446, (da s' naslušam) trupka (od konjica) 509, tevećeli 546, uplivati 82, Uglješ 130, uglibiti 278, Uso 460, uleva 484,

ustovati 525, Usein 611, Veruša (gjevojka) 62, Velimirovica 249, venjer 325, Vasiljevski 326, vangjelije 490, vidijeti 613, zeman 119, zovka 275, zakvasiti se 329, zaludu 394, zlosretnik 559, Žabljan 525.

U III. knjizi:

Anadolac 47, amidža 110, Alil 144, Arnaut 204, arzovan 271, arzlak 333, Ašin 365, Ali 371, Amud 555, Boroje 25, banovac 216, buruglija 271, bember 350, Bećir 358, Ćejfan 144, Ćejvan 183, Ćeivain 293, ćehaja 305, četobaša 149, čair 401, čerak 511, Čengijć 561, (ali nema) dojka (nijednoga) 15, darati 213, Derva 263, Diklić 273, dirnuti 287, Dilavere 76, Divno 434, Durmiš 457, Drnda 562, eskija 336, Frca 183, Fazli 301, finofes 535, Fočanka 568, Foča 568, gavaz 79, Grubac 217, gromovit 248, givan 277, Harap 321. Husein 8, Hajka 127, hačić 143, Hrnjo 182, hal 193, Hasan 199, Hamza 199, Hrnjica 229, Hrnjavina 274, Hrnjetina 278, hrnjav 285, Horvat 343, huči (vrhu na planinu) 497, Ibrahim 7, Janjočki 97, Jusuf 228, Ivanče 333, Jazap 334, Irig 363, Jesmijana 385, Ibro 551, Josif 557, Kuzun-Janjo 53, Krilatović 54, Kavuri 67, Kizlar 85, kotarski 112, (koplje) kostolovka 115, kažuljati 138, Kamatar 164, Kuna 169, Krle 233, koščina 261, Kamenac 263, keisati 277, Krlja 279, Karapandža 337, kr'at 341, Kuduz 478, Lehanski 48, Leh 48, lobud 52, Leka 55, Lijevnjanin 355, Ljeposava 517, Maksimija 34, musaf 72, Medina 84, Mustaj 127, Marijan 211, Mrkopoljanin 422, Mahmut 477, Milosava 555, Mihat 428. naoblačiti se 71, Nuko 227, Novin 227, Nukica 233, naoružati 319, namrčiti 338, Nasto 370, Ničeta 432, Osman 146, ošutjeti 287, Omer 295, omršati 340, odburmavati se 350, Otmanin 45, onomad 441, oprošćenje 529, poizvaditi se 102, Ploča Sijaija 196, Pandža (od Udbine) 212, podenuti 215, pružiti 240, Peul 280, Popržénović 404, pavunica 429, Pomamljenica 432, poblizu 538, Pišpek 557, Komadija 557, peterica 566, pokalugjeriti se 566, Rumenlija 47, Ramo 109, rajet 353, Ribnik 390, Roman 432, Rogatica 565, Sofija 24, sein 45, Suleman 57, stimavati 68, Sinan 133, svatski 136, sijenski 175, sumrače 180, Stijenjanin 263, satisnuti 352, Senković 396, Stega 432, svast

(masc.) 534, Šaj 45, Šain 456, Šaban-aga 471, Šimo 547, Selman 555, Saka Smail 562, bačiti 221, trešelj 221, triestori 440, Tukelija 557, Uč-dževara od Zapada (grada) 45, urok 519, uboški 533, Vatrica 89, Vučkulin 276, vrengjija 108, Vranjevo 472, Velisav 506, zapostiti 48, Zlatija 129, Zule 328, Zuko 332, zoban 338, zaburmati 350, Zukan 377, zahodba 386, Zlatnokosić 54, zlatoutva 429, Žegavac 432, Džafer 5.

U IV. knjizi:

Amza 37, Agan 37, Jusa 37, Amet 85, avizati 100, (jednog) arča (od dvanaest drama) 167, Azanja 178, akrep 354, Dobrača 354, Avdi-Ljusa Uso 430, (i agama) ake (sa zemalja) 437, asi 488, Bedani 34, Bajica 36, Beća 37, bjesovati 38, Boka 50, Bjeliš 113, Begaljica 137, Brankovina 140, Beloč 143, Brusnica 177, Badovinac 263, Bragodijer 336, Belo 338, Borovac 396, Bakija 435, Kazanci 435, Izgor 435, Vrbica 435, Bileć 436, bumba 438, Biluč 439, Boča 443, Bojan 447, Bauk 467, Božurovo 506, Brestice 520, Braćanac 521, brodački 202, Babljak 441, blježati 452, Crnogorče 13, Crnobarac 189, Crljenovo 278, ćorda 47, Ćerim 505, čivčija 433, Čelina 439, Čepovo 526, Bjeleuša 526, Čonj-aga 274, Dedani 31, Dubočki 53, Dabovići 109, Dobrić 195, Dobrićani 195, dobrićanski 196, Dervent 209, Dašnica 332, dinjarlija 352, Drekal 391, dobrićki 196, dimno 316, Demir 424, Duž 466, Dreko 512, Dragogolučki 521, gjeneral 10, Gjon 218, Gjul 315, do etra (vladike) 70, Etem 214, Fočo 136, Filip 392, Gašar 44, Grišac 61, Griščević 62, Grabina 85, Gorevići 113, Gliban 172, Guča 177, garibilja (puška) 228, Grkovo 326, Gojsevac 335, groknuti 343, Garvan 362, granično (mjesto) 363, Gruda 365, Gračanin 373, Garansko 380, grotko 397, Grahovljanin 435, Grahovac 439, garubina (puška) 440, Grgusovac 529, Džinalija 316, Dželadin 366, Džindž 443, hindat 48, halaknuti 116, Hainom (planinom) 364, Jašar 37, Idelija 76, Kokotlija 76, Jakup 76, kulunglija 77, iska 81, Jaut 102, Jabučje 176, Jamena 279, jaramaz 366, Jelez 499, Ivica 500, Ibrica 503, Kustodija 10, Kčevo 49, kosilac 54, kufina 80,

440, Resul 445, Rizvan begović 467, Rusto 485, razuzbijati 507, sadeke 8, u sedminju 60, skori 76, sokolovac 83, Sulja 126, Stamat 124, Sibnica 148, Sibničanin 148, Salija 152, Sovljak 180, Glogovac 180, Salaški 185, Saip 214, Suvodol 216, Subotište 278, Skopljanin 291, silav 324, Semoljevo 325, Semoljski 325, Stanojlo 330, Stracimir 341, Sever 326, (konji) sedleni 374, na Svirke 395, Stubičani 417, sičil 420, senet 446, Smriječno 491, siguravati 493, Starovlašanka 525, Starovlah 525, Šarenci 95, Šaban Gjeka 115, grudski 115, šumski 179, Štitar 265, Šiša 315, Štitarica 397, Šilježari 405, škripina 405, Šunjo 451, Šabanski 469, Teofan 143, Tatina 176, temen 339, Trešnjevica 357, Takovo 357, Tušina 370, Tair 389, Tušinski 395, Trubjelo 53, Tijanski 325, Trebaljevče 405, Taušanin 407, trećelev 484, tevtiš 489, Tušimnja 498, Utes 3, Uzun 146, ujedno 251, Usica 387, uzdrtiti se 396, ustražlje 428, Uvcu valovnome 507, Uvački 507, Vuko 8, Velestovo 52, venedik 56, venedički 62, Vilenica 80, Vujaško 86, Verizovići 92. (Jovanović) Vela 122, Vujoš 124, Vrato 436, vildžan 471, na valugu 477, Zaljuti 2, Zvršno 4, Zano 4, Zagarač 67, zadrimski 117, iz Zeoka 138, zakrotiti se 330, zloradice 390, Zeinil 390, Zmajo 412, Zila 429, Zavogje 435, Zaslap 441, Zaviški 479, Zavišje 479, Zrnom Vukovićem 517, Zlatibor 525, Željeznik 138.

Od ovih sam riječi neke obilježio, jer im se akcenat sam nadaje, nekih opet nijesam označio, jer nijesam pouzdano znao, kakav im je akcenat. A nagagjati nijesam htio, da mi račun bude čistiji. Poimence je muka za imena gradova, sela, rijeka, gora i prezimena. One stihove, u kojima koja riječ nije označena akcentom, odbio sam u računu.

Gdješto sam upotrebio akcenat po Daničiću, gdje se ne slaže s Vukom, a meni se činilo, da je Daničićevo takodje dobro. Za to sam pored svèti, kako je u Vuka, često bilježio po Daničiću svêtî (Rad 14. 110.). Isto tako: bùdîmskî i budìmskî, krâtkî i kràtkî i dr.

Mnogo je znatnije, kako sam radio, kad se elizijom ili apokopom dogodi, te se akcenat nagje na zadnjem ili jedinom slogu, n. p. izáći; apokopom može u stihu zadnji slog otpasti, te nam ostaje izáć. Pita se, hoće li se ovdje akut održati na svom slogu. Ili imademo: sàda, apokopom sad, hoće li i može li ovdje biti

s à d? Kako ja mislim, pomiče se u prvom slučaju akcenat na pregjašnji slog, a drugi se slog pokraćuje. Tako ćemo dobiti: ì z â ć. A u drugom slučaju postaje s ȁ d, jer riječi od jednoga sloga mogu imati samo dvostruki, ako su kratke (rȁt), ili obli, ako su duge (drȗg).

No kako ćemo protumačiti ove promjene?

Koliko li je trebalo lutanja i vremena, dok nije genijalnome Vuku pošlo za rukom prepoznati u štokavačkom dijalektu četiri akcenta i svaki obilježiti posebnim znakom. Vjerni mu učenik Daničić razvio je ovu nauku u sistemu. Kako je poznato, Daničić je Vuka svjetovao, da u drugom izdanju rječnika onako bilježi akcente, kao što ih doista nalazimo. Čudno je samo, što Daničić, osnovalac akcentologije hrvatske ili srpske, dugo nije htio priznati Miklošiću, da u štokavačkom dijalektu imade kvantiteta, nego je jednako govorio, da su u riječi s ȗ d ī m oba sloga akcentovana. Istom pod kraj života svoga uvidje Daničić, da je na krivu putu, te priznade, da u štokavštini imade kvantitete.

Novim pravcem krenu nauka o hrvatskom akcentu radnjom L. M a s i n g a „Die Hauptformen des serbisch-chorwatischen Accentes". (St. Petersbourg 1876.) Slušajući govor hrvatski opazi Masing, da u hrvatskom imadu dva glavna akcenta d v o s l o ž n i (zweisilbig) i j e d n o s l o ž n i (einsilbig). Jednosložni su ̏ i ̑, a dvosložni ̀ i ́. Jednosložni akcenti dolaze samo na početku riječi, te se njima podiže u visinu samo onaj slog, na kojem su, a svi su drugi slogovi u nizini. Dvosložni pako akcenti ̀ i ́ ne istavljaju u visinu samo onoga sloga, na kojem baš jesu, nego i prvi, što dolazi za njim. Za to riječ v ò d a nema akcenta samo na *o*, nego i na *a*. Masing je ispitivao akcenat s glazbenoga gledišta, te je došao do ovih posljedaka. Masing misli, da je drugi slog *(a)* isto onako visok i jak, kao što prvi *(o)*. No posve pravo modifikuje ovu misao L. K o v a č e v i ć u Jagićevu Archivu f. sl. Ph. III. p. 685, pa veli, da je onaj drugi slog nešto niži i slabiji, te je ponekud most do ostalih slogova (ako ih imade) u riječi, što no su u nizini, tako te akcenat progresivno pada. Ovaj drugi slog isporegjuje Kovačević s „Mitteltonom", što ga su Hadley i Misteli unijeli u akcentuaciju grčku.

Ova je modifikacija posve opravdana. ̏ i ̑ jesu p a d a j u ć i akcenti, a ̀ i ́ r a s t u ć i. Upravo za to, jer ̏ i ̑ padaju, ne treba im onoga srednjega tona, onoga mosta. A budući da ̀ i ́ rastu, upravo im je potrebit onaj prijelaz na nizinu. Da je ovaj drugi

slog iste visine i jačine, kao što je prvi slog, zar ne bi ostala potreba, da se iza drugoga sloga — dakle na trećem slogu nagje prijelazni, srednji ton na nizinu, što dolazi? To je, čini mi se, ovdje upravo odlučno. Ovaj je pojav uzrokom, što je štokavačka akcentuacija onako glazbena; nadalje mi se čini, da je upravo ovaj pojav uzrokom, što gravis (`) i akut (′) ne mogu doći niti na kraj riječi od više slogova niti na riječ od jednoga sloga. Da dogje gravis ili akut na kraj riječi od više slogova, tada bi glas kod svih slogova mirovao u nizini, a istom kod zadnjega sloga počeo rasti, tako te bi sa svršetkom zadnjega sloga bio glas u visini i naponu. Prijelaza od te visine ne bi moglo biti, jer je zadnji slog u visini. Ovdje si štokavački akcenat pomaže tako, da se akcenat pomiče na prednji slog kao gravis, a zadnji se slog, ako je na njemu bio akut, odulji, ako li je bio gravis, ostaje bez kvantitete.

Sudeći po genetivu gospodára (čak. gospodārä) bio je nekoč i nominativ gospodár. A da je tako nekoč bilo u štokavštini, najbolje nam svjedoči čakavština. A u kakom je blizu srodstvu štokavački akcenat s čakavačkim, najprije je pokazao A. Mažuranić u „Hrvatskoj slovnici 1859."

Prva bi faza štokavačkoga govora bila junák. (Teško je reći, da li je ova duljina na slogu *a* u najstarije doba bila ravna, kao što je nahodimo u češkom i slovenačkom jeziku, a istom kasnije se raskolila u rastuću i padajuću. Možda je rastuća i padajuća duljina našega jezika ostanak davne starine, jer je sva prilika, da je stari arijski akcenat bio i hromatičan i ekspiratoran. Brugmann, Gr. Gr. p. 48.). No s razloga, koji sam gore napomenuo, nije mogao ′ obastati na zadnjem slogu, te je grlo štokavačko stalo onu duljinu izgovarati oblim akcentom, t. j. akcentom padajućim. Ovdje se drugi slog, kako se stao izgovarati, digao u prvoj polovini u visinu, da se u drugoj spusti: junâk = junäak. Ovo je grlo štokavačko moglo izgovarati neko doba, kao što danas još čakavci i kajkavci govore zaslûh. No u akcentuaciji štokavačkoj opaža se redovno napredak prema početku riječi. Tumačiti ga možemo tako, te su štokavci izgovarajući n. pr. gospodâr stali već kod drugoga sloga *o* pripremati govorni organ, da izgovore onaj krajnji â = äa jakim i visokim glasom. Čim se jasnije i intenzivnije stao izgovarati ä — prvi dio onoga padajućega â, tim je više ona intenzija izdaha djelovala na pregjašnji slog. Tako se na onom pregjašnjem slogu počeo osjećati kratki rastući akcenat ` kao priprava za onaj padajući dugi

akcenat ^. Po tom biva jasno, da ova riječ gospòdâr mora imati dva akcenta: na ò kratki rastući i na â dugi padajući. Ja bar ne mogu inače razumjeti, kako bi u hrvatskom jeziku moglo biti riječi s dva akcenta. Ovako mislim, mogao se razviti dvosložni akcenat, koji je Masing ne znajući za historiju našega akcenta na prosto konstatovao tačnim glazbenim eksperimentima. Ovaj nam se dvosložni akcenat ne će činiti ni malo čudnim, ako pomislimo, da se on posvema slaže s historijom štokavske akcentuacije.

M a ž u r a n i ć je na ime otkrio zakon, po kojem je

č. vodȁ = št. vòda

č. vēnȁc = št. vénac.

U štokavštini se na ime pomiče ̏ za jedan slog prema početku, te ako dogje na kratak slog, postaje ̀, a dogje li na dugačak, onda ́. Tako možemo reći, da su nam gravis i akut živi svjedoci, gdje je bio u starini akcenat štokavštine.

Ako od g o s p o d ā r postane g o s p o d â r, može li na drugi slog *o* doći ̏, a ne ̀? Ne može. Bila bi to contradictio in adiecto. Upravo radi toga, jerbo je ^ padajući, pomakao se po mom sudu akcenat, te postao ̀, a onaj a ostao dugačak. Da dogje ̏, onda se ne bi uklonila ona neprilika, radi koje je štokavačko grlo išlo premještati akcenat, jer je ̏ kao i ^ padajući akcenat. Ovako dobijamo g o s p ò d â r, B i ò g r a d. Zanimljiv je ovaj drugi primjer kao tip mnogih inih. Kad je ovgje došao ̀ na *o*, pokratio se zadnji slog: grad, koji je inače dug: grād. A pokratio se po svoj prilici za to, jer je drugi dio dvosložnoga akcenta dostajao, da ga označi akcentom, pa nije trebalo kvantitete.

U trećoj fazi štokavačkoga govora nahodimo, da se ovaki sekundarni akcenat ̀ rado mijenja u ̏, te se s toga moraju pomicati za još jedan slog naprijed. No u tom slučaju posve naravno onaj slog g r a d nije više drugi dio dvosložnoga akcenta, te mu se s toga vraća kvantiteta: n. pr. * Carìgrad (Biògrad) Cȁrigrâd, tako imademo: golòbrad, praznòruk, čičòglava, bjelòlik i dr.

Ili: pòdsad : rȕkosād
prìstup : nȍgostûp
pòtpis : rȕkopīs
pòtres : kȕkotrēs
dugòrep : vȉjorêp
pòvjest : ȉspovijest.

Valja da su analogijom ovih dobila kvantitetu i druga nomina, gdje prije nije bilo kvantitete, nego se sada pomolila po svoj prilici analogijom: lȉstopâd, mȍdrokôs, sȁmonîk, vȑbopûc i dr.

Ovdje valja lučiti one kvantitete, koje su nastale positione: šaràmpôv, ȍproštâj, lùdôv ....

Gore napominjana težnja prodrla je u sav organizam štokavačkoga govora, pa s toga se ne može ̏ i ̑ nahoditi drugdje, nego samo na početku riječi. A tako možemo nadalje tumačiti, za što riječi od jednoga sloga mogu imati samo ̏ ili ̑, to je padajući akcenat. Po tom opažamo dva glavna faktora, koji upravljaju svom akcentuacijom štokavačkoga govora: ili mora riječ odmah početi s padajućim akcentom, gdje se odmah u prvi tren upotrebljava sva intenzija glasa, ili počinje s rastućim akcentom, ali se onda ne smije iz akcenta glas naglo spustiti u nizinu nego preko srednjega tona. Po tom može rastući akcenat doći samo u riječima bar od dva sloga, te može biti na svakom slogu osim zadnjega. Padajući može biti samo na početku: s toga riječi od jednoga sloga moraju imati padajući akcenat, a riječi od više slogova mogu imati padajući akcenat samo na prvom slogu. Po tom se vidi, da je padajući akcenat samostalan, a rastući nije.

Veoma je zanimljivo promatrati ovaj pojav na tugjim riječima. Živući i trgujući u nekim krajevima narod naš s talijanskim svijetom poprimio je svu silu latinskih i talijanskih riječi. A opet iz crkve istočnoga obreda probijaše u narodni govor bujica grčkih riječi. U krajevima, koji su na domaku njemačkome jeziku, nahodimo njemačkih riječi. A gdje je istom ona sila turskih riječi, koje su govor naroda našega upravo poplavile. Ovdje ćemo navesti nekoliko riječi iz latinskoga, talijanskoga, grčkoga i njemačkoga, gdje se može vidjeti, kako im se promijenio akcenat u hrvatskom ruhu. Evo ih: advòkât, ámîn *ἀμήν*, Àntûn, ȁpostol *ἀπόστολος*, àrângjel, Bàbûrska Bavaria, bȁlota pallotta, baràtati barattare, bìsage bisaccia, Bànât, bandùnati abbandonare, bàtâlija, bèrdô wer da?, bèrberin, bìljârda Billardzimmer, bòkâl, bòsiljak basilico, evàngjelje, Dàlmâcija, Dùkljan Diocletianus, ìguman *ἡγούμενος*, ìnteres, ìndžil evangelium, Isus *Ἰησοῦς*, Jèvrosima *Εὐφροσύνη*, Jèvrejin, Jèlena *Ἑλένη*, Jèrusalim, Jefîmija *Εὐφημία*, jùrât, ìkona *εἰκών* jàrbol albero, kapètân, kàlugjer *καλόγερος*, kȁplâr Corporal, kàrtûn, kolèndâr, kȍmâd *κομμάτιον*, komèndât, kòmêndija, Kȍmnen *Κομνηνός*, kordìjâl cordiale, kòrizma quaresima, kòruna, kumpànija, kùrgjelica cordella, lȁćman, Làtinin,

*

lènjīr, lìksija lisciva, lîmûn, lùtrija, màganjiti magagna, magjistrât, Jègjupak = Màgjupak Aegyptius, Màkarije, makàrûn, Mànôjlo, margètân, Màtija, madžùrana maggiorana, mànjkati mancare, mètanija μετάνοια, Mìjâjlo, milìtār, mìlicija, mìnej μηναῖον, nȁmastīr, nàrânča naranza, Nìkola, òltār, òriz oryza, oficìjāl, ȍčāri occhiali, pȁlisād Palisade, pàraklīs παράκλησις, pàrgāl, parùsija παρουσία, patrìjār, pèdepsati od grčkoga aorista ἐπαίδευσα, ἐπαίδευψα Mikl. V. Gr. II. 476, pèrivôj ngr. περιβόλι petrùsīn petroselinum, pìštôlj, pògača focaccia, pòganin paganus, pòlača palazzo, pìjaca, pȉpûn pepone, pòrcija porzione, pȑćija προικιόν, pravìlegija, rèbelija, règrâcija, rizìkati, Ròsālija, Ròsânda, sènât, sȉgûran sicuro, Sòlûn Thessalonica, skòrpija scorpione, sučèditi se succedere, tàbâk, Talìjân, tàlijer, tàmjan θυμίαμα, tànjûr, tèpsija ngr. τεψί, tàraca terrazzo, tèmelj θεμέλιον, Tȅodor, tȅfter διφθέρα, tèntati tentare, Trȉpûn, Tròjan, tȑpeza, ćèlija κελλίον, ćerèmida κεραμίς, ùvārdati guardare, Ùgričić, Ùrumenlija Rumelia, ùsarin corsare, fàmīlija, flànēr Flanell, Fràncûz, fùrīr, fùmati fumare, hòrjatin χωριάτης, hrìšćanin christianus χριστιανός, čèmpres cipresso, gjenèrâl, šartùrina sartoria, švàler chevalier, šèstilo sestile, špìjûn i dr.

Iz ovih se primjera možemo lako uvjeriti, kako se naš štokavac stalno držao prije napomenuta glazbenoga pravila akcenta svoga, pa prema njemu išao sve tugjice izgovarati na svoju. U drugu nam ruku prikazuju ovi primjeri dva sloja u razvoju hrvatske akcentuacije. Prema onome, što smo naprijed kazali posve su pravilni ovaki oblici: advòkât, Bànât, bòkāl, jùrât, kapètân, kàrtûn, lènjīr, petrùsīn, Sòlûn, Fràncûz, špìjûn; a već nam mlagji lik pokazuju ove riječi: kȁplār, kȍmād, lȉmûn, nȁmastīr, pȁlisād, pȉpûn, Trȉpûn, sȉgûran. Pokazuje se na ime, da se ` zamjenjuje dvostrukim ``. A kako to može biti? Ako pravo razmislimo, ovome je pojav onaj isti uzrok, s kojega se pomolio `. Štokavačko grlo pomiče akcenat, što može više, prema početku riječi. S toga i mijenja gravis u dvostruki, jer se kod dvostrukoga riječ odma u prvi tren izgovara svom intenzijom glasa. Nema sumnje, te su mnoge riječi, kao što je: g ȁ v r â n (Pavić Rad 59. 58) nekoč imale na prvom slogu ` n. p. hlȁdnīk i starije hlàdnīk, pȉsār i pìsār, kȍmār i kòmār, klȍbûk, sȍldāt čak. soldát, lȉmûn čak. limún, č. mostír i nȁmastīr, nȅćāk, č. neċák, šȅstār č. šestár, (skȑbnīk čakavski skrbník, bȏlnīk č. bolník). A vrijedno je ovdje istaviti primjere, što ih bilježi Budmani u gram. 38 : obláká, golúbā : ȍblāk, gȍlūb. Sr. Maretića, Rad 67. 57.

Onoj su se moćnoj sili oteli samo neki supst. verb., koji su — kako mislim — iz crkve prodrli u narodni govor, te ih je narod pridržao onako, kako ih je u crkvi čuo. Odatle potekoše mnogi nepravilni glagolski supstantivi od perfektivnih glagola s neobičnim akcentom: dopušténje dòpustiti * dòpuštênje, oprošténje, postánje, zaklánje, pozdravljénje, usjekovánje, usjekovánije, uskrsénje, stvorénje, vaskrsènije, obećánje, dostojánje, odabránje, poniženje, skončánje, proštenje, sabránje, sazdánje, rodjénje i dr. U crkvi se ovi nepravilni supstantivi održaše iz starih slovenskih prijevoda, gdje ih imade na pretek, a valja da su ih prevodioci od nužde pisali. Miklošić, V. Gr. IV. 878. S oblikom je prodr-o u narod i akcenat, te se ove riječi govore na crkvenu i u onim krajevima, gdje se inače čuje onakav akcenat, kakav treba da bude.

Ovaj je zakon dvosložnoga akcenta zahvatio sav narodni govor u štokavaca. Za čudo je samo, da ga pregjašnji ispitivači nijesu opazili. Ipak se čini, te ga je Vuk ponekle naslućivao. Već u „Pismenici“ 1814. p. 11. veli za „priglasilo preoduljujuće ^“, da „se piše nad onim samoglasnim pismenom, na kome se glas tako vrlo proteže, da se i sljedujućim njemu samoglasnim pismenima (jerbo ono po najviše u sredi, a riedko na kraju ili u početku dolazi) od svoga produživanja nešto pridaje n. pr. deset ljûdi, šest kônja, sedam jêzika i pr.“ Po ovom se čini, te je genijalni Vuk naslućivao pravu narav akuta, kako je danas poznamo, na ime, da od razvlačenja prelazi nešto akcenta na drugi slog, što dolazi. On doduše u Pismenici nije pravo znao, kad to biva, jer ne bi uz kónjā ljúdī uporedo pisao jèzikā, niti bi za blăgo, drăgo, zlăto govorio, da se i ovdje nešto glasa daje „sljedujućemu pismenu“. Ali uza sav nedostatak vrijedno je istaknuti, da je Vuk i ovdje divnom intuicijom svojom bio na putu istine. Vuk u ono doba još nije ni znao za koje kakve teorije o akcentu, nego je pisao po sluhu.

Ako pomislimo, kako se lijepo prislanja nauka o gravisu i akutu uz historiju štokavačkoga akcenta, posve je naravno, da ne ćemo pristati za teorijom pokojnoga Daničića, kojemu se u Radu XX. p. 231. nikako ne da priznati, da je čakavska akcentuacija starija od štokavske. Nego Daničić umuje ovako: U riječi v o d a bijaše akcenta na prvom i na drugom slogu, u čakavaca je akcenat pretegnuo na drugi slog, a s prvoga ga je posve nestalo; u štokavaca je pako pretegnuo akcenat na prvi slog, a s drugoga je nestalo posve, ako je slog bio k r a t a k; ako li je bio d u g, pojavila se na

njemu kvantiteta (ili kako je Daničić govorio sporedni akcenat ^ ne priznavajući ga kvantitetom.)

Ovom se teorijom ne može nikako protumačiti, za što se iza gravisa i akuta takogje drugi slog izgovara nešto višim i jačim glasom, nego drugi slogovi, što su dalje. A osim toga se čini, kao da sporedni akcenat mogu imati samo dugi slogovi. A ipak nije tako. I manje osjetljivo uho može u riječi s ù s r e t a t i opaziti sporedni akcenat na slogu *e*, ako je izgovori pravi štokavac. Najveća je teža naučiti štokavački akcenat ne samo po tugjinee, nego i po kajkavce upravo s toga, jer ne umiju razlikovati dvostrukoga i gravisa. U riječi k ȁ m e n izgovara se *a* kratkim no jakim akcentom tako, da se glas izgovarajući slog *a* već spušta, te je u drugom slogu već u nizini. A u riječi ž è n a treba prvi slog izgovoriti nešto slabijim akcentom, nego k ȁ m e n, ali rastućim glasom tako, da i drugi slog ostaje gotovo jednako visok. Izgovoriš li žèna, kako valja, a ne žȅna (kako to kajkavci izgovaraju), pričiniće ti se, kano da su dva *n* u riječi žèna : žènna! Megju tijem nam je ovom zgodom napomenuti, da i u samih štokavaca pomalo nestaje razlike izmegju ` i ̏. S toga se čuje: tȅbe mj. tèbe, bèz tebe, ù mene, žȅna i mn. dr. i u najboljih štokavaca. Tome je uzrokom, što se sve više gubi onaj srednji ton (Mittelton), što prati gravis, a s tim je u organskoj svezi, što nestaje sve vīše i više kvantitete. (Maretić, Rad 67, p. 43; Budmani, gram. 80. mȍžeš, mȍže, mȍžemo, mȍžete : Daničić, Rad 6. 54 mȍžēš, mȍžē, mȍžēmo, mȍžēte; hȍćeš : hȍćēš, ògnjīšte : ògnjište i dr.)

Jezici postaju sve jednostavniji. Dosta se opomenuti golotinje današnjih romanskih jezika prema majci njihovoj latinštini.

Pomicanje akcenta od kraja prema početku riječi opaža se u svoj deklinaciji i konjugaciji štokavačkoga govora. Ovo se osobito vidi u riječi muškoga roda, gdje je nominativ za slog manji od genetiva. Ja ću navesti po Paviću (Rad 59) nekoliko primjera: Sve riječi kao paradigma m ȑ t v a c, m r t v à c a (p. 11.) imale su nekoč akcenat na krajnjem slogu, za tim riječi kao: l ù d ô v, l u d ò v a i š a r à m p ô v, š a r a m p ò v a (p. 11). Ovdje se u nominativu nahodi na zadnjem slogu duljina mlagjim otezanjem radi zvučnoga konsonanta *v*, s kojim se riječ završuje. Miklošić, Über die langen Vocale in den slavischen Sprachen p. 39. Onda: j ù n ā k, j u n á k a, (p. 13), p o m ò ć n ī k, p o m o ć n í k a (p. 15), i s p o v j è d n î k i s p o v j e d n í k a (p. 15.) k ò s a c, k ò s c a, k o s á c ā (p. 75), v è s l o, v è s l a, v e s á l ā (p. 75.), ò r a o, ó r l a, o r á l ā (p. 75), s è s t r a, s è s t r ē, s e s t á r a (p. 76).

Ima i u akcentuaciji tome jasnih i rječitih svjedoka. Poimence to biva u ptp. pret. akt. II., n. p. t r ē s l. Dok je štokavac ovu riječ izgovarao jednim slogom, na ime dok se još nije l prometnuo vokalom *o*, morala je ova riječ dobiti obli akcenat t r ê s l, jer riječi od jednoga sloga moraju imati obli, ako su dugačke. Od t r ê s l postade t r ê s a o, ìstrêsao. Ženski i srednji rod pravilno glase t r ê s l a, t r é s l o, po tom i složeni; i s t r é s l a, i s t r é s l o. Tako su postali i adjektivi s v e t l = s v ê t a o, s v é t l a, s v é t l o (svȉjetao, svijètla, svijètlo), n â g a o, n á g l a, n a g l o, òkrûgao o k r ú g l a, o k r ú g l o. A tako će biti postao d ȍ b r, d ȍ b a r d ò b r a, d ò b r o. Na dalje imademo: ò p l e o, o p l è l a, o p l è l o (Rad 6. 52); r ȅ k a o, r è k l a, r è k l o; z ȁ p r ê g a o, z a p r é g l a (R. 6. 75); n ȁ m a k a o (mȁkl mȁkao nàmakao), n a m ȁ k l a, n a- m ȁ k l o (R. 6. 77), p ò d i g a o, p o d ì g l a (R. 6. 81.), n ȁ b r a o, n a b r á l a (Budm. gram. 163); ptp. pas. p l è t e n, p l e t è n a (R. 6. 52.), č ù v e n, č u v è n a (16. 59), r è č e n, r e č è n a (16. 54.), t r̀ v e n, trvèna (16. 72).

Svi, koji poznaju hrvatski jezik, hvale ga, da je osobito jasan i zvonak. Ove se hvale nije dostao samo oblicima i glasovima svojim, nego i akcentom svojim. Ako se sjetimo, da se akcenat štokavštine sastoji od visine i jačine glasa, onda ćemo pravo reći, da je hrvatski govor štokavački m u z i k a l a n. To je već J a g i ć opazio u Radu 13: Paralela k hrvatsko-srbskomu naglasivanju p. 15, te ga veoma zgodno isporedio s akcentom latinskim i grčkim, jer su već prvaci u tom poslu W e i l i B e n l o e w u Acc. lat. p. 4. precizno rekli: „L' intensité caractérise l' accent moderne, l' acuité l' accent antique". Pače je Jagiću pošlo za rukom dokazati, da je naš ′ posve nalik grčkome ′ na dugim slogovima (po opisu Arkadijevu), a naš ^ grčkome ˜, kako ga označuje sholijast Dijonizija Tračanina. *)

Uz pomenuti metaplazam akcenta podaje štokavačkome govoru mnogo gipkosti i onaj poznati pojav, da je ȁa = â, aà = á, što se najbolje opaža na promjenama ê: t ȉ j e l o = t ê l o, t î l o, v r i j è m e = v r é m e, v r í m e. No ovaj je zakon dublje zahvatio korijen, nego bi možda ko u prvi mah i pomislio. Po mom na ime sudu ovaj zakon ne vrijedi samo onda, kad se sastanu dva vokala jedan do

---

*) Samo će valjati paralelu za obli donekle modifikovati, ako je istinito mišljenje M i s t e l o v o, da se grčki ˜ sastoji od visokoga i srednjega tona, a ne od visokoga i niskoga tona (kao što naš obli). Misteli, Z. f. vergl. Spr. XVII. 89 d.

drugoga, što no se stežu ili otežu: g r ö o t = g r ô t, sélce = s e ò c e i t. d., nego to vrijedi i z a d v a s l o g a jedan za drugim. Inače ne možeš razumjeti, za što se mijenja akcenat od riječi d r û g pl. d r û z i, kad prione slog o v(ev), te postaje d r ŭ g o v i. Glazbeno valjaju obje forme isto:

d r û z i = â + a

d r ŭ g o v i = ă + a + a = ăa + a = â + a

Takih riječi imade veoma mnogo. Sr. Pavić, Rad 59, p. 9. Amo se još prislanjaju riječi kao: s t ă r a c, č ă v a o, k l ĭ n a c, tănac i dr. (Pavić ib. 72.), kojima se u čitavu singularu i pluralu izim genetiva pl. oteže osnovni samoglas. Biva to radi pozicije: l, r, m, n, v, j + kons. Imamo na ime: s t ă r a c, s t ă r c a, s t â r c i = s t ă r č e v i. Ovaj je primjer s t a r č e v i veoma zanimljiv, jer se ovdje razabire, kako je ovaj ritamski zakon jači od same pozicije (— a — *rč* —).

Prema tome bismo očekivali, da će se *á* u takvoj prilici razriješiti u *aà*. Ali se opaža, da se ´ i ` ne rado mijenjaju u deklinaciji izim u gen. pl. i vok. sing., gdje je ta promjena opravdana. Biće tome uzrok ponajviše, što su ` i ´ dvosložni akcenti i tako pripeti uz svoga pratioca — uz onaj srednji ton, što je za njima. To k jednu pokazuje, da su ova dva akcenta sekundarna. S toga imademo primjere, kao što su: k r ă l j, k r á l j a, k r á l j i = k r á l j e v i (Pav. o. c. 13) ili: p ö p, p ò p a, p ò p i = p ò p o v i (ib. 11.) g r ô m, g r ò m i = g r ò m o v i (ib. 11.). Iznimke su rijetke. U Pavića se p. 77. navode riječi, koje imadu akcenat kao s k ú p a c, te se veli, ako u množini prione slog *ov* (ev), akcenat je č v ö r k o v i. No od sviju ovih riječi bilježi Vuk samo za č v ó r k a, da imade i č v ö r k o v i. Biće te one druge riječi niti ne upotrebljavaju one dulje forme u pluralu. Ovaj oblik č v ö r k o v i biće postao analogijom supstantiva: stărčevi, čăvlovi, blĭznovi i dr. (Pavić ib. 72). A možda se pored čvórci, čvörkovi čuje i čvórkovi?

No može ko god zapitati: ama za što od d ĭ j e l, d û b, g l ī b, g ė m, j ė ž, l ī k, l ī k, l ī s t, m l â z, p r û t, k l â s, g r ô z d, ž û l j, p û ž, s p û ž, r ė d, s t â n, s t r û k, s â d, t r û t, û d, v ă o, v l â t, v ĭ j e k, z g ī b, ž b û n, d ž b û n, ž d r â l j, što ih navodi Pavić p. 10, ipak imademo: d é l o v i (dijèlovi), d ú b o v i, k l á s o v i, g r ó z d o v i, g l í b o v i, ž ú l j e v i, p ú ž e v i i dr., a ne: d ŏ l o v i, d ŭ b o v i, k l ă s o v i, g r ö z d o v i, ž ŭ l j e v i, p ŭ ž e v i? Svih onih 27 riječi, što ih bilježi Pavić l. c., imadu d a n a s akcentuaciju

kao supstantiv: drûg, drûga, drûgu, drûzi, drûzima i t. d. No ako ogledamo ove riječi u čakavštini i ruštini, do skora ćemo saznati, za što imadu u pluralu akcenat kao králjevi. U Nemanićevim „čakavskim hrvatskim studijama" nalazimo evo ovake akcente: dél dēlà, dúb dūbà, púž pūžà, ždrálždrālà, žúlj žūljà, dakle posve kao králj krāljà (I. 16.). Druge riječi imadu u čakavštini akcenat, kao što i u štokavštini (koliko ih bilježi Nemanić, jer nekih niti nema u čakavštini.) No i za ove, koje imadu kao bráv, bráva (št. brâv brâva, drûg drûga) veli Nemanić p. 14.: „Einige von diesen Substantiven betonen ihre zweisilbige Casusformen mitunter auch auf der letzten Silbe. So z. B.: sing. gen. auch bregà, grādà, snēgà, vrāgà, mlēčà, sing. loc. auch bregè, dūbè, glāsè, grādè, hlādè, kālè, kūsè, pīrè, slēdè, strahè, svetè, zīdè.... Andere wieder werden auch durch die ganze Declination nach der sechsten Gruppe betont; so namentlich regelmässig gréh i kríž (kao králj krāljà)." Pripadom mi je napomenuti, da je akcenat u králj akut, a u bráv (pisano po Nemaniću, bolje: brâv) obli posve onakav kao i u štokavštini. Nemanić poriče, da bi čakavština imala akut, ali mi se čini pravije, što misle Mikuličić i Jagić, da ga imade. „Vijenac" 1883. p. 764. Vidi se to često najbolje na genetivu singulara supstantiva od jednoga sloga: brâv brâva, králj krāljà Pokazuje se na ime, da su se akcenti deklinacije drûga, drûga i krâlj, králja u štokavštini, a drûg, drûga i králj, krāljà počeli izmjenjivati. Mnoge su riječi u štokavštini nekoč imale akcenat kao (č. králj, krāljà) št. krâlj králja, pa su poprimile akcenat deklinacije drûg, drûga. Ovdje se i opet vidi ona težnja, da se akcenat pomiče što više prema početku riječi. Manje je toga u čakavštini. Ja ću iz Pavićeve i Nemanićeve radnje iznijeti primjere, da se vidi, kako to biva. Uzimao sam dakako samo riječi, koje su i u Pavića i u Nemanića.

Od riječi kao drûg drûga (Pavićev paradigma) ili brâv brâva (Nemanićev paradigma, po Nemanićevu bilježenju bráv, bráva) imadu ove jednak akcenat: čak. brav, breg, brk, brus, bus, cvet, člen, črep (crep, crijep), črv (crv), dan, dar, dub (ili dúb, dūbà), glas, grad, hlad, jad, jaz, kal, kas, klas, krak, kres, krug, kus, kvas, list, luk, meh, mrav, mrs, par, pas, pir, plen, prut, puk, red, sad, sin, slak, sled, smrad, sneg, srab, sram, srp, stan, sud, svet, teg, tir, trag, trak, trn, ud, val, vek, vez, vlas, vrag, rat, vuk, zid, znak, zrak, zub, žbir, žir, žleb, Blaž, jež, mlaj, muž, puž, zec.

Ne slažu se ove: č. brêst brêsta: št. brêst brésta, č. dvôr dvôra: št. dvôr dvóra, č. grêh grêha: št. grêh gréha, č. hlâm hlâma: št. hûm húma, č. pût pûta: št. pût púta; č. stûp stûpa: št. stûp stúpa; č. krîž krîža: št. krîž kríža; č. lûč lûča: št. lûč lúča, č. pânj pânja: št. pânj pánja; č. plâšć plâšća: št. plâšt plášta, č. strîc strîca. št. strîc stríca.

No ovdje se valja sjetiti one bilješke Nemanićeve, da mnoge riječi kao brâv brâva (po njegovu: bráv bráva) mogu imati i kao krâlj krāljà. Sam Nemanić izrijekom to napominje za: grêh i krîž, da imadu takogje grēhà i krīžà, a ovo se slaže sa štokavštinom. Nadalje nam je napomenuti i Mikuličića, koji na n. mj. ispravlja Nemanićeve akcente, te megju inim veli, da dvor, greh, put, križ, stric i dr. imadu genetiv kao králj krāljà. Ovim bi se broj razlika znatno umanjio.

Od riječi, koje imadu akcenat kao králj, krāljà (Nemanićev paradigma) ili krâlj králja (Pavićev paradigma), ove se riječi slažu u čakavštini i štokavštini: dvór dvōrà (koja bi po Nemaniću mogla imati i dvôr dvôra, ali Mikuličić odbija), č. gréh grēhà: št. grêh gréha, grm, kut, lek, luk, put, Rim, stup, sud (judicium), šćap, špag, trud, bač, Beč, gaj, ključ, kralj, križ, nož, plašć, šulj, ulj.

No u ovu kategoriju spadaju još i ove čakavske riječi, koje su u štokavštini prešle u kategoriju drûg drûga: črv, ćuk, del, dub, kljun, lug, luk, rep, rug, sin, smeh, trn, zrak, žir, ždral, ljulj, puž, žulj.

Uzgredice napominjem, da mnoge riječi u čakavštini idu i po jednoj i po drugoj kategoriji.

Za riječi strâh i prâh bilježi Vuk strȁha i prȁha u rječniku, a po njemu Daničić. No sudeći po čak. strâh strâha i prâh prâha, pa po ruskome pòrohъ, pòroha i stráhъ stráha čini se, te se u štokavštini nahodi i: strâh strâha, prâh prâha, kako imade Mažuranić, i kako je voljan priznati Daničić Rad 20, 157. Po tom bi i prah i strah išle megju one riječi, koje se slažu.

Osim toga vrijedno je upozoriti, da neke od onih riječi, što no imadu u pluralu akcenat dijèlovi mj. djȅlovi, dúbovi mj. dȕbovi, u ruskom imadu ovakav akcenat:

vêkъ, véka ili vêká, rjadъ: dva rjadá, tri rjadá (Brandtu se taj akcenat čini neobičnim — Načertanie slav. akc. p. 237. — no prema čakavštini možemo ga lako razumjeti.) dêlъ, déla loc. dêlú, valъ vála valú valý. Brandt p. 236.—237. Po-

kazuje se indi i u ruskom ono isto, što i u čakavštini i u štokavštini, da su mnoge riječi pomakle akcenat prema početku, te tako prešle u drugu kategoriju. Brandt p. 242. imade grêhь grêhá, dvorъ dvcrá: št. grêh grého, dvôr dvóra. Po tom se vidi, da je u glavnom ostao pravilan razmjer.

S onoga razloga, za što od drûzi postaje drȕgovi, mislim, da i od gȁvrâni postaje gȁvranovi i sva sila supstantiva, što no ih možeš naći u Pavića Rad 59. p. 58.—59. To je upravo onako, kao kad od dònēti postane dònijeti ili od kȍrēn, kȍrijen ili prȁtīlca prȁtioca, rázdjêljka rázdijeljka, zàtjēljka zátijeljka, zásjēnka zásijenjka i dr. Pavić o. c. p. 89. — Ja bih pače amo prislonio i riječi na janin, koje u pluralu dobijaju â, jer su za jedan slog manje, n. p. grȁgjanin: grȁgjàni Pȍžežanin: Pȍžežâni, Trâvničanin: Trâvničàni, Vīnkôvčanin: Vīnkôvčâni, vàrošanin vàrošâni, Dùbrôvčanin: Dùbrôvčâni, Biògragjanin: Biògragjàni, Páležanin: Páležâni, Cȁrigragjanin: Cȁrigragjàni, Pòdgoričanin: Pòdgoričâni, Kòstâjničanin: Kòstâjničâni, Kàranôvčanin: Kàranôvčâni, Radòvâšničanin: Radòvâšničâni, Pétkovičanin: Pétkovčàni. Ovih supstantiva imade mnogo. Možeš ih naći u Pavića p. 68.—69. Ja sam naveo samo paradigme. Ovome se zakonu otimlju samo one riječi, koje na trećem slogu s kraja imadu ` ili ʹ. Ali to je samo na oko. N. p. kȑšćanin: kȑšćani, žúpljanin: žúpljani, Banáćanin: Banáćani, Pomorávljanin: Pomorávljani, Brzopalánčanin: Brzopalánčani. Sr. Pavić p. 68. Biva to za to, jer su ` i ʹ rastući akcenti, te se onaj *a* u predzadnjem slogu već nalazi u visini kao drugi dio dvosložnoga akcenta, te mu ne treba još kvantitete.

Ovome ritamskome zakonu imade traga i u konjugaciji. Ja ću napomenuti samo nekoliko znatnijih primjera: gnȁti gnâm = žènêm (Rad 6. 135.), brȁti brâh: bèrijâh, zvȁti zvâh zòvijâh (135), žnjâh, žnjûći: žȁnjâh, žȁnjûći (73). klâh klâše: kòljâh kòljâše (133), trêm, trûći: tàrêm tàrûći (72), znâh znâše: znàdijah, znàdijâše (63). šćâh šćâše: šćàdijâh šćàdijâše (87.)

Tome bi se protivili participi pasivni, koji imadu: tȓt tȓta tȓto, a ipak tȑven, trvèna, trvèno, dònêt dònêta dònêto: donèsen donesèna donesèno, līt lîta lîto: lìven livèna livèno i dr. Ovdje bismo analogno očekivali tȓt tŕta tŕto, donéta, do-

néto, lît líta líto. A možda je tako nekoč i bilo. Kao što mjesto dònēti pònēti Vuk bilježi za istočni govor donéti ponéti (bez sumnje stariji oblik akcentuacije), tako je moglo nekoč glasiti tŕta tŕto, a onda istom tȓta, tȓto. Tako se čuje stariji oblik: snijèsmo (snésmo) prema novijemu dònijesmo. U Vukovu rječniku i u Budmanovoj gramatici p. 81. imamo rȉjeti, ali Daničić u Radu 6, 55 u dnu sudi, da je rijèti pravije. Tako je od dȁo dála dálo postalo u kompozitu ȕdao ȕdāla ȕdālo, vȉo víla vílo: sȁvio, sȁvīla sȁvīlo, pȉo píla pílo: pȍnapio pȍnapīla pȍnapīlo namjesto pravilnoga: udála, savíla, popíla, kako se doista još i danas u Dubrovniku čuje. Budm. gram. 229. Vuk poslov. XLII. ne bílo, a drugdje nȅ bīlo. Slično je od jáka jáko jȁk postalo nȅjāka, nȅjāko, nȅjāk, ili: vrijème (vréme): nȅvrijeme (nȅvrēme), neprílika: nȅprīlika. Daničić o. c. p. 61. u dnu. Sr. Maretić, Rad 67. p. 56., br. 8.: taráta: tȁrāta. Tako postade kàkav nȉkakav i dr.

Imade toga i u tvorbi riječi. Mnoge su riječi, kojima je osnova imala posve različit akcenat, izjednačile akcenat radi sufiksa n. p. vráta vràtār, kȑčma kȑčmār, bȕbanj bùbnjār, čȉzma čìzmār. No i u tvorbi riječi imade traga onome ritamskome pojavu hrvatskoga akcenta: ljùbljāj ženski rod ljùbljaja, zlàtār zlàtara, sèkūn sèkuna, dìvljāk dìvljaka, medènjāk medènjača, stàrīš Stàniša, mùtljāg mùtljaga, bjèlug bjèluga, pèlivōj pèlivoje, Prȍdān Pròdana, ràbūš rèduša. Primjera nijesam htio gomilati, jer su svi poregjani u Daničićevim „Osnovama srpskoga ili hrvatskoga jezika“ i po njemu u Leskienovoj radnji: „Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen. I. Die Quantität im Serbischen“, što je onomad izišla.

Promatrajući, kako riječi postaju, opazio sam, da se kod imena, koja su s prijedlogom sastavljena, nalazi akcenat pretežnom većinom na samom prijedlogu, kojim se značenje osnovi modifikuje. Biva to osobito u takih kompozita, koja su od dva ili tri sloga, a i mnoga od četiri sloga pristaju za njima n. p. bèzglasan, pòćudan, názuban, rázložit, bèsmrtan, dòlazak, òpanak, ùlomak, nástavak, prètvorica, ùlizica, nàusnica i dr., ali požíljak, zadovóljstvo, zahválnōst i t. d.

U ovakih imena osobito od dva sloga opaža se težnja našega jezika, da na prijedlozima na, za, raz, sa, prê, kadikad pri i u bude ´, dok na drugim prijedlozima dolazi ` ili mjesto gravisa: `` sa sporednim ^ na slogu iza dvostrukoga: násad, rásad, prijèsad,

pòdsad; dòlaz, zálaz, ízlaz, prijèlaz (= prélaz), rázlaz; násap, rásap, nábor òdbor rázbor sábor, zágon pògon prijègon rázgon ùgon, názor zázor pòzor pròzor, zákop ìskop òpkop pòkop pròkop, zákos òtkos, zálog nálog òblog pòlog prijèlog prílog rázlog úlozi, zános ìznos nános pònos pòdnos prijènos (prénos) prínos prònos, zápôj, nápôj (vodòpoj), ìzrod národ nèrod òdrod pòrod (žitòrod), záton súton, dòhod záhod pòhod prijèhod pròhod, Zágreb ògreb pògreb súgreb, zálet nálet, dòmet ìzmet námet òmet òdmet, prijèmet, rázmet, náplet rásplet pòplet, závjet sávjet, zárez prírez pȍrez pòsjed súsjed sȕsjed prijèsjed, zápis nàtpis pòtpis prijèpis ráspis, nájam sájam újam, násip òsip, nástup prijèstup prìstup, zápret súpret pòpret ùpret, pòtres, zákolj pòkolj, zátoč nátoč, zážanj nážanj, námjer prímjer, sústao òstālī, záslon náslon, náčin ùčin, rjedje to biva i kod trosložnih riječi: záperak náperak ùperak, nástavak, sástavak i dr. Teško bi bilo reći, za što se baš na onim prijedlozima: na, za, raz, sa, prê, gdješto u i pri nahodi dug akcenat. Za prê je razumljivo, jer je dugo. A za one druge (za, raz, sa, na) možda je uzrokom vokal *a*.

Na mjesto akuta nahodimo često u ovim slučajevima ̏ sa sporednim iza njega, n. p.: nágluh: zȁglūh, zákup: ȍtkūp, západ: zȁpād, nárast: pȍdrāst, náruč: nȁručāj, záklon: pȍklōn, zȁdāh, rȁsvīt, nápast: prȍpāst ȍpāst, kratak: pȍkrātak, rijèdak: ȍbrijedak. Po tom bismo dobili obrazac t á r a = t ȁ r ā, ovo pako nije drugo nego: t a ȁ r *a* = t ȁ a r ā. Po ovome se vidi, da se u hrvatskome jeziku drugi dio dvosložnoga akcenta donekle može zamijeniti kvantitetom iza padajućega akcenta (dvostrukoga ̏). Naravno u poznijem životu takova organizma, kao što je hrvatski akcenat, moglo se dogoditi, da je u ovakom slučaju mjesto ̏ mogao doći i ̀, koji se rado zamjenjuju, n. pr. ú b o j : ù b ō j (* ȕbōj), náručje: pòdrūčje i dr. Po tom se izjednačuje t ȁ r ā i t à r ā.

Sad ćemo razumjeti, za što od: r ú k a postaje r ù k a m a. Ovdje imademo t á r a (rúka) = t à r a t a (rùkama). T à r a t a po napomenutu ritamskome zakonu nije drugo, nego: t à r ā (ljùbljaja: lùbljāj). Dakle je t á r a = t à r ā. Od sile riječi, koje su po ovome zakonu izmijenile akcenat, ja ću napomenuti samo ovo:

H r v á t a : H r v à t i c a

taráta : taràtara (= taràtā).

U riječi Hrvatica zadnja dva sloga vrijede ̂. Dakle imademo i opet ´ ‿ ‿ = ̀ ‿ ̂ ‿ (tára = tàrā).

Ovako se ne zamjenjuje samo akut, nego dosta često i gravis: n. p. nèvjeran : nȅvjēran, òbilan : ȉzobīlan, staròkovan: stȁrokōvan, oštròuman : mȉlokȓvan.

Tim što je sporedni ^ postao tako čestim pratiocem dvostrukome akcentu, mogle su se u jeziku dogoditi znatne promjene. Možda nije bez razloga, ako mislimo, da za to n. p. u komparativu adjektivi imadu: tȁrā, jer je kvantiteta na krajnjem slogu izazivala padajući akcenat: mlâd mlȁgjī, krût krȕćī, krátak krȁćī, gûst gȕšćī, bȉjel bjȅljī, cȓn: cȓnjī, tijèsan tjȅšnjī, žȋv žȉvljī, skûp skȕpljī, drȃg drȁžī, téžak tȅžī, tȋh tȉšī, lȋjep ljȅpšī. Daničić, Oblici 7. izd. p. 44.

I u konjugaciji možeš vidjeti, kako kvantiteta prati dvostruki akcenat, ako je postao od gravisa: n. p. ìgrati izìgral,* izìgrala, *izìgralo = ȉzigrāl, ȉzigrao ȉzigrāla ȉzigrālo (Rad 6. 118.), òrati: ȍrao ȍrāla ȍrālo (129.), dìržati: dȓžāla dȓžālo i dr.

Najprije smo rekli, da padajući akcenat ne može biti drugdje nego na početku; s toga se pomiče akcenat od riječi, na kojoj je ̏ ili ^, na prijedlog, jer prijedlog s riječju sačinja jednu misao. A to naravno valja i za kompozite. Za to se veli mjesto: od lȁva òd lava, òd jezīkā, ù jezeru, bȅz drûga, nȁ dûb, bȅz bolesti, nȁ vôjsku, ȕ goru. Kad se od supstantiva pomiče na prijedlog ̏ ili ̀, zabilježio je Pavić u Radu 59. p. 104, gdje je u kategorije svrstano i dopunjeno, što je bilo razasuto po Daničićevim člancima.

Mučno je razumjeti i protumačiti, za što se jedan put pomiče ̀, a drugi put ̀. Napomenuću ipak samo nešto. Već je Fr. Bopp u knjizi Acc. p. 91. zgodno napomenuo, da je metaplazam akcenta u ruskome u sing. acc. vódu prema sing. nom. vodá ostanak starine. U „akcentovočnim tablicama“ zabilježio je Brandt (Načertanie) mnogo riječi ženskoga roda, koje imadu ovakav metaplazam ne samo u ruskom, nego i u hrvatskom jeziku. Navešću samo nekoliko znatnijih supstantiva po Brandtu:

r. vodá vódu vódy
h. vòda vȍdi vȍdu vȍde
r. gorá góru góry
h. gòra gȍri gȍru gȍre
r. doská dósku dóski dosókъ
h. dȁsku, -e, dasáka
r. iglá íglu
h. ìgla ȉglu, -e, igálā

r. kosá, kósu, kósy, kósamъ
h. kòsa kȍsu, -e
r. lozá lózy
h. lòza lȍza lȍze
r. nogá nógu nógi
h. nòga nȍgu, -e, nógâ
r. rosá rósu rósy
h. ròsa rȍsu, -e
r. sestrá séstry sestárъ séstramъ
h. sèstra sestára
r. slezá slézy
h. sùza sȕze súzâ
r. sohá sóhu sóhi
h. sòha sȍhu, -e, sóhâ
r. slugá slúgi
h. slúga slûge slúgâ slùgû
r. strêlá strély
h. stréla strēle
r. travá trávy
h. tráva trâve
r. borodá bórodu bórody boródъ
h. bráda brâdu brâde
r. golová gólovu gólovy golóvъ
h. gláva glāvi glāvu glâve
r. grjadá grjádu grjády
h. gréda grēdu grēde
r. zimá zímu zímy zímamъ
h. zíma zîmu zîme
r. ruká rúku rúki
h. rúka rûci rûku rûke rúkâ rùkû rùkama
r. storoná stóronu stórony storónъ
h. strána strânu strâne
r. seredá séredu, -y
h. sréda srēdu
r. stêná sténu stény
h. sténa stênu stêne
r. cêná cénu cény, -amъ
h. céna cênu cēne (Maž.)
r. zorjá zórjy zóry

h. zòra zȍri (Budm.) zȍru
r. dušá dúšu dúši
h. dúša dȕšu dȕše
r. svinjá 'svínji
h. svínja svȉnje
r. pčelá pčóly
h. pčèla pčȅle pčélā
r. zemljá zémlju, -i, zemélj ь
h. zèmlja zȅmlji, -u, -e, zemáljā
r. zmêjá zméji
h. zmìja zmȉje

Amo se prislanjaju takogje iz čakavštine ovi primjeri, što ih navodim po Nemaniću (o. c. 1. Fortsetzung):

nogà nògu n. a. v. pl. nògi. Ovako idu ove riječi: dobà, gorà, kopà, kosà, lozà, rosà, stazà, vodà, zorà; daskà dàsku dasák, iglà, màgla; decà, grajà, rjà, željà; zemljà zèmlju zemálj. Onda kao čelà s pl. čèli: morà, okà, vodà, ženà, daskà, mejà, ovcà, ovima je acc. čelù. Nadalje idu ovamo riječi kao što je: rūkà rúku rúki, brādà, črēdà, dīkà, glāvà, jūhà, lehà, pētà, plāsà, srēdà stenà, vōjskà, zīmà; gūšà, svīnjà, škrīljà, ōvcà. Za ove veli Nemanić (p. 20.) još i ovo: Rijetko se ovijem riječima pomiče akcenat i u drugim padežima, n. p. sing. gen. zími, s. dat. dúše, s. loc. léhe, zíme; pl. loc. i instr. rúkah i rúkami. Po tom idu ovamo i riječi, kao što je: rēkà rēkù, ali pl. réki, glāvà, glīstà, plēnà, pūlà, rēkà, sr̄nà, strānà, strēlà, trāvà; Lūcà, pūljà, svīnjà. A i za riječi kao svēćà (p. 31.) veli, da neke kadikad pomiču akcenat n. p. múku.

Ima i riječi trosložnih, gdje se ovaki metaplazam nahodi:

lepotà lepòtu lepòti. Ovako još mijenja dobrotà. Sr. Pavić Rad 59, 13 za štokavštinu: ljepòta ljȅpotu, plȁninu plȁnine i dr.

Isto tako mijenjaju akcenat ovi supstantivi u mnogim padežima. kći, kost, mat, noć, oči, peć, pest, put, raž, sol, uši, vrst, žuč (p. 66.), onda: dužnost, ljubav, pogríšć, pōlnoć, pomoć, svetlóst.

Ova sloga štokavštine, čakavštine i ruštine svjedoči, da je Bopp pravo rekao. Ovaj je metaplazam akcenta veoma star. Značajno je, da toga metaplazma imade najviše u riječima, koje se u običnom govoru najčešće čuju; nòga, rúka, gláva, dúša, sèstra, slúga, bráda, grána, strȁna zíma i dr. A znamenito je i to, da se

taj pojav preteže u deklinaciji *a*- osnovâ i ponešto *i*-osnova. To nas nuka na misao, da je ovom promjenom akcenta htio govorilac tačnije označiti razliku pojedinih padežâ; sing. gen. r ú k ê od pl. nom. i acc. r ȕ k e, sing. acc. r ȕ k u od dual. gen. i loc. r ù k ȗ, sing. dat. r ȕ c i od sing. loc. r ú c i. Čini se, te je želja diferencije već u staro doba prouzročila ove promjene akcenta.

Razvoj treba da ovako pomišljamo. Sve ove riječi, što ovako mijenjaju akcenat, imadu danas u štokavštini ` ili ′ u sing. nom. To nam dokazuje, da su sve ove riječi imale akcenat na krajnjem slogu, dok su južnoistočni Sloveni bili u tješnjoj zajednici. Vidi se to očito i po ruskom i po čakavskom. Samo u sing. acc., pl. nom a donekle i u sing. dat. pomakoše ove riječi vi differentiae akcenat za jedan slog prema početku riječi. Istom u poznije doba stala je štokavština ovim i — svim drugim riječima u svjema padežima pomicati akcenat za jedan slog prema početku, pak je na štokavačkom tlu nastala potreba, da na istom slogu različitim akcentima razlikuje pojedine padeže: rȕku : rùkȗ, rúkê : rȕke, rȕci : rúci. Jamačno je postanje baritonije u štokavštini pomoglo, te su se razvila četiri akcenta. Istom na štokavačkom polju niče ` po svom porijetlu posve različit od ``.

Već smo rekli, da se i ` i `` mogu pomicati na prijedlog, ako se za prijedlogom nalazi riječ s padajućim akcentom. A i to smo već napomenuli, da se pokazuju neki bar donekle stalni slučajevi, kad mora doći ``, a kad opet `. Tako na priliku pred riječima fem. gen. a- osnova s ` ili ′, ako promijene akcenat u `` ili ^, dolazi ``, a ne `: n ȉ z v o d u, ȕ goru, nȁ zemlju, ȕ dubinu, mȉmo goru i t. d., inače pred femininima s osnovom na *a* dobijaju prijedlozi `. Meni je veoma mučno vjerovati, da bi to bilo sasma bez razloga. Teško je u organskom svijetu naći što slučajna. Sve bih rekao, da nije slučajno, ako se govori: n ȁ r u k ȗ, a opet ù p r ȉ č ȗ. Ako je govorilac išao akcenat mijenjati u sing. acc. r ȕ k u prema dual. gen. r ù k ȗ, onda je vjerojatno, da je i na prepoziciju n ȁ r ȕ k u stavio ``, neka bi bila što silnija razlika od riječi n a r ù k ȗ. Da se nije pomakao `` nego `, onda bi se u riječi n à r ȕ k u čuo još srednji ton, drugi dio dvosložnoga akcenta na slogu *u* iza gravisa *à*. Bio bi dakle drugim dijelom dvosložnoga akcenta akcentovan onaj isti slog, koji imade u riječi na r ù k ȗ glavni akcenat. Za to da ne bude onoga srednjega tona, odabrao je naš govor ``, a nije `.

I u čakavštine se pomiče u tim slučajima, kad je prijedlog pred riječju akcentovanom `` ili ^, dvostruki na prijedlog n. p. n ȁ

zīd, nä glȃvu... Ali se čakavština razlikuje od štokavštine, što ` u dvosložnih prepozicija ostaje na krajnjem slogu. Mažuranić, Hrv. slov. 2. p. 25., bilježi: prekö sūnca, izä grāda, a u štok. je prȅko sûnca, ȉza grȁda.

Posve pouzdano moći će se na ova pitanja odgovoriti istom onda, kada se historijskom i komparativnom metodom odredi, kakva je nekoč bila duljina u hrvatskim riječima, i to u akcentuaciji starijoj od same čakavštine. I štokavska i čakavska akcentuacija pozna rastući i padajući akcenat. Dugi slogovi mogu u št. i čak. biti ^ ili ʹ. Možda je ova duljina bila nekoč ravna, kaka je danas u slovenskom i češkom. Miklošić, Ueb. d. lang. Voc. p. 5.: „Was nun die slavischen Sprahen anlangt, so scheint das čechische nur gerade Längen zu kennen. Dasselbe möchte vom neuslovenischen gelten: wenigstens kann ich in der Mundart meiner Heimat weder eine steigende noch eine sinkende Länge entdecken". Za novu se slovenštinu ne slažu posve s Miklošićem Valjavec i Škrabec, bar za kranjski govor.

Danas imade naš govor rastuću i padajuću duljinu, kao i u litavskom jeziku što je nahodimo. Kuršat, Gram. p. 59. Osim hrvatskoga ili srpskoga, slovenskoga i češkoga ini slovenski jezici ne poznaju pravih dugih vokala ni s akcentom ni bez akcenta. Miklošić, Ueb. l. Voc. p. 6. U historiji akcentologije nije ovaj pojav nimalo čudan. Pokazuje nam to latinska akcentuacija. Poznato je, kako je čvrsto sapet bio akcenat staroga latinskoga govora na zadnja tri sloga upravo kvantitetom predzadnjega sloga. Corssenu je do duše pošlo za rukom dokazati, da je latinski jezik poznao akcenat i na četvrtom slogu s kraja, ako je zadnji bio kratak (Corssen, Ueber Ausspr., Voc. und Bet. d. lat. Sprahe [2] II. p. 892), kao što je to dokazano i za grčki jezik. Weil i Benloew, Théor, gén. de l'acc. lat. p. 119, Curtius Jahn's Jahrb. 71, 351 i mn. dr. Tim se ipak ne mijenja ni malo tvrdnja, da je kvantitet u klasično doba bio preznamenitim faktorom. Do skora se stade gubiti kvantiteta. Dok je rod ljudski bio svjež i mlad, izražavao je svaki osjećaj jasnim i punim tonom. Ali ništa se ne može oteti prirodnome razvoju organskoga svijeta, pa tako ni akcenat. Sve malo po malo stade nestajati jasna i živa naglašivanja pojedinih riječi, do skora stadoše u izreci pretezati samo one riječi, koje su najznatnije, a manje znatne stadoše se sve tamnije izgovarati ili da pravije rečemo, zanemarivati. Prvom posljedicom tome naravnome pojavu bijaše, što je

počelo nestajati kvantitete, te čuvarice pojedinih slogova iza akcentovana sloga. A čim je više akcenat zatomljivao kvantitetu, tim se više spremao latinski jezik, da se potpunoma preobrazi i poda novoj fazi — romanskih jezika. Inače ne bi od latinskih riječi postale ovake forme: aliquem unum tal. alcuno, fr. aucun, — od l. aliquantum unum· tal. alcantuno, quomodo bene fr. combien, eccum illum tal. quello, eccum istum tal. questo, semet ipsissimum tal. medesimo, ad pedem tal. appie, de ipsa hora magis fr. dé-s-or-mais, de hora inde ab ante fr. d'-or-én-av-ant, ad illum diurnum de ho die fr. a-u-jour-d'-hu-i. Isporedite samo pjesme Augustova vijeka s vojničkim pjesmama III. vijeka. Kolika golema razlika u tako kratko doba! A tako je bilo i u grštini. Kad je počeo propadati grčki jezik, počeo je akcenat sve više nadbijati kvantitetu, te ju je napokon posve istisnuo, kako se to vidi u novogrčkom jeziku, gdje se u riječima n. p. *Μίλητος*, *ἄνθρωπος*, *τύπτωμαι* nekoč dugi vokali izgovaraju, kao drugi kratki. Prve tragove tome propadanju kvantitete nahodimo već u četvrtom stoljeću poslije Krsta u pjesmama, koje se zovu p o l i t i č n i m, jer ih je narod pjevao. Ovdje se opaža samo ritam akcenta.

A ne vidimo li zar takav pojav u slovenskim jezicima? Miklošić je jasno pokazao, da je dugih vokala nekoč bilo u svjema slovenskim jezicima. Danas ih nahodimo samo u tri. Najbujnija je kvantiteta bez sumnje u našem jeziku. Kao što je inače naš narod nekom upornom konservativnošću sačuvao mnogo običaja i navada iz prastaroga doba, tako i naš jezik pokazuje megju svjema slovenskim jezicima najviše starinske prostote i jedrine. Pa ipak se i u našem jeziku gubi duljina vokala, ako se kao kvantiteta nahodi iza akcentovana sloga ili pred njim. Još se danas o tom razvoju možeš uvjeriti, n. p. ako isporediš govor po gradovima i po selima, koja su daleko od kulture. Odmah ćeš opaziti, da gradski govor zanemaruje duljinu mnogo više nego pučki. U gradu se obično govori: čȕvam, čȕvah, čúvajući, sing. gen. žène, pl. gen. žéna, zmȁjêva i mn. dr. Još je od ovoga znamenitije, što čakavština pravilno iza akcentovana sloga ne podnosi duljine (osim ako je prepozicija sa supstantivom), te nam u tom smjeru prikazuje čakavština mlagji tip nego štokavština. Leskien, o. c. p. 8. č. pèkar pèkara: št. pȅkâr pȅkâra; ali ako je prepozicija, onda ostaje na supstantivu izvorna duljina, n. p. čak. nȁ zīd. Posve je vjerojatno, da se taj pojav ni u štokavštini ne će zaustaviti, nego će kvantitetu silom govora izgoniti jači akcenat.

*

Mi smo naprijed napominjali želju diferencije, da je stvorila razliku izmegju rûku i rùkû, rûci i rúci, rúkê i rûke (a možda: rúka i rúkâ, gdje diferenciju stvara duljina krajnjega sloga). No mogao bi ko prigovoriti, pokazuje li se na sploh u našem jeziku želja, da se diferencuje akcentom. Da to doista biva veoma često, evo tome dokaza. Sve riječi, koje imadu akcenat kao drûg drûga (Rad 59. 9.), znače li što neživo, imaju u sing. lok. akut: br̂k br̂ku br̀ku, hládu, snégu (snijègu) i t. d., jer je ovaj padež po obliku jednak s dativom. (Biva ta promjena samo za one supstantive, koji znače što neživo, po svoj prilici za to, jer se lokal danas nalazi samo s prijedlozima: *pri*, *na*, *o*, *po*, *u*. A uz prijedloge *na*, *po*, *u* naći ćeš preteżnom većinom u govoru lokale imena, koja znače što neživo, n. p. u svakoj kući ima dima; u piću su teške pijanice; vješt kao magarac u kantaru; prorok na svojoj postojbini nema časti; na mjesecu bei Mondenschein; koga nema na djelu, nema mu dijela; na umu mi je; tako će biti na pošljetku; mili bože, na svemu ti hvala; po smrti nema kajanja; za pri veli Miklošić Verg. gr. IV. 679.: der gebrauch des pri wird durch kraj, pored (cum gen.) sehr eingeschränkt und pri nur da angewandt, wo die gegenstände einander berühren; a i prijedlog *o* jamačno dolazi mnogo češće uz imena neživa nego živa, n. p. visi kao kaplja o listu; odsjekli mu o ramenu ruku; o devetoj uri; radi mu o glavi; nije meni ob igri vašoj; živi o svom trošku. Ja bih sve rekao, da je u hrvatskom govoru bila mnogo češće potreba razlikovati lokal neživih imena nego živih, s toga se i ona promjena razvila za imena, što znače što neživo.) Kao što nas prirodna nauka uči, da životinje više razvijaju one organe, koje češće trebaju, tako je i u jeziku lako opaziti analognu razdiobu sila; isto onako, kao što mnogi organi zakržljaju, ako ih životinja ne upotrebljava.

Nadalje vi differentiae mnoge riječi, koje imadu akcenat kao gȁvrân gȁvrâna (Rad 59. 52.), znače li što neživo, imadu lokal jednine: ambáru, Budímu, duváru, dohvátu, poglédu, razúmu, oblíku, obláku, slučáju, vršáju, pojásu i dr. Zanimljivo je, što mnoge ove riječi u čakavštini glase: komád, korák, meséc, oblák, lešnják i t. d. Nemanić, I. sv. p. 32. Ovo je stariji akcenat. Isto tako riječi s akcentom zmâj zmȁja (Rad 59. 7.), znače li što neživo, imaju u lok. jednine gravis: bòju, bòku, bòru i dr.;

riječi kao ìmenjâk neke, koje znače što neživo, imadu u istom padežu: običáju, porogjáju, dogovòru i dr. (ib. p. 61.); za tim po paradigmi sȕžanj (p. 72.) lok. mòzgu, nòktu, vòsku; mȉsli: lok. mísli, cȉjev cȉjevi lok. cijèvi (p. 93.) i dr.

Akcentom se luči vokativ od drugih padeža, te se akcenat pomiče prema početku i ako je bio ` ili ʹ, postaje padajućim ̏ ili ̑. Kad se ko zove, obično se govori u afektu. Za to akcenat dolazi odmah na prvi slog, čim se stane izgovarati, odmah se upotrebljava sva sila akcenta. Odatle dolaze padajući akcenti. N. p. kȍnj kònja kȍnju!, mr̀tvac mrtvàca mȑtvače, lùdōv lȕdove, krâlj králja krȃlju, újo úja ȕjo, vrlìna vȑlino, sŕda sȓdo sȓde, jùnāk jȕnāče jȕnāci, odívā ȍdīvo ȍdīve, pomòćnīk pȍmoćnīče, ispovjèdnīk ȉspovjednīče, kòsac kòsca kȍšče kȍsci, sèstra sȅstro sȅstre, blizànak blizànak blizànka blȉzānče blȉzānci, skúpac skȗpče, cígla cȋglo, bjegúnac bjȅgūnče, inostránac ȉnostrānče, Novopazárac Nȍvopazārče, sulítnja, sȕlitnjo, čuturoispílac čuturoȉspīlče, òrao ôrle, sinòvac sȉnôvče. I po ovim paradigmima svi supstantivi, koji idu u njihovu kategoriju. Svrstani su u Pavićevoj radnji, Rad 59. Interesno je, da imena, koja znače što neživo, većinom ne mijenjaju za to, jer se neživo ne zazivlje, pa nije trebalo one promjene. A u jeziku, kao što u svakom drugom organizmu, razvija se samo ono, što je potrebno, a propada sve, što je suvišno.

Ovako premještaju akcenat mnoge grčke riječi: *δέσποτα*, *ἄδελφε*, *Ἄπολλον*, *Πόσειδον* i t. d. Za latinsku ću akcentuaciju navesti svjedočanstvo iz Priscijana VII. 18. 14., gdje razlikuje vok. Vérgili Mércuri od gen. Vergíli Mercúri. Ima toga u sanskritu. Bopp, Krit. Gr. d. Sanskr. Spr. [4] p. 91., a i u gotskom. Sva je sila toga u čakavštini. Iz Nemanićevih studija bilježim samo paradigme: pòp popà pòpe, škólj školjà škòlju, králj krāljà králju, méštar meštrà mèštre, otàc ocà òče, žamàk žāmkà žámče, posál poslà pòsle, jarám jārmà járme, vēnàc vēncà vénče, štrncálj štŕnclju, petèh petehà petèše, postól postolà postòle, koláč kolāčà koláču, glotùnac glotúnče, pletenàc pleténče, zelenàc zelēncà zelénče, porūbàk porúpče, postolár postolārà postoláru. Neutra ne mijenjaju akcenta u čakavštini u vokativu. Fem.: nogà nògo nògi, čelà čèlo čèli, sestrà sèstro, rūkà rúko rúki, rekà réko réki, svēćà svéćo lepotà lepòto.

Ili za što bi se akcenat mijenjao u 2. i 3. osobi sing. aorista, ako to nije očito želja, da bude što više razlike spram treće osobe sing. prezenta?

izgovòrih	izgòvorîm
ȉzgovorî	izgòvorîš
ȉ z g o v o r î	izgòvorî
izgovòrismo	izgòvorîmo
izgovòriste	izgòvorîte
izgovòriše	izgòvorê.

Tako: potrésê: aor. pȍtrese, oplètê: ȍplete, donèse dȍnese, sijèčê: sȉječe, tȍnû, pȍginû, pròvre, ùvidje, pȍhvâlî, ȉzjednâčî, ȉzlomî, prȍbesjedî i t. d.

Ne mijenjaju se u ovim paradigmima: lèžê aor. lèže (Rad 6. 54.), dògjêm aor. dógje (65), tȑnê tŕnu (73), gȑgutnê grgútnu (75), nàmaknê: namàče (77), žȉvî: žívje (84), závidje (87) žèlî: žèlje (85), zelènje (87), pȉtâ: píta (112), vjenčáva (115) večeráva (117), napísa (127), kákota (128), gonéta (128), kazíva (139) závjetova (141). Ovdje se ne mijenja, jer poimence u II. razredu, III., V. 2. i VI. imadu ovi glagoli različite oblike za 3. sing. prezenta i za 3. sing. aorista, a osim toga već smo prije napomenuli, da se `, a osobito ne rado mijenja bez potrebe, nego se drži na svom slogu radi drugoga dijela dvosložnoga akcenta, koji ga vjerno prati. Vi differentiae lučimo adjektive: l i j è p o, n á g l o i dr. redovno od adverbija l ȉ j e p o, n â g l o i dr.

S istoga razloga — vi differentiae — nahodimo u gen. plur. d r ú g â prema po sing. d r û g a ili k ò n j a k ó n j â. Pošto je nekoč glasio ovaj padež k o n j, te se za razliku od nom. sing. otegnuo, očekivali bismo kōnj k ô n j, no kad prione *a*, dobijamo k ó n j â mjesto kônjâ. Jednako p è r o p è r a p é r â, ž è n a ž è n ê ž é n â, g r ô m g r ò m a g r ó m â, k r â l j k r á l j a králjâ. Kako da to protumačimo? Genetivu je plurala žen prionuo sekundarni *a*, koji se oduljio za razliku od nom. sing. Svjedoči dat. pl., gdje nije bilo potrebno, da se od čega luči, pa je stoga ovaj *a* ostao, kakav je i bio, na ime kratak: ž è n a m a, ali ž e n â. Hoteći govornik istaviti ovu mladu duljinu sekundarnoga *a* u pl. gen. kao najmarkantniji dio u obliku, mnogo mu je bolje pristajalo, da u riječi, koje imadu u kosim padežima singulara akcenat rastući ` ili ', zadrži i za gen. pl. rastući akcenat ', kojim se može onaj krajnji *a* u drugom dijelu dvosložnoga akcenta lijepo istaknuti. N. p. pèro pèra

pérā (= peèrā). Da dolazi ', a ne ` u takvu slučaju, posve je prirodno, jer je slog dug. Bilo je govorniku samo odabrati ^ ili '. I ovgje se opet vidi živalost rastućega akcenta, poimence akuta. Ja mnim, da je radi toga u nekim supstantivima ovako naglašen pl. genetiv.: k r ȁ j e v i * krȁjēvā k r a j ȇ v a, r ȍ g o v i r o g ó v ā, d r ȕ g drȕgovi drugóvā, cvjetóva (Pavić ib. 10.), onda: d r i j è v ā mj. drȉjevā) i t. d.

Ja bih na ime rekao, da je duljina krajnjega sloga a pomogla, té je mjesto ^ na predzadnjem slogu rastući akcenat '. U tom su pogledu zanimljivi ovaki primjeri iz Vukova rječnika: tȁd: tàdā, svȕd: svùdā, sȁd: sàdā, kȁd: kàdā, kȕd: kùdā. Ovdje na kratkim slogovima dolazi `, kao što je gore na dugim dolazio '.

To u nas potiče misao, da je p r i r a s t mogao biti znamenitim faktorom u historiji štokavačke akcentuacije. Možda nijesam odviše daleko od historijske istine, kad naslućujem, da je upravo sekundarna vokalizacija jezika našega u štokavštini s pomoćju muzikalnoga vokala *a* mnogo djelovala, te se je u štokavštini razvila tako muzikalna akcentuacija, da joj nema premice ni u jednoga modernoga naroda. Možda nije puki slučaj, što je u temama mnogih riječi sekundarni *a*, (ako imade akcenat), naglašen najmlagjim akcentom, na ime gravisom. Rekao sam, da to biva u temama mnogih riječi sa sekundarnim *a*, jer to naravno ne može vrijediti za riječi od jednoga sloga. Ovdje moraju biti padajući akcenti: čȃst, dȃn, dȁžd, lȁž, mȁč, pȁs . . . . Ali evo, kako je u riječima od dva ili više slogova, ako im je akcenat na sekundarnom a: bàdar (bъdrъ), čàbar (čьbrъ), kàbao (kъblъ), màzga (mьzgь), pàkao (pьklъ), pàpar (pьprъ), stàbar (stьblь), dàska (dъska), màgla (mьgla), stàklo (stьklo), stàza (stьza), stáblo = staàblo (stьblo), (tъgda) tàdā, kàda (kъgda), dànas (dьnьsь) sàhnuti (sъhnąti), sàsnuti (sъsnąti), gànuti (gъnąti) làžica (lъžica), namàgnuti (mьgnąti), màknuti (mъknąti), svànuti (svьnati), sàsma (sъvьsьma); onomádne (tako Vuk, ali se govori i onomàdne; onomьdьne), bàzdjeti (pьzd-), čàtiti (čьt-), čȁsnī čȁstiti (čьstiti), cvàtiti (cvьtą), dàrnuti (: dьrati), gàgrica (gъgra), gàmziti (: gъmъzati), gànuti (gъnąti), bàhnuti (: bъh-), vàzam (vъzъmъ), tàknuti (tъknąti), šȁptati (šьp-), vàpiti (vъpiti), zabàšiti (bъh-), màhati (i máhati mъh-), vȁšljiv (vъšь), làžac.

Otimlju se ovome pravilu samo neke riječi: bȁčva (bъčva), nȁćve (nъštvy), vȁzdā (vьsь-) vȁzdūh, kȁsniti (kъsьniti), dȁbar (bьbrъ),

pästrva (pьstrь), zäova (zlъva), šávac (šьvьcь), sájam (sъnьmъ), tänak (tьnьkъ), sänan (sъnьnъ), komp. mänji; päsji, päštiti se, táman.

No gen. n a ć á v â, naćvama pokazuje, da je nekoč bio akcenat nàćve, jer od s m ö k v e, d ô j k e imamo gen. smökâvâ döjâkâ, a od s è s t r e c í g l e s e s t á r â cigálâ. (Sr. dàska r. doská g. dasákâ). Genetiv n a ć á v â odlučno nam kaže, da je prije bio akcenat nàćve. S toga pravo veli Pavić (Rad 59. 74.), da bi ova riječ u singularu za cijelo imala akcenat n à ć v a, kao pàvta pävte pavátâ. Od sviju na ime riječi s pomičnim *a*, koje imadu ʺ ili ^, nema ni jedna u gen. plurala akut na pomičnom *a*, nego samo riječi s ` ili ʹ. Iznimke su samo: n ö k a t nökti n o k á t â, no u ruskom imademo takogje nógotъ, nógtja, ali n o g t é j — to dokazuje, da je nekoč bio akcenat n ò g a t; za tim l â k a t g. pl. l a k á t â. A za ovu riječ imademo svjedočanstvo u čakavštini, da se govori takogje l a k á t.

Za p ä s t r v a ne znam, kako je u čakavštini. Napominjem samo za analogiju ruske riječi j a t r ó v ь i s v e k r ó v ь, hrv u štokavštini po Mažuraniću j e t r̀ v a i s v e k r̀ v a (što bolje pristaje ruskome, nego po Vuku u mlagjoj formi: j ë t r v a i s v ë k r v a). Čak. je: s v e k r v à (Nem. 2. sv. p. 48.).

Za v ä z d a imamo u ruskom vsegdá, dakle je * vàzda, tako je postao akcenat i u s v ä g d a. U z a l v a, šavac š a v c a, s a j m a, s t a b l o otegnuo se vokal positione. D ä b a r postade kao d ö b a r. Adj. m ä n j î, päsjî . . . postaše kao i svi drugi adjektivi u toj formi. U riječi v ą z d û h opominje nas kvantiteta na vokalu *u*, da je nekoč glasilo: vàzduh. Još ću navesti b ä č v a, koja u čak. imade pl. gen. b a č á v, dakle je nom. nekoč bio b à č v a. (Nem. 2. sv., p. 24.).

Većina ovih riječi imade u čakavštini akcenat jošte na kraju riječi, ako su od dva sloga, ili na predzanjem slogu, ako su od tri sloga. Ja ću navesti samo nomina, jer za glagole još nije Nemanić objelodanio gragje: lažàc (i lâžàc), sasàc, vazàn, popàr, čabár, kabál (i kàbal), pakál, papár, stabár, vapáj, lakát (i làkat), staklò stakál, stâblò; stazà, daskà (i dàska) dasák, maglà (i màgla) magál, naćáv od nàćve (št. näćve), bačvà, ali: zálva, částan, opet pravilno: tankì, dažjén . . .

Kako se vidi, podmlagjena vokalizacija nije u čakavštini pro izvela onakih reforama, kao što u štokavštini. Čakavština je u koje

čemu zaostala za svojom sestrom štokavštinom, koja pokazuje napredak ne samo u akcentu, nego i u glasovima i u oblicima. A tim postaje očitim, da je čakavština starija od štokavštine, no odatle se još ne može reći, da joj je mati. Ali je svakako starija sestra. A jamačno će se to i historijom sintakse ujamčiti, čemu nas akcenat, fonetika i morfologija uči. Koji su bili uzroci, te su se ova dva narječja svako svojim putem razvijala, danas je teško reći. I grčki jezik, koji sa svojim skladnim i savršenim glasovima, jasnim oblicima i bujnom organičnošću sintakse nadilazi sve ine jezike, razvio je različitih dijalekata, koji su ponikli u različitim klimatskim i geografijskim prilikama tako, da se ovi dijalekti dosta znatno razlikuju. Ako su te prilike mogle raskoliti grčki govor, zar je presmjelo, ako ustvrdimo, da su i u nas prilike klimatske i geografijske potisnule čakavštinu i štokavštinu svaku na svoju stazu razvoja?

Kako bilježi Strabon, razlikovaše se ajolski dijalekat od jonskoga i dorskoga megju inim takogje b a r i t o n i j o m. Mnoge riječi imadu u jonskom i dorskom dijalektu akcenat na zadnjem slogu, a u ajolskom ga sve pomiču prema početku riječi: n. p. *βόλλα* (*βουλή*), *ὤπελλα* (*ὠπειλή*), *Ἄφρόδιτα* (*Ἀφροδίτη*), *μητίετα* (*μητιέτης*), *ἀκάκητα* (*ἀκακήτης*), *βῶμος* (*βωμός*), *θῦμος* (*θυμός*) *πόταμος* (*ποταμός*), *ναῦος* (*ναός*), *ἄκις* (*ἀκίς*), *ἄσπις* (*ἀσπίς*), *κνᾶμις* (*κνημίς*); *σόφος*, *λεῦκος*, *δύνατος*, *βράδος*, *δίδοις* (*διδοῖς*), *ἔμμι*, *φᾶμι*, *φίλην* (*φιλεῖν*), *κάλην*; *ὄψι* (*οψέ*), *μέσοι*; *ὤαι* (*ὠαιαί*), *ἔγων*, *ἔμοι*, *ἄμμες*, *ὔμμες αὖτος*. Ne pomiču akcenta samo konjunkcije i prepozicije. Kühner Gr. gr. I. 250. A nije li baritonija najkarakterističnija razlika štokavštine od čakavštine i kajkavštine? Za ajolski pako govor znamo, da se govorio po Elidi, Arkadiji, Beotiji, Tesaliji, Maćedoniji i po maloj Aziji, dakle u krajevima, gdje imade dosta gora i nizina, a podalje od mora. Tako je boravište i našoj štokavštini. Čakavština je pri moru i na moru, te je bez sumnje po a k c e n t u više nalik na jonski govor, nego štokavština...

Povratiti mi se je na ono, što sam htio prije, da opravdam. Ja sam na ime o t i ć' bilježio òtîć' (od * otíć). Po onome, što sam upravo razložio, mislim, da nisam krivo radio. Za to sam bilježio ove primjere iz II. knjige ovako: ȍn' mj. òna 12, nè id' 12, kùdgod 25, hȁjd 28, ȉd' 42, ì men' = i mène 42, nà njeg' = na njèga 50, nà môš 56, prèd njeg' 69, kȍj' 75, ùsred mj. Vukova usrȅd 105. (U svom rječniku piše Vuk: usrȅd, posrȅd, sasrȅd, nasrȅd, savȑh, i s r e d, uvȑh, n a v r h, povȑh, p o k r a j, ù k r a j, n a k r a j. Ja

sam ove prepozicije u pjesmi akcentovao kao što je Vuk ùkraj obilježio), ùteć' 151, mûč' 161, nà svem' 324, pòmoz' 325. (Vuk, rj. pomòzi bȏg, pòmoz bȏg), dàlek' 575 i dr. S toga sam razloga i interjekcije (po Vuku): ajà, alà naglašivao: ȁjā, ȁlā. Budmani piše u gram. ȁlā. I ja mislim, da će se prema ritmu pjesme lašnje čuti ȁlā, nego alà, po čemu bi mogao nastati jamb, a to bi bio nesklad u metru. A da to nije puko nagagjanje, pokazuje ova leoninska rima iz IV. knjige p. 434. V. pj.

ala, ala milom bogu vala.

Gdješto se ipak ne pomiče akcenat, ma se apokopom našao akcenat na krajnjem slogu riječi, a to biva onda, ako se za tom riječju nahodi enklitika. Enklitika se tako silno privija uz svoju riječ, da joj je poput vjerna roba gospodaru svome žrtvovala svoju dušu, akcenat svoj. Po tom se mora enklitika izgovarati zajedno sa svojom riječju, o kojoj ovisi. U takome slučaju nije potreba, da se onaj akcenat s krajnjega sloga riječi pomiče naprijed, jer se iza njega nalazi još enklitika n. p.

II. 118 ne prevàr' se, vjȅrnā mòja slûgo
II. 267. prógj' se, Rȅlja, grôzna vìnogrāda.

S riječi, koje imadu ̏ ili ̑, pomiče se akcenat na prepoziciju, n. p.

nȁ ljepotu dà nēmā ljȅpšēga.

Ovoga sam se načela držao bilježeći akcenat, ali u tom poslu nijesam zaboravio na pojav, koji je već Daničić ovako opisao:

„Još bi rekao, da što je reč duža to teže ostavlja svoj akcenat ̏, osobito ako više nema ni jednoga, n. p. kad bi pred vin. padežom od reči Vȁsojevići stajao predlog *u*, može biti da bi akcenat ostao na prvom slogu a predlog bi bio bez akcenta: u Vȁsojeviće, a rod. padež od iste reči, u kojemu i na četvrtom slogu ima ̑, može biti da bi s predlogom glasio: òd Vasojevićā“. Glasnik 8. 61. Nadalje veli Daničić u Slav. Bibl. I. 109.: „Radi ovake maline ovijeh riječi ne mogu pouzdano reći, ni predlog da li pred njima dobija ̀ ili stoji bez akcenta, sve mi se čini da bi se reklo: kòd mȁjstorīcê . . . .

̏ na prvom slogu: kad pred ove riječi dogje predlog, onda one gube ̏ pa ̀ dobije predlog n. p. Mȉtrovicē: ìz Mitrovicê, ù Mitrovicu itd. Ali se pred mnogijem riječima može predlog čuti i bez akcenta a riječi sa svojijem ̏.

Ko znade, kako je zdušno radio Daničić, jamačno će vjerovati njegovim riječima. Pa doista ko je godi slušao štokavca iz onih krajeva, gdje se lijepo i pravilno govori, biće zamijetio, da se akcenat kadikad ne pomiče na prijedlog, premda bismo to očekivali. Biva to osobito onda, ako je riječ od četiri, pet ili više slogova, a zna kašto biti i u riječima od tri sloga. Imade tome svjedočanstva u Vukovu rječniku. S. v. Porča bilježi Vuk: Pôrča od ȁvalē. To me je potaklo, te gdješto — osobito ako je pristajalo trohajskome metru — nijesam pomicao akcenta od riječi na prijedlog, n. p. bȁš Dȅčāne više Gjȁkovicē II. 199. ì Pavlicu ispod Jȁdovnīka II. 199.

Ovako se može akcenat pomicati i na brojnik, koji kan da je zadobio funkciju prijedloga. Vuk u predgovoru „Srpskim narodnim poslovicama" [2] 1849. Beč napominje na p. XL.: „Kao što se i amo po svemu narodu govori: Dobrò jutro! dobȁr veče! tako sam u Dubrovniku i po cijeloj Boci slušao i dobrà noć! u oči svetogà Vida, kod svetogà Luke i t. d. Na ovo je nalik i ono, što u brojnim imenima, kad se slažu s gjekojim sušt., dogje glas na posljednji slog, n. p. dvijè litre, četirì litre, dvijè kuće, dvijè puške, sedàm para, osàm para. devèt para i t. d. U ovakom dogagjaju jednosložno brojno ime dobije drugi glas n. p. dvá cara (m. dvȃ), trí litre. trí brata, trí čoeka, pét para, šést para i t. d. Mnoge sam od ovijeh primjera ja slušao i u Srbiji, a po ovijem južnim krajevima teško se drukčije i može čuti." Naravno to može biti samo onda, kada riječ imade ̏ ili ̑ na prvom slogu. Zanimljivo je, što se sličan pojav nahodi u ruskom jeziku. Sr. Brandt, Načertanie p. 38.: dvá dni, dvá goda, dvá raza, trí noči.

Često sam imao prilike upotrebiti ovaj zakon, dok sam bilježio akcente n. p.:

— gjȅco mòja, trí stotine gjákā 2. 91.
— ȅvo dànas trí godine dánā 2. 40.
— d'ȍ bȍg dòbro, dvá putnīka stȁrā 2. 8.
— cȑkvu grȁdē dvá Mrljȁvčevića 2. 203. i t. d.

Ne treba istom pominjati, da se i od adjektiva s ̏ ili ̑ pomiče na prijedlog, n. p.:

— ù zlo dȍba ù glȁdnē gȍdine 2. 75.
— cȑkvu Jánju ù Stȁrōme Vlȁhu 2. 199.
— òd hitrijeh kónjā odskòčiše 2. 283.
— cȁre Lȁzo, òd muškijeh glávā 2. 289.

— ȁ što pītāš zà proklétōg Vȗka 2. 295. i t. d.

Ko je ma jedan put slušao štokavca, biće zamijetio, da se akcenat od riječi, koje imadu ̏ ili ̑, pomiče takogje na konjunkcije, koje su inače atone, kao što su ove:

a, *i*, *te*, *da*, *ni*, *ka*, *nek*, *ma*, negacija *ne*. Za to imademo potvrde u Vukovu rječniku, gdje je pisano: tri groša ȉ marjāš (s. v. mȁrjāš), dân ȉ nôć, kad ȉ kad. No čini se, da to ne biva vazda, jer u Vukovu rječniku nahodimo i ovake primjere: ȍko i kȑmelj (s. h. v.), Rȁnj i Plȍča. Ja sam prema ritmu pomicao, a gješto nijesam. Mnogo sam češće pomicao n. p.

vȉgjeh, cȁre, ì prstenovah je 2. 134.

ȁ ôn sjȅde ȕ zemlju bȕgarskū 2. 171.

dȁ jā glȅdām, sînci, ù knjigama 2. 185.

tȅ izvadī hìljadu dȕkātā 2. 186,

Pače ako se iza ovih konjunkcija nahodi prijedlog, ili koja druga proklitična riječ, na kojoj je ̏, tada se može ovaj ̏ s prijedloga izgubiti, pa se akcenat pomoli na konjunkciji, n. p.

ȉ pred bogom ȉ pred svijetom,

nȉ u rȕku, ni ù britku sȁblju,

ljûbī òca ù skût ȉ u rûku 2. 69.

nȉ o grâde nȉ o vìnogrâde 2. 24 i t. d.

Bilo bi vrijedno, kad bi ko tačno pobilježio, gdje se ovdje pomiče ̀, gdje li ̏. To može samo onaj, koji je sam rogjen štokavac iz kraja, gdje se pravo govori, ili živе megju narodom, koji govori valjanom štokavštinom. Ovakim će se materijalom jamačno posvjedočiti, da i najvećim promjenama štokavske akcentuacije upravljaju stalni zakoni, jer je mučno pomisliti, da narod posve samovoljno naglašuje ove riječi baš ovako, a druge opet drukčije.

Već sad možemo pouzdano reći, da se u ovakim prilikama ne pomiče uvijek akcenat od riječi ̏ ili ̑ na ove atone čestice, n. p. a kȁmo li s tȍbôm govòriti. Ako se akcenat već pomiče, onda se čuje u turskoj Hrvatskoj: ȁ kmo li s tȍbôm govòriti.

No istom kad se sabere gragja i za ovo područje jezičnoga blaga, kao što je Daničić okupio gragju za akcentuaciju supstantiva, adjektiva i verba, istom onda moći ćemo razabrati, koji ritam upravlja našim izrečnim akcentom. Danas još toga ritma ne poznamo.

Ipak se razabire, da napomenute konjunkcije ne dobijaju nikad akcenta, ako se nagju ispred riječi s ̀ ili ́. Akcenat dobivaju same

o sebi samo onda, ako je sila govora na samoj konjunkciji, n. p.: nȅ, Stòjane, tvȍga ti jùnāštva, inače:

da zàvatī vȍdē nȁ Dunavu V. 2. 64.
hȍd' da málu ȉgru zàmetnēmo 2. 29.
a sàlićēš ȉ boljū jȁbuku V. 2. 122.
i dà vidīm Ròksāndu djèvōjku V. 2. 133. i t. d.

Sve ove navedene konjunkcije mogu dobiti ̏, ako se iza njih nahodi jedna ili više enklitika, ili pako jedan, dva ili više nenaglašenih slogova riječi, što je za njom, n. p.:

tȅ se òpēt svȉjet nȁslijedi 2. 6.
krénuše se, dȁ mu ȕzmū glȁvu 2. 8.
hȍdi, brȁte, dȁ se ìženīmo 2. 43.
dȁ te vīdām ȉ da te pòvījām 2. 81.
poklòniše, nȅ odgovòriše 2. 130.
prèstavio ȉ posvétio se 2. 74.
po svijètu dȁ me ne sramòtē 2. 135.
mȍžēš dȍći dȁ se ne kàzujēš 2. 138.
da bànujēš ȉ da gospòdujēš 2. 170.
dȁ ga gȑlīš, ȁ da se pònosīš 2. 237.

Ne znam za pravo, kako je, kad se nagje ovaka konjunkcija iza riječi od jednoga sloga, i pred drugom riječju, koja imade ̏ ili ̑. Ne bih znao pouzdano kazati, kad će se ovaka konjunkcija enklitično prisloniti uz pregjašnju riječ, a kad će opet povući na se akcenat one druge riječi, koja imade ̏ ili ̑. Koliko sam opazio, biva jedno i drugo, n. p. mehàngjija, dāj dà pijēm víno 2. 143., ali se jamačno govori takogje i ovakò:

bôg da prȍsti, kȍ ga je ròdio 2. 295. . .

Ko je samo zavirio u narodnu pjesmu, za cijelo je u gdje kojem desetercu našao ovakav početak: kȁd tô, vȅć ôn, pâ ôn i t. d. Posve je opravdano pitati, može li se to smatrati trohajem? I jedna i druga riječ imade svoj odjeliti akcenat, pa bi se kome na prvi mah moglo pričiniti, da ovake dvije riječi sa samostalnim akcentom ne mogu sačinjati trohaja, to je: stopu od 2 sloga, od kojih je prvi glasom viši od drugoga. No svak nas se može u govòru uvjeriti, da se ovake dvije riječi od jednoga sloga (a svaka sa svojim akcentom) u izreci ne izgovaraju odjelito, svaka jednako visokim tonom n. p.:

pâ ôn pītā Náhod Simèuna (2. 65.); ovdje se on izgovara mnogo nižim akcentom nego riječ pâ. Izgovara se tako, kano da

je p à ò n zajedno pisano, gdje je o n dužina bez akcenta. Samo u onom dogagjaju, kad je sila govora na o n (upravo o n, a ne može biti ko drugi), onda bismo glasom istavili ò n, a p à bi ostalo u nizini. Ja na ime mislim, da se u ovakom slučaju može glasom dići i drugi slog, ako je od potrebe, premda će pravi štokavac i ovdje što više čuvati onaj princip, da se u štokavačkom govoru pomiče akcenat što više od kraja prema početku. Značajno je, što se u narodnoj pjesmi pored: k ä d t ō (izgovori: kädtō) nahodi više puta t ō k ä d (izgovori: tòkad), ako je govorniku do toga, da istakne upravo to. V. 2.; 178., 585. i t. d.

Ovako se izgovaraju najčešće po dvije riječi od jednoga sloga, ako je jedna od njih konjunkcija; ali se jamačno i druge riječi veoma često u izreci izgovaraju na ovaj način. Biće te su upravo po ovom načinu izrečne, retorične akcentuacije postale enklitike: bȉh : bih, jèsam: sam, sèbe : se, nȁm : nam, mène : me, njȉm, njȉma : njim, im, njȉh : ih, njèmu : mu, njèga : ga i dr., jer su nekoč sve ove enklitične riječi za cijelo bile akcentovane.

Ja sam sve ovake slučajeve prebrojio u II. knjizi Vukovih pjesama, gdje se sastaju po dvije riječi od jednoga sloga, te se po mome sudu izgovaraju s akcentom na prvoj riječi. Nabrojio sam 430 takih dogagjaja. Ovaki se trohaji nahode gotovo uvijek na početku deseterca. Na početku ih ima 400, a tridesetak drugih našao sam u drugoj ili u trećoj stopici. Od ovih potonjih napominjem:

d v â t r ī (3. stopa) p. 35., trī dnī (3) 74, b ô g z n â (2) 110, 150 440, 440; j ö š t r ī (3) 141, p â k p ī j (3) 148, s v ë t r ī (3) 149, (2) 154, j ö š d v â (3) 308, n ȉ š t ä (3) 183, s v ä t r ī (3) 221, 242, 319; b ô g d â (2) 303, 341, 304, 342, 395, 399, 412, b ô g d ô (2) 344, d ö k t r ī (3) 69, 69, g d j ë c ä r (3) 608, 400, j â s ä d (2) 73.

Od onih pako slučajeva, 400 na broju, gdje dolazi ova kombinacija na prvom mjestu, najčešće dolazi k ä d t ō i to: 105 puta u drugoj knjizi. Osim toga su najčešće ove riječi:

käd jâ, jâ käd, tô käd, tī käd, käd dvâ, pâ (pâk) jâ, pâ tī, pâk tī, pâk ôn, pâ mī, pâ vī, pâ nâs, pâ vâs, pâ š njôm, pâ jöš, pâ štö; vëć jâ, vëć tī, vëć ôn, vëć svë, vëć tô, vëć vī, vëć dâj, vëć š njîm, vëć dâj, pâ käd, pâ säd, pâ svë, äl tó, äl trī, äl ôn, äl jöš, äl njój, äl svë, štö jâ, štö tī, štö ôn, štö bôg, dök jâ, dök tī, dök jöš, dök cär, käd cär, gdjë brät, gdjë ôn, gdjë kûm, nö jë l, nö jâ,

nö tî, nö tô, nö tû, nö kåd, nö äl, nö ôn, nö mój, nö kö, nö jöš, jä sàm, jä njój, jä svë, jer jä, svî mi, svä trî, svë ti, tä jä, tä tî, tó jä, zäšt jä, nü höd, bäš äk, büd sàm, dàj tı, ôj môj, tëk štö, ël jä, gdî kö, nàj tô, säd nëk, nëk nas, nëg svë, tî môj, vëć äk, dä' bôg, nït tî pä pij, dàj tî, jël jä, bôg zna.

Kako se može razabrati imade ovdje često osobnih i demonstrativnih zamjenicâ, koje su više puta dodane kao pleonazmi samo za to, da se ispuni deseterac; n. p.

dàj t î mèni tvòjega gjògata,
dä j à ìdèm ù svijet bïjeli,
dä j à tråžîm, od kàkva sam röda 2. 66.

Ovakih primjera imade na hiljadu, pa nije potreba, da ih ovdje gomilam. Navešću samo nekoliko takih primjera, gdje se inače nahode demonstrativne i osobne zamjenice kao pleonazmi, n. p.

tazbìna me t à žëljkujê mòja 2. 262.
po tom dòšla t ä nedjelja pȓvā 2. 503.
nü ràsturi t ô vesólje tvòje 2. 539.
u Srijèmu, ù t ô j zèmlji rávnôj 2. 572.
käko kòjā t i òtvorïš vráta 2. 612.

Takav je pleonazam, kad se radi stiha opetuje prijedlog:

p o d visokom p o d Kučaj planinom, z a života jošte z a tvojega 2. 326. od Madžarske o d zemlje bogate 2. 479.

Tako je potreba stiha stvorila: v a l j a à n e kònje i junáke 2. 230, usred turskog silna t ä o b o r a 2. 313, da imade ljubu v i j è r n i c u 2. 461., kad to vidje, b i j è ž a t i stade 2. 468., od ka' ga je okom v i d i j e l a 2. 613, d ä d a li je pògledati kome 3. 277., *e* vas *e* je sreća donijela 4. 389., ne može im t a obraz podneti 2. 432., Deli-Musa na K r a l j i ć a Marka i dr. Upravo su nebrojene elizije, afereze, sinkope, apokope i siniceze, pa tautologije i palilogije, kojima se ispunja deset slogova u desetercu. Zima, Figure u našem nar. pjesničtvu p. 203.—208.

Sa svega toga mislim, da se nijesam varao, dok sam pomišljao, da poimence konjunkcije, a gdje što i demonstrativne i osobne zamjenice u izrečnom, retoričnom ritmu mogu izgubiti visinu tona, te doći u nizinu. Za zamjenice se to može dogoditi samo onda, ako se sila govora ne nalazi na njima. U desetercima, kao ovaj što je:

äli nije müžkô nö djèvôjka 2. 19. — izgovaramo onu riječ n o u nizini. Da je baš na njoj sila govora, bila bi u visini. Vuk u rječniku bilježi n ö, ali da ova riječ može enklitično gubiti akcenat,

svjedoči Vuk bilježeći: što no. Sr. göd: kädgod i käd göd, kö: štòko, käd: štòkad, štä: štòšta, kòjī: kojigöd, kojekäko, kojekäd, kojekùd, kojekùdā.

U ovakom dogagjaju može doći u nizinu ne samo riječ s ̏, nego i s ̑, n. p.:

bôg im töpe pȕnī pā prèpunī 2. 542,

to se u običnom govoru čuje, kao da je pisano:

bog im tope pȕnipā prèpunī.

U ovim desetercima mislim, da podvučene riječi nemaju visoka tona, nego se u izreci izgovaraju niskim tonom:

tako ćeš ti pogubit Momčila 2. 107.

kakva je to careva zamjena 2. 145.

ne će mi dat sablje uplatiti 2. 367.

A da doista pored drugih faktora u našoj akcentuaciji imade i ritamskoga načela, mislim, da se može dokazati. Ja na ime mislim, da se u riječima od pet ili više slogova (a gdje što i u riječima od četiri sloga, ako nemaju iza glavnoga akcenta kvantitetu) čuje osim glavnoga akcenta nekakav slabi nuzgredni akcenat, koji pomaže grlu, da na mahove lašnje izgovori skup slogova: dëspotovīćima. Ovdje se na *i* čuje takav nuzgredni akcenat. Tako imademo: Bȓzopalánčanin, čūturoispílac. Ovaj je nuzgredni akcenat uzrokom — po mom sudu —, te se je akcenat mnogih hrvatskih riječi premjestio prema ritamskome pravilu.

Prema čak. akcentuaciji: rukovèt, samokùh, senožèt, vukodlàk (Nem. I. 63.) imadu sastavljenici (postali od imena + imena) u štokavštini pravilno ̀ na kraju prvoga dijela kompozita: vukòdlak, bjelòlik, bjelòjug, bogòrodica (a od ovoga istom u novoj fazi postaju forme: vȉjorēp, kàžipût, šȉšobȓk.)

Sad je zanimljivo vidjeti, što često biva na sastavljenicima, koji imadu pet ili više slogova: prema riječima jednòglavac, jednòglasicē, jednòžičan, jednòlik, jednòličke, jednòstāvan, jednòuditi, jednòumac očekivali bismo jednògodišnjīci, ali nije nego: jednogòdišnjīci, jednomjèsečići, jednomùžatica. Riječ prȉjatelj imade dativ pl. prijatèljima, koji je postao ovako: prije je bilo prȉjatēljima s nuzgrednim akcentom na *e*, pa se glavni akcenat ̏ pomakao na slog *e*, a nuzgredni se pojavio na prvom slogu: príjatèljima. Isto tako prȉjatelj ž. prijatèljica od prȉjatēljica (Nem. 2. 48). Tako se može tumačiti vìnogrâd, vinográdima, samodòšlica, samožìvilica, samo-

stvòritelj, samosazdânī, mrznovòljâvčina, polugòdišnjica, skorovèčernjâk, krvopròlitnīk, jednogòdišnjīk, Pomorávljanin, Kāranóvčanin i Kàranôvčanin, starovrèmešan, starosjèdilac i starosìgjelac *), docnolègalac, rukodàvalac, neprijatéljstvo, čuturotvórac, Kragujévčanin, Požarévčanin, Pomorávljanin (i Pomòravljanin), Podunávljanin, Krušedólac, vinográdac, Sarajévac, tugjozémac.

Ovaj je nuzgredni akcenat donekle nalik na onaj akcenat, što ga Curtius nahodi u grštini, n. p. u ἐ̈φερόμεθα, Λαε̄ρτιάδεω, ὀδῡρομένοισιν, ἅμα- τροχόωντα, εὐ̈- φροσύνῃσι (N. Jahrb. LXXI. 6. p. 342. sq.); a imade ga u sanskrtu (Bopp, Vgl. Acc. p. 11. i 16., Benfey, Vollst. Gr. d. Sanskr. p. 10.) i to iza svakoga naglašena sloga (t. zv. svarita), nadalje ga poznaje veoma mnogo njemština u sastavljenicima: Uébergangs-bestímmungen, napokon nije nepoznat niti u staroj latinštini u sastavljenicima: críspi-súlcus, fálsi-iūrus, čak i po dva puta; vérbi - vēlitátio; Corssen Ausspr. II. 827. Pače Corssen na tom mjestu dokazuje, da može doći u sastavljenih glagola na prijedlog, ako se ne nahodi baš pred visokim tonom: cōn-duplicáre.

Koliko pomaže ovakav nuzgredni akcenat ritmu samoga deseterca, najbolje će pokazati nekoliko primjera:

snȁho mòja Mìlanbēgovice 2. 46.
vȉgjeh, cȁre, ȉ prstenóvah je 2. 134.
iza tòga džēnerálovice 2. 254.
Aćòlijê i Ànadōlijê 2. 233.

Ovo ritamsko načelo, da se pet (ili više) slogova uzamance ne izgovara u jedan mah, nego s pomoćju nuzgrednoga akcenta u dva maha, ne vrijedi samo za riječi, nego i za izreke, te će jamačno ovaj ritamski zakon biti uzrokom, za što su konjunkcije u navedenim dogadjajima zadobile akcenat, gdje su inače atone, n. p.:

da bànujêš ȉ da gospòdujêš 2. 170.
od Skàtara ȁ i od Sòlila 2. 571.

---

*) Pripadom napominjem, da štokavština nekako ne ljubi prevelike emolicije, za to i glase ove riječi: starosìgjelac ili starosjèdilac mjesto * starosjedjelac, za to piše Vuk sjèditi i sìgjeti, odatle zapòvigjeti i zapòvjediti, i u ijekavskim krajevima govore nèdilja, ponèdiljak, a valjda je za to u štokavštini od * têlo * tjêlo postalo tjějelo, pa onda tȉjelo, da ne budu dvije emolicije; isto tako: vréme * vrjéme * vrjejème vrijème.

Ovdje su konjunkcije *i*, *a* za cijelo prije imale samo nuzgredni akcenat ˉ̇, a istom u novijoj fazi zadobile visoki ton ‶. No prema izgovoru može se dogoditi, da imadu samo nuzgredni akcenat. Na sploh akcenat ovakih konjunkcija liba nekako između ‶ i nuzgrednoga akcenta.

U štokavštini se opaža težnja, da se jednim naponom glasa u jedan mah izgovori najviše četiri sloga, a imade li koja riječ više od četiri sloga, već treba grlu pored glavnoga akcenta još drugi pomagač, a to je onaj nuzgredni akcenat ˉ̇. Pa se tako n. p. riječ ȕ s p o m ē n a m a izgovara u dva maha. A ako je to doista ovako, onda bi naša štokavština bila ne samo po samim muzikalnim akcentima, nego i po ovome ritamskome zakonu mnogo nalik na stari grčki i latinski govor. Kako je poznato, u starom grčkom govoru mogaše akcenat doći najdalje na č e t v r t i slog s kraja prema početku, n. p. *ὑψίκερων*, *πόλεως*, *ἄνθρωποι*, *ἀλήθεια* * *ἀλήθεσια*, *μέλαινα* * *μέλανια*. Curtius N. Jahrb. 71. 351, pa tako je bilo i u staroj latinštini, kako svjedoče tragovi: óptimus * ópitumus, úndecim * oínidecem, naúfragus * návifragus, salíctum * salícētum C o r s s e n o. c. II. 896. —

Po tom možemo reći, da se akcenat, koji stoji na petom slogu s kraja ili još dalje, ne spušta neprestano progresivno do kraja, nego se taj progresivitet u padanju glasa prekida za čas nuzgrednim akcentom.

III.

Promatrajući u Kuhačevoj zbirci južnoslovenskih popijevaka melodije junačkih pjesama opazio sam, da imadu gotovo uvijek u desetercu po tri glazbene teze. Kako je poznato, zove se u glazbi tezom svaka naglašena kajda, jer mahalac mahalo spušta, a nenaglašena se kajda zove arzom, jer mahalac mahalo diže. Tako su zvali već stari Grci. Gramatici su ovo nazivlje u metrici izvrnuli, te arzom staše nazivati naglašeni slog, a tezom nenaglašeni slog. S toga ja sudim, da se u desetercu, koji se svagda dijerezom i u glazbi strogo dijeli u dvije česti, nahode iz početka tri naglašene kajde — glazbene teze. Ja mislim, da je deseterac s tri glaz-

bene teze prototipan. Od ove tri teze nahodi se jedna pred dijerezom, a dvije za njom; i to: prva je teza na prvom slogu, druga na petom, a treća na devetom (ili rjegje na sedmom) u desetercu:

´– – – – ‖ ´– – – – | ´– –

ili:

´– – – – ‖ ´– – | ´– – – –

Ovaj se ritam glazbeni znatno doimao i samoga metra u riječima deseterca, a jamačno je ovaj kalup i kazivačima sâm sobom nametnuo neke metarske oblike. Da što pjevač, koji je više pazio na glazbeni ritam nego na jezični akcenat, namještao je slogove, kako su mu se nadali po sluhu. No da se ma i nehotičan sklad izmed ritma i akcenta doista opaža, ko će to nijekati? Ili ćemo smatrati slučajem, što je u današnjem desetercu svagda pravilno samo 10 slogova, prem da bi pjevač glazbenom sinkopom na napjev mogao ispjevati i više nego deset slogova? Nije li to zar organski pojav onoga sklada, za kojim je duša pjevačeva može biti neznalice težila, kad se na kraju deseterca ne nalaze nigda po dvije, tri ili četiri riječi od jednoga sloga? A to bi se jamačno dogagjalo, da nije pjevač, a još više kazivač po nagonu slagao jedno s drugim. Posve je vjerojatno, da u prvo doba narodne pjesme nije bilo nikakva sklada izmed ritma i metra. Ali onda nije deseterac imao pravilno deset slogova, nego je bio raspojas. Otkad se pako pokazuje pravilan broj slogova u desetercu, od onda, mislim, potječe ona bar nekakva — ako i nehotična — težnja za onim skladom.

Kao što se pjevaču i nehotice nametala ona težnja, da bar gdje što zadovolji i metarskome akcentu, tako se opet ni kazivač nije mogao posve oteti ritamskome zakonu deseterca. Osjećajući u pjevanoj pjesmi u svakom desetercu tri teze, tri udarca nastojao je i on u jeziku tome zahtjevu zadovoljiti, te u svakom desetercu najmanje po tri puta upotrebiti govorni akcenat; tako su mu izišli ovaki deseterci:

ràzljûtî se ‖ Králjeviću Mârko
prílika je, ‖ cȁre, od mejdána
ùranio ‖ stȁrac kàlugjere
pòrezâ mu ‖ sv'jêtlô odijèlo.

No kako je naš jezik trohajsko-daktilski — logajedski, posve je naravno, da je kazivaču često pošlo za rukom namjestiti pet

čistih trohaja. Ko bi tražio, da bude uvijek pet čistih trohaja, tražio bi, što nije možno. Ko poznaje narav našega jezika, lako će se uvjeriti, da je tako. Ogledajmo bar dvije pjesme, koje je Vuku kazivao najbolji narodni kazivač Tešan Podrugović, i to: II. 14. Nahod Simeun i II. 67. Marko Kraljević i Musa Kesedžija. U ovim pjesmama dolazi veoma često mjesto ´_ _ ´_ _ ovako: ´_ _ _ _. II. 14. Nahod Simeun imade 197 stihova, megju kojima imade 83 stiha, gdje se nahodi onaka zamjena u desetercu jedan put, a gdje što i dva puta. II. 67. imade 280 stihova, a od ovih je 148 takih, gdje imade onake zamjene. Dakle preko polovice! Moram ipak ovdje napomenuti, da je kazivač više puta kvantitetu zgodno upotrebio mjesto onoga akcenta na drugom trohaju, n. p.:

ȁ drugô se jȁko rȁzigrȁlo
savéza mu rûke nȁopâko
dòlazī mu òtac ìgumane
ȁko znádēš bȍga ȉstinōga,
hôdâ Símo dȅvēt gȍdinīcâ.

Ali je ovakih slučajeva kud i kamo manje, nego onih, gdje nema kvantitete u tom poslu, n. p.:

kȁd izìšli kljúči ȉz Dunava
u tàvnici sûnce ògrijalo
ȍnda pȍčē pìjan bèsjediti
tô se cȁre ljûto zàbrinuo
jèdno jȕtro bjȅše ùranio
ȍds'jèče mu rûku dò ramena
ȉznese mu sȁblju sȁkovânu
ȉ kosti su njèmu ìstrunule
dȁo bih mu nà Bosni vezírstvo
nȍkti su mu, òrati bi mògo
nàmjesti me gjȅgogj u mehàni
kázaću ti, kȁd sam za mejdána
pītā cȁre Králjevića Mȁrka
pȁ došéta òpēt do Nováka i dr.

Po svemu sudim, da je deseterac s tri glazbene teze prototipom, prema kome je narodni kazivač, a donekle i pjevač išao udešavati slogove po akcentu. No kako je naša akcentuacija veoma gipka, posve je naravno, da mu u govoru ne izlaze sami čisti

trohaji, nego su se stvorili razni metarski obrasci, na kojima se ipak razabire, da su nikli na osnovu onih triju glazbenih teza.

Promatrajući metriku junačkih naših narodnih pjesama našao sam 8 obrazaca. Koliko imade pojedinih obrazaca, pokazaću iznajprije za sve pjesme u II., III. i IV. Vukovoj knjizi en bloc, a u četvrtom ću odjelu imati prilike, da upozorim na sitne razlike, što se opažaju na pjevanim, a koje opet na kazivanim pjesmama.

Bilježeći što pomnije sve deseterce, kojih imade u pomenute tri Vukove knjige preko 47.000, opazio sam evo ovo: Svjema je deseterclma zajednička karakteristika dijereza iza četvrtoga sloga, kojom se svaki deseterac luči u dvije česti. U prvom dijelu deseterca našao sam ove dvije temeljne forme:

$\acute{_}\ \smile\ _\ \smile$ (mȉlī bȍže ili: ùranio)

$\underline{\smile}\ |\ \acute{_}\ \smile\ \smile$ (potégoše ili: ȁl' nè možē)

Rekosmo, da je pred dijerezom jedna glazbena teza. Tako je i u ove obje forme jedan glavni akcenat. Prvi slučaj više pristoji ritmu, jer je udarac odma na prvom slogu (kao i u ritmu), ali ne mogući narodni pjevač ili kazivač uvijek naći zgodnu riječ trohajsku za misao svoju, odabrao je anakruzu i daktil, te je tako sačuvao onaj glavni glasovni udarac. Kao što je u pjesmi pred dijerezom osjećao jednu tezu, tako je i u govoru sačuvao jedan naglašeni slog. Ona anakruza može biti bez akcenta, ili što je rjegje, s akcentom ̏ ili ̑ (n. p. kȁd, pȃ, nȍ, vȅć, tȁd, ȁl, a, i, te, da, ne, sa, za, u, po, ka, na . . . .). No jamačno se po retoričnom akcentu ovake riječi stojeći pred akcentovanim slogom drugih u izreci znatnijih riječi ne izgovaraju silnim naponom glasom, nego mnogo niže n. p.:

ȁl ȅto ti Sȑba Rȁdosava 2. 449.
kȁd s' ȍbūče jèdan krìlat jùnāk 2. 229.

U drugom dijelu deseterca nahodim ove četiri forme:

$\acute{_}\ \smile\ _\ \smile\ \acute{_}\ \smile$ ili $\acute{_}\ \smile\ \acute{_}\ \smile\ _\ \smile$ ili $\acute{_}\ \smile\ \acute{_}\ \smile\ \acute{_}\ \smile$ { nàkitio vína / ȍče ìgumane / jèdan krìlat jùnāk }

$\acute{_}\ \smile\ \smile\ |\ \acute{_}\ \smile\ \smile$ (vȍjvoda Mȉlošu)

$\underline{\smile}\ |\ \acute{_}\ \smile\ |\ \acute{_}\ \smile\ \smile$ (razbíjat grȁdove)

$\underline{\smile}\ |\ \acute{_}\ \smile\ \smile\ |\ \acute{_}\ \smile$ (podnízat gjerdáne)

Ovdje je pjevač ili kazivač osjećao po dvije glazbene teze, s toga je i u metru glasom istavio dva sloga. Samo u prvom slučaju mogu biti naravno i po tri akcentovana sloga.

Odatle dobijamo ovih 8 obrazaca za metar deseterca:

1. _ ⏑ | _ ⏑ || _ ⏑ | _ ⏑ | _ ⏑
   gjȅ si dànas, pòsestrimo vȉlo 2. 409.
2. _ ⏑ | _ ⏑ || _ ⏑ ⏑ | _ ⏑ ⏑
   dȍk je žȉvot mȁlo povrátio 2. 404.
3. ⏑ | _ ⏑ ⏑ || _ ⏑ | _ ⏑ | _ ⏑
   odránila skròbom òvsenijem 2. 407.
4. ⏑ | _ ⏑ ⏑ || _ ⏑ ⏑ | _ ⏑ ⏑
   i ìzbi mu sȁblju iz bàlčaka 2. 408.
5. _ ⏑ | _ ⏑ || ⏑ | _ ⏑ ⏑ | _ ⏑
   gjȅ se nísam probúdila bíla 2. 409.
6. _ ⏑ | _ ⏑ || ⏑ | _ ⏑ | _ ⏑ ⏑
   òde Mârko bijèlu Prìlipu 2. 410.
7. ⏑ | _ ⏑ ⏑ || ⏑ | _ ⏑ | _ ⏑ ⏑
   izìlazī gospòda rìšćânskā 2. 416.
8. ⏑ || _ ⏑ ⏑ || ⏑ | _ ⏑ ⏑ | _ ⏑
   a trážēći po òdžaku Mârka 2. 412.

Sve one stihove, koji ne pristaju ni u jedan od ovih obrazaca, označio sam slovom *x*. Već sam gore napomenuo, da mnogih riječi nijesam našao u Vukovu rječniku. Gdje se akcenat sâm nadavao, ondje sam ga bilježio, nego gdje bi moglo biti iole sumnje, volio sam ostaviti nebilježene. Onih deseteraca, u kojima imade takih riječi, nijesam uračunavao, nego sam ih izlučio i označio brojkom 0.

U sve tri knjige imade od 1000 stihova pojedinih obrazaca metra ovoliko:

1.	403·2
2.	221·7
3.	124·9
4.	82·7
5.	81·6
6.	39·5
7.	14·9
8.	21·2
x.	8·4
0.	1·9

A u pojedinim knjigama evo kakav je razmjer:

	II.	III.	IV.
1.	397·5	389·4	432·—
2.	239·—	232·5	177·6
3.	128.8	133·7	105·8
4.	77·2	81·—	95·2
5.	77·—	76·—	97·2
6.	38·5	41·—	38·4
7.	11·7	18·—	16·—
8.	18·—	21·6	25·8
x.	11·1	5·2	8·5
0.	1·2	1·6	3·5

Ovim brojevima ne treba mnogo komentara, jer najrječitije sami govore. Najčešće dolaze 1., 2. i 3. obrazac, a nije li to dokaz, da se i na jezični akcenat pored glazbenoga ritma dosta pazi? Interesno je napomenuti, da što su pjesme mlagje, to se više nahodi samih čistih trohaja u desetercu: mislim pjesme junačke novijih vremena o vojevanju za slobodu. Pjevajući najnovije dogagjaje ugagjao je narodni pjevač i kazivač sve više akcentu, koji postaje sve znatnijim momentom u narodnim pjesmama sviju naroda, što je pjesma mlagja. U ovim je najnovijim pjesmama gotovo pola deseteraca po obrascu **p r v o m**, na ime 43·2%. U svjema pjesmama bez razlike imade najmanje obrasca 7. A ja bih rekao, da je upravo ovaj obrazac najmanje lijep, jer imade po dvije anakruze, a povrh toga i prvi i drugi dio deseterca završuje s daktilom! Pa je ovakih deseteraca u sve tri knjige doista tako malo, da iščezavaju: 1·49%. Isto je tako malo 8. obrazca: 2·12% i opet, jer su dvije anakruze.

Još mi je ovdje progovoriti o stihovima, koje sam označio slovom *x*. Njih imade u svemu **0·84%**. Takih stihova imade u II. knjizi 349. Od ovih su najobičniji ovaki:

n. p. pȉjê víno sȑpski c ȁ r - Stȇvâne 129.
ȍdvede ih sȑpskôm cȁr-Stjȅpânu 148.

Kako se vidi, ovdje je c a r indeklinabilno prionulo k supstantivu Stȇvánu, pa se možda izgovara skupa po analogiji onoga: dvâ cȁra = dvá cara, sedȁm pârâ. U ovakom se dogagjaju nahodi riječ c a r (od onih 349 deseteraca) u 56 deseteraca. Ovako se nahodi i riječ k n e z:

slȕžbu slûžî slâvnî k n ê z Lȁzâre 198, gdje možemo pomišljati, da se izgovara: knéz-Lazâre. Ovako se nalazi knez 26 puta. Odma bih ovamo prislonio ovake primjere:

ù Grkinjê nìje nȍ djèvōjka 19. (nȍ 4 puta ovako).
nȉt sam bȉo nȉti ću k ȁ d bȉti 311.
Stràhinj-bȃna b'jêlê p â kȑvâve 284.
nȅk ti kúpi ròba ȉ l rȍbinju 123.
dȁćemo ti kònja j ȍ š bȍljêga 141.
da ògledâm mȍžê li š t ȍ biti 404.
gjȅ se vȁrâš Mârku r â d jùnâštva 238.

Ja mislim, ovdje bi se bez velika natezanja smjelo pomišljati, da nȍ, kȁd, ȉl, štȍ, râd, pâ, jȍš — osobito prve četiri riječi — niti nemaju samostalna visoka tona, nego su u nizini. Onda bi ovi stihovi mogli pristati u koji od onih 8 obrazaca. Nego sam htio, da budem što tačniji, pa sam sve ovake — možda nekoje od njih samo na oko — nepravilne stihove izlučio i označio slovom *x*. Isto sam tako mogao uraditi i za ovake stihove:

zȁ što si mi blâgo t ȉ odnio 619.
a do njèga stârî J ȕ g - Bȍgdâne 184.
neka bȕdê bârem p ê t stȍtînâ 534.
kòjû no sam plèla t r ȋ gȍdine 558.
na veséljn gjȅ ga s ȁ d pòtûrâš 546.
jànjičârâ kȁžû s t ô hȉljâdâ 266.
a dvòjica dȁ su d v â djȅvera 227.
kȁmo se t ȉ prȉje na divána 454.
dȁ sam se j â nȁ smrt razbòljeo 573.
ȁ tȉ ćeš b ȉ t do mène svȁkome 600.

Ovdje bi se dalo reći za osobne zamjenice, da su od pleonazma umetnute radi broja slogova, pa po retoričnom akcentu mogu biti u nizini.

J ȕ g - B ȍ g d â n e, p ê t s t ȍ t î n â, d v â d j ȅ v e r a, t r ȋ g ȍ d i n e, s t ô h ȉ l j â d â mogao bi isporediti s d v á c a r a. Sam J ȕ g - B ȍ g d â n e dolazi 18 puta nerazdjeljivo, kano da je jedna riječ. Takav i ovaj stih:

sȁmovôljna Tùrčin Vlȁh-Aliju 266.
pâ dò Pâvla Rȃdo bȅg Mìjâjla 482.

Ali ja sam sve ove stihove označio slovom x.

Od n e v o l j e su ovaki stihovi:

séjo mòja, dȁ te b ô g ùbijê 17.
(19 puta na ovome mjestu).
nȁjpȓvâ k ć ê r Mihàila bâna 62.
pòdiže se ȉtar l ô v lòviti 71.

kàda sjȕtra bȉjel d â n òsvanē 289.
jâ sam nòćas čȕdan s ȁ n ùsnio 109.
nȁ Momȋru zèlen b ô r nȋkao 167.
donèsi mi jèdan l ȋ s t hàrtijē 213.
iz nebésā sȉtan d â ž d ȕdari 329.
vȁti Mârkū dèsnī s k ū t dòlamē 358.
Àrap djȅver, stâri s v ȁ t Àrapin 396.
znádēš, brȁte, štȍ ti k ȍ n j pòsrćē 440.
dò pô nȍći sȉtnū z ô b zòbati 306.
mládo bjȅše, múdar s j ȇ t prímilo 600.
Bȍgdān ȕzē gôrnjī k r ȁ j ȍd grâda 626
ȉli si l ȗ d ì ništa ne znádeš 398.
tô vi, bȍže, ù dobar čȁs bílo 127
ili možda: u dobàr čas?

Nekima od ovih neprilićnih deseteraca lako je naći postanje. Iz obična govora prodriješe u pjesmu fraze: da te bog ubije, hitar lov loviti, bijel dan osvane, čudan san usnio, pa se nije poredak riječi ni radi metra mijenjao. No ovakih deseteraca od nevolje imade dosta malo. U čitavoj drugoj knjizi nagjoh samo 50.

Svi me ovi brojevi nukaju na misao, da u metrici junačkih narodnih pjesama nije jedina pravilnost — 10 slogova i dijereza iza četvrtoga sloga! Pokazuju se ipak stalni metarski obrasci, koje je proizvela težnja, da se akcenat i ritam zbliže. Ono, čega imade u drugih naroda, opažamo i na domaćem tlu, na ime u pjesmi preteže sve više logički elemenat — akcenat riječi.

IV.

Vuk je već godine 1824. izdavajući narodne pjesme u Lipisci u predgovoru zgodno razdijelio naše narodne pjesme na j u n a č k e i ž e n s k e. Junačke pjevaju ljudi uz gusle, a ženske pjevaju ne samo žene i djevojke, nego i muškarci, osobito momčad i to ponajviše po dvoje u jedan glas. „Ženske pjesme“, veli Vuk p. 17., „pjeva i jedno ili dvoje sami radi s v o g a razgovova, a junačke se pjesme najviše pjevaju, da drugi slušaju; i za to se u pjevanju ženski pjesama više gleda na p j e v a n j e nego na pjesmu, a u pjevanju junačkije najviše na p j e s m u!“ Ovim je Vuk tačno odsjekao megju izmed junačkih i ženskih pjesama. Već bismo po ovome mogli reći, da je veća prilika, te će pjevač više paziti na

metar junačke pjesme, nego ženske, jer se junačka pjesma pjeva, da je drugi slušaju.

Kako nam pripovijeda Vuk, l. c., „junačke se pjesme danas najviše i najživlje pjevaju po Bosni i po Ercegovini i po Crnoj gori i po južnim brdovitim krajevima Srbije. Po tim mjestima i današnji dan gotovo u svakoj kući imaju po jedne gusle, a po jedne osobito na stanu kod čobana; i teško je naći čoveka da ne zna gugjeti, a mloge i žene i gjevojke znadu. Po donjim krajevima Srbije (oko Save i oko Dunava) već su regje gusle po kućama, no opet mislim, da bi se u svakom selu (osobito s lijeve strane Morave) po jedne mogle naći. U Srijemu pak i u Bačkoj i u Banatu gusle se danas mogu vidjeti samo u slijepaca (pa i oni moraju u č i t i u nji udarati, i mlogi ne pjevaju pjesama, nego samo bogorade uza nji), a drugi bi se ljudi vrlo stidili slepačke gusle u svojoj kući objesiti, i tako po tim mjestima junačke (ili kao što se tuda već zovu, s l e p a č k e) pjesme niko drugi i ne pjeva osim slijepaca i po Bačkoj gjekoji žena (koje bez gusala pjevaju). Iz toga se lasno može doznati, za što se junačke pjesme po Srijemu i po Bačkoj i po Banatu gore pjevaju nego po Srbiji, a i po Srbiji oko Save i oko Dunava gore nego dalje unutra, osobito k Bosni i k Ercegovini. Tako i k zapadu od Srijema što se gogj dalje ide preko Slavonije k Rvatskoj i k Dalmaciji, sve su pjesme junačke u narodu više u običaju. Ženski pak pjesama mislim da ima danas najviše amo dolje (kud je manje junačkije) i u Bosni po varošima; jer kako godj što su amo dolje i ljudi mekši, tako su gore i žene (osim varoški) oštrije, i više misle o junaštvu, nego o ljubavi; a može biti još i s toga, što amo dolje, osobito po Srijemu i po Bačkoj i po Banatu, kao i u Bosni po varošima, žene i gjevojke više žive u društvu. U Srijemu pak i u Bačkoj i u Banatu po varošima se već ni ženske narodne pjesme ne pjevaju, nego koje kake n o v e, što prave učeni ljudi i gjaci i kalfe trgovačke."

A na p. 20. čitamo: „Mi vidimo, da pjesme junačke i danas postaju, za to mislim, da ne će biti suviše i o postanju njiovom štogogj reći. Koliko sam ja do danas mogao doznati, junačke pjesme najviše spjevavaju ljudi sredoviječni i starci. Po rečenim mjestima, kud se danas junačke pjesme najviše pjevaju, nema čoveka, koji ne zna nekoliko pesama (ako ne čitavi, a ono barem komada od nji), a ima i, koji i znadu i preko pedeset, a može biti i na stotine. K o j i č o v e k z n a p e d e s e t r a z l i č n i p j e s a m a, (a k o j e

za taj posao), njemu je lasno novu pjesmu spjevati. A uz to još i ovo valja znati, da seljaci po onim zemljama još nemaju ovaki briga ni potreba kao po rišćanskim državama, nego žive dosta nalik na ona vremena, što poete zovu zlatnim vijekom".

p. 31.: „Kako gogj što šaljivi starci i momčad spjevavaju ovake šaljive pjesme, tako i drugi spjevavaju zbiljske od bojeva i od ostali znatni dogagjaja. Da se ni najnovijim (a kamo li starijim) pjesmama (kao narodnim) ne može upravo doznati, ko je koju prvi put spjevao, to nije za čudo; ali je za čudo, da u narodu niko ne drži za kaku majstoriju ili slavu novu pjesmu spjevati, i ne samo što se niko tim ne vali, nego još svaki (baš i onaj, koji jest) odbija od sebe i kaže da je čuo od drugoga".

p. 32.: „Jedni pjesama različito pjevanje po narodu pokazuje očevidno, da sve pjesme nijesu odma (u prvom početku svome) postale onake, kake su, nego jedan počne i sastavi što, kako on zna, pa poslije idući od usta do usta raste i kiti se, a kašto se i umanjuje i kvari, jer kako gogj što jedan čovek ljepše i jasnije govori od drugoga, tako i pjesme pjeva i kazuje."

p. 33.: Prem da ima dosta ljudi, koji znadu mlogo pjesama, ali je opet teško naći čoveka, koji zna pjesme lijepo i jasno. U tom je pokojni Tešan Podrugović (Bog da mu dušu prosti!) bio prvi i jedini izmegju sviju, koje sam ja za ovi deset godina nalazio i slušao . . . . . On je vrlo lijepo znao udarati u gusle, ali pjevati nije znao (ili nije ćeo) nikako, nego je pjesme kazivao kao iz knjige; i za skupljanje pjesama taki su ljudi najbolji; jer oni osobito paze na red i na misli, a pjevači (osobito koji su samo pjevači) mlogi pjevaju i ne misleći šta, i znadu redom samo pjevati, a kazivati ne znadu (s takima sam ja kašto imao muku)."

p. 34.: „Pjesme junačke po narodu najviše raznose slijepci, i putnici i ajduci. Slijepci radi prošnje idu po svemu narodu od kuće do kuće, i pred svakom kućom ispjevaju po jednu pjesmu, pa onda ištu da im se udijeli, a gdje i ko ponudi, ongje pjevaju i više; a o praznicima idu k manastirima i k crkvama na sabore i na panagjure, pa pjevaju po čitav dan. Tako putnik kad dogje u kaku kuću na konak, obično je da ga u veče ponude s guslima da pjeva, a osim toga putem po anovima i po krčmama svud imaju gusle, pa putnici u veče pjevaju i slušaju; a ajduci zimi na jataku

danju leže u potaji, a po svu noć piju i pjevaju uz gusle, i to ponajviše pjesme od ajduka".

Navalice sam doslovce napomenuo, kako govori Vuk, jer je on jamačno najbolje poznavao i opisao život narodne pjesme. A opet mi je bilo potrebno, da najklasičniji u tom poslu svjedok kaže, kako se razlikuju pjevači od kazivača.

Po svjedočanstvu Vukovu jesu Hercegovina, Bosna i južna Srbija kolijevka junačkoj narodnoj pjesmi. To su sve sami brdoviti krajevi. Što ideš dalje s gora u ravnine, sve više nestaje junačke pjesme. Južni, bregoviti krajevi naroda našega najplodnije su tlo za junačku pjesmu.

Junaštvo našega naroda dalo si oduška u narodnoj pjesmi. Ako se sjetimo samo naših hajduka, odma ćemo vidjeti, da je taj narod i u najtežim prilikama ostao plemenit i nepokvaren, kome je borba za očinski dom i za slobodu bila nada sve sveta. Takome narodu, koji je neprestano živio u prilici, da se bori s dušmaninom, bila je pjesma — uspomenom slavnih dogagjaja, ne samo narodnim ponosom, nego ujedno najboljim ostanom, da se potomci mlagji ugledaju u pradjedove svoje. Za to cvate junačka pjesma najdulje i najživlje baš u onim krajevima, gdje je toga junaštva najdulje bilo. Za junaka je bila najveća slava, da mu ime pjesma pominje. Za to i Kraljević Marko daje od svoga blaga na samrti slijepcima:

nek slijepi po svijetu hode,
nek pjevaju i spominju Marka! 2, 443.

No pored junaštva imade još i drugoga, za što je junačka pjesma u gori življa i bolja, nego u ravnini. Biće tome uzrokom i kultura, koja nemilice razdire čarobnu koprenu narodne pojezije. Narodnoj se pojeziji hoće naivnosti, hoće se onoga djetinjega doba, dok ljudi bez premišljanja prihvaćaju svaku sliku izvana, te joj podavaju tjelesni oblik. Za to i nahodimo u staro doba ljudskoga društva više prilike pojeziji, nego danas, gdje je kultura pojeziji pomrsila račune otevši joj onu iluziju, bez koje ne može obastati. Lijepo veli Macaulay (u članku o Miltonu), da pojezija proizvodi za duševno oko iluziju onako, kako to čini za tjelesno oko — laterna magica. Pa kao što laterna magica najviše djeluje u tamnu prostoru, tako i pojezija polučuje svoju svrhu najbolje i najpotpunije u neizobraženo doba.

Je li dakle za čudo, što naša junačka pjesma bolje cvate zaklonjena u gori, nego u ravnici, gdje je trgovina i državni sustav utro put modernim mislima, na prosto kulturi? . . .

Isto tako možemo naslućivati, da je mitologija naša mogla biti bujnija i obilatija, nego što je danas vidimo u junačkoj i ženskoj pjesmi. Ono malo uspomena mitskih nije nego nekoliko ulomljenih stupova nekoč velika i sjajna hrama narodne mitologije. Ali su vjera kršćanska i trgovina, borbe s Turcima i druge nevolje istisle iz narodne pameti mitske misli.

Samo u gorskim krajevima moglo se do danas sačuvati ono svježe i srdačno čuvstvo, bez kojega ne može narodna pjesma cvjetati, kao ni cvijet bez sunca. Kao što je govor gorskih krajeva ljepši, jedriji, zvučniji, slikovitiji, nego u ravnini, tako je i pjesma, što no je ponikla u slobodnu zraku zelene gore mnogo kitnija i jedrija od svoje drugarice iz ravnih krajeva.

No što više prodire u narod kultura odjevena u tugjinsko ruho, sve se više i znatnije gubi čistoća narodnjega govora. Kud i kamo više škodi ovakav tugjinski vjetar pojeziji narodnoj, koja najljepše cvjeta za epskoga vijeka u slobodi gorskoj. Još početkom ovoga vijeka, možemo reći, trajaše za naš narod to epsko doba po gorovitim krajevima otadžbine naše. Evo što piše Vuk u predgovòru „Srpskih junačkih pjesama“ u Beču I. izd. p. 16.: „Kako starac Milija i drugi gdekoji pevači molili su me u ovakim dogagjajima, da im pročitam pesmu, i koliko su se radovali slušajući je onako, kao što je oni znadu, toliko su se čudili, kako sam ja sve tako mogao napisati.“ Dok su živjeli ovaki pjevači, ovako naivni ljudi, mogla je cvjetati naša narodna pjesma. Danas je druga. Treba ti pročitati ma jednu pjesmu, koju je spjevao koji čovjek učen a na narodnu, pa će ti odma sinuti, kako je golema razlika od prave prostonarodne. Danas već našoj narodnoj pjesmi zalazi sunce.

Da narodna pjesma doista bolje uspijeva u gori, nego u ravnici, dokazuju nam i drugi narodi.

Kako je poznato, imali su sjeverni germanski narodi narodnu junačku pjesmu. Svjedoči nam to „Edda“, znameniti zbornik junačkih i bogovskih pjesama narodnih u Islandiji, svjedoče nam narodne pjesme skandinavske, kojima je epski vijek bio u 14., 15. i 16. vijeku. Ove su se pjesme pjevale većinom u Danskoj, Švedskoj i Norveškoj, no kako poznavaoci tih narodnih pjesama priznaju, ponajbolje i ponajkrasnije potječu baš iz Norveške, koja je kud i kamo

brdovitija nego Danska i Švedska. I jezikom i kompozicijom norveške su balade najbolje. Scherr G. d. W. II. 356. Poznato je, da planinci u svemu bolje čuvaju običaje i sujevjerja, pa i onu bezazlenu ćud, koja vjeruje u sva čuda, a ta je naivna vjera potrebna pjesmi.

U gorama Italije živе još danas pučka pjesma zaklonjena od valova kulture, prem da je Italija toliko vijekova bila ognjištem čitave kulture. Ako su se u Italiji gorski krajevi mogli zakloniti od kulture, gdje im je bila pred vratima, — kako ne bi naši gorani, kad ni ravni krajevi nisu poznavali bog zna kakve kulture. Za to je i razasuta naša narodna pjesma po svemu narodu, jer je možemo reći do jučer gotovo po svjema dijelovima naroda trajao djetinji vijek. A kao što su i u civilizovanu društvu gotovo sva djeca tipna, gdje što i žene, tako su u djetinje doba čitavi narodi tipni. U narodu nema individualno naobraženih ljudi, nego je svjema duh jednolik, ideje, osjećaji, čuvstva i želje nekako jednolike, te poznaš li jednoga čovjeka iz takva naroda, znaš, kakav je tip svega naroda. Odatle jednaki običaji i — poslovice, koje možda najbolje rasvjetljuju jednoličnost narodnoga mišljenja. Istom kulturni život podaje pojedincima priliku, da se jedan više izobrazi, nego drugi, da se pomalo zamuti ona opća tipnost naroda. Ako danas nauka i za kulturnu ženu uči, da je tipna, tako te su si Ofelija, Julija i Margareta rogjene sestre, gdje ne bi bio tipan sin nekulturna naroda? Samo ovako možemo razumjeti one značajne bilješke o životu narodne pjesme, što ih je napisao Vuk i drugi sakupljači narodnjega blaga. Nitko se ne otima za slavu, da je pjesnik, da je spjevao ovu ili onu pjesmu, na prosto s toga, jerbo je do nedavna sav narod bio pjesnik. I muško i žensko, i staro i mlado znalo je u zlatno doba naše narodne pjesme pjevati i spjevavati pjesme. Naš se pučanin ne ponosi tim, što govori slasnije i ljepše nego najučenija gospoda, on je takovu govoru privikao od mladih nogu, kao što je i pjesmi privikao, te se ne diči, da umije pjevati pjesmu, kad je to nasljedno dobro sviju ljudi u narodu kao i govor. U predaji su narodnoj živjeli steoretipni „oblici epski“, steoretipna kompozicija, pa kako ih je svatko naslijedio od roditeljâ, tako je svatko umio i pjesmu spjevati. Ove stalne „epske forme“ sloga, ritma, frazâ i kompozicije, kojima je i melodija pomagala, da budu na okupu, mogu se zgodno isporediti s dijelovima govora. Svak ko zna ove pojedine dijelove govora, umije govoriti, pa tako ko zna one stalne forme epske pojezije, može spjevati narodnu pjesmu. Kao što

je jezik, tako je i pjesma narodna živ organizam, koji poput svih ostalih organizama živi, to jest u svakom času pokazuje razne organske faze života svoga. Odatle sva sila varijanata, što ih imademo u narodnoj pojeziji.

U našega je naroda mnogo talenta za epsku pjesmu, ma je opet značajno, što se od naših narodnih pjesama nije zglobila organska cjelina epska, kao što se od starih helenskih pjesama razvila Ilijada i Odiseja, a od germanskih Nibelungi. Da se uzmogne od pojedinačkih narodnih pjesama razviti ovakav organski ep, kao što pčela umije od raznih sokova u novu obliku proizvesti med i vosak, tome se hoće, kako veli umni Nijemac Steinthal Z. f. Völk. u. Spr. V. 21., da narod imade bogatu mitologiju (kao što je helenska i germanska), da je bio jednoč znamenit u historiji, jer velike seobe, ogromno prostranstvo srodnih plemena, za čitavo čovječanstvo znameniti dogagjaji jesu prilike, koje podaju epici krila za polet i raširuju pogled. Naš narod doista nije bio tako znamenit i aktivan u povjesti, kao što su bili Germani i Heleni, ali opet — ako sva prilika ne vara — imao je nekoč dosta obilatu mitologiju. Za to naslućuje Jagić, Historija p. 22., da je u nas u staro doba cvao mitologijski ep. A da i na osnovu same mitologije može poniknuti ep, najbolje nam svjedoče Finci sa svojim epom Kalewala. Finci takogje nijesu bili u historiji bog zna kako aktivni, ali imadu bujnu mitologiju!

Danas naša junačka pjesma pjeva omanje dogagjaje, mejdane, ženitbe s mejdanima, pojedine bojeve, te je svaka pjesma za se. Ni za kosovsku katastrofu nemamo danas jedne pjesme, nego se ona Lazarica, koja je pjevala kosovski boj, razdrobila po situacijama u manje pjesme, koje su u poznije doba počele živjeti svaka svojim životom.

Hrvati i Srbi nisu stvorili organskoga epa, gdje bi se u okviru epske radnje zrcalio sav javni i privatni život naroda. Takim epom običajemo nazivati veličanstvenu pjesmu I. Mažuranića „Smrt Smail-age Čengijića“, ali za pravo ovo nije ep, nego idealizovana narodna pjesma; pa jamačno nije zadnja vrlina ove krasne pjesme, što je pjesnik sasma po načinu narodne pjesme odabrao samo pojedinački dogagjaj, da ga obradi samo nešto većim psihologijskim detaljom i umjetnijom formom pored one velike ideje, kojom je zadahnuo pjesmu svoju.

Pjevajući naša narodna pjesma po jedan dogagjaj mnogo je nalik na španjolsku romancu, od koje se takogje nije razvio ep, nego je ona ostala u istom stadiju, kao i naša narodna pjesma. Za to naša narodna pjesma, kao ni španjolske romance, ne podaje onako plastične i opširne slike svih običaja i prilika, kao Homerove pjesme . . . .

Pored sviju gotovih epskih forama, koje su zajedničke svoj narodnoj pjesmi, ipak se u pjesmama pojedinih pjevača opažaju neke razlike, koje odaju dobra ili zla pjevača, a poimènce da li je pjesma pjevana ili kazivana. A pokazuju se razlike i u kompoziciji, o kojima ću govoriti drugom zgodom. Ovdje ću se ograničiti, te pokazati, kakve su razlike u metrici i poregjaju riječi u desetercu.

Da imade u samom narodu megju pjevačima, koji osjećaju razliku pjevane i kazivane pjesme, najbolje svjedoči knjiga J o k s i m a N o v i ć a iz Otočca, koji je — drugi Kačić — mnogo toga ispjevao na narodnu. Iz ove je knjige, što je znatnijega, preveo J a g i ć u svom Arhivu 4. 233. Izmegju inoga veli Nović, da imade razlike, kad se pjesma kazuje i opet kad se pjeva. Tako n. p. u pjesmi o ženidbi Maksima Crnojevića u stihovima:

podiže se Crnojević Ivo
i ponese tri tovara blaga,
te otide preko mora sinja,
da on prosi lijepu djevojku
za Maksima z a s i n a s v o j e g a

rekao bi kazivač:

za Maksima za s v o j e g a s i n a.

Otkuda to? Ja bih kazao za to, da istavi arzu na devetom slogu, koja se i u melodiji uvijek znatno ističe. Kazivač je htio glazbeni udarac nadomjestiti akcentovanim dugim slogom. U tom je smjeru značajno, što nije išao mijenjati ostalih stihova, gdje se na kraju nahode riječi: Ivo, blaga, sinja s dugim akcentom na slogu glazbenoga udarca.

Pjeva se:

zá Maksima zá sina svojéga,

a kazuje se:

zà Maksima za svòjega s i n a.

Pored toga je ovdje i leoninska rima, koju kazivač cijeni više nego pjevač, jer nema melodije, pa mu je i ovakav nakit mio i drag.

Nadalje veli Nović, da je pjevač Višnjić kazivao u pjesmi „Smrt Kraljevića Marka“ ovako pjevao:

poranio Kraljeviću Marko
u negjelju prije jarkog sunca,
pokraj mora Urvinom planinom.
Kad je bio uz Urvinu Marko,
poče njemu šarac posrtati,
posrtati i suze roniti

a Podrugović je kazivao ovako:

poranio Kraljeviću Marko
u negjelju prije jarkog sunca
sve Urvinom kraj mora planinom.
Kad je Marko uz Urvinu bio
poče njemu posrtati šarac
posrtati, suze prosipati.

U istoj je pjesmi pjevao Višnjić:

žali šarac tebe gospodara,

a Tešan je kazivao:

za junakom žao šarcu Markom.

Višnjić:

ja od boga od starog krvnika —

Tešan:

ja od boga krvnika staroga.

Već je Jagić veoma zgodno zamijetio, da je kazivač mijenjao poregjaj riječi samo radi leoninske rime:

sve Urvinom kraj mora planinom
posrtati, suze prosipati.
za junakom žao šarcu Mârkom
ja od boga krvnika staroga.

Pored toga mislim, Tešan je ovaj stih:

poče njemu šarac posrtati

izmijenio ovako:

poče njemu posrtati šarac

za to, da bude akcentovan slog na mjestu one jake glazbene teze, što se u melodiji ovdje nalazi.

Nadalje pripovijeda Nović, kako je jednoč uzeo u ruke gusle, i pred nekim Jovanom s Gackoga, koga smatra najboljim narodnim pjevačem, ovako zapjevao:

zakukala sinja kukavica,

a Jovan ga je odma ispravio:

zakukala kukavica sinja,

isto tako, kad je započeo:

poginu ti Stojan Jankoviću,

ispravio ga, da pjeva:

poginu ti Jankoviću Stojan.

Ja bih opet mislio, da je to učinio Jovan radi onoga glazbenoga udarca na 9. slogu u desetercu, jer bolje pristaje na tom slogu akcentovan ili bar kvantitetom oduljen slog, nego slog bez akcenta i bez kvantitete. A da je narodna pjesma doista išla za tim, pokazuju brojevi. Takih deseteraca, gdje je na 9. slogu akcenat ili kašto kvantiteta metarski upotrebljena mjesto akcenta, imade u II., III. i IV. knjizi Vukovih pjesama 64%, a 36% je takih deseteraca, gdje toga nema. Ako pomislimo, da se je naša junačka pjesma do nedavna samo pjevala, to je veoma povoljno razmjerje za onoga, koji misli, da su se nastojali malo po malo ritam i akcenat slagati.

Pomenuti Jovan s Gackoga, koga toliko hvali Joksim Nović, najviše se zadovoljava pjesmama starca Milije (Ženidba Maksima Crnojevića, Banović Strahinja, sestra kapetana Leke u II. knj. i — Limo i Gavran harambaša u III. knj. pj. 12.). Osobito je hvalio ovu potonju.

Za Višnjića veli, da si je pokvario slog pjesme u Bačvi, gdje se drukčije pjeva i govori, nego u gornjoj Bosni, odakle je rodom bio.

Za kazivačke je pjesme Tešana Podrugovića rekao, da bi se lako promijenile po pjevačkom ritmu U tom sam, veli Nović, upoznao njegovu vještinu, jerbo je pravo opazio, da je Tešan Podrugović mnogu pjevačku pjesmu samo modifikovao, da je može harmoničnije kazivati. Tešan je to činio neopazice, te nije ni slutio, da pjesme ovako kvari i od pjesama prozaične pripovijetke stvara.

Ja sam pregledao pjesme po pjevačima i kazivačima, kako je Vuk zabilježio u predgovoru IV. knjige prvoga bečkoga izdanja narodnih pjesama, da mu je ko koju pjesmu kazivao ili pjevao, pa sam se uvjerio, da su ove napomene Jovana s Gackoga doista opravdane.

Pregledao sam pjesme sviju pjevača i kazivača, od kojih se bar 4 pjesme nalaze u novom, drugom izdanju bečkom, te sam postigao ove posljetke.

1. Najviše je pjesama zabilježio Vuk od Tešana Podrugovića. Za njega pripovijeda Vuk ovo: „On se po ocu zvao Gavrilović, pa su ga Podrugom ili Podrugovićem za to prozvali, što je bio vrlo veliki, t. j. po drugoga čoveka. Ja ga u početku 1815. godine nagjem u Karlovcima (u Sremu) u največemu siromaštvu, gde u ritu seče trsku i na legjima donosi u varoš, te prodaje i tako se rani; i kad doznam, koliko i kakovi zna pesama, dam mu na dan, koliko mu treba. da može živeti, i počnem od njega pesme slušati i prepisivati. Pošto ove gotovo sve pesme u Karlovcima od njega prepišem, uzmem ga u oči cveti sa sobom na kola i odvedem u manastir Šišatovac misleći, da onde (gde sam kod ondašnjega arhimandrita, a sadašnjega vladiko Karlštadtskoga, Visokopreosveštenoga gospodina Lukiana Mušickoga imao gospodski kvartir i svaku drugu zgodu î potrebu), da prepisujem sve pesme, koje on zna; no kad se onda ispred vaskrsenija u Srbiji podigne buna na Turke, i njemu kao da ugje sto šiljaka pod kožu. Jedva ga kojekako zadržim oko vaskrsenija, te prepišem nekolike od oni pesama, koje mi je putem idući iz Karlovaca na kolima kazivao, pa ga odma po vaskrseniju uzmem na kola i odvedem u Mitrovicu, te odande pregje u Srbiju, da se nanovo bije s Turcima. Pošto se one jeseni umire s Turcima, on otide u Bosnu i provrljavši kojekuda po svome pregjašnjem običaju sastavi nekoliko konja i namesti se negde u naiji Srebrničkoj da živi kao kiridžija; no naskoro po tom isprebijaju ga nekaki Turci, pa umre od uboja. Kad sam ja od njega pesme prepisivao, ne znam, je li bio što stariji od 40 godina. Bio je pametan, kao ajduk, pošten čovek; vrlo je rado koješta veselo i šaljivo pripovedao, ali se pri tom nigda nije smejao, nego je bio malo kao namršten. On je znao još najmanje sto junački pesama sve ovaki kao što su ove, koje sam od njega prepisao, a osobito od kojekaki primorski i Bosanski i Ercegovački ajduka i četobaša. Ni koga ja do danas nisam našao, da onako pesme zna, kao on što je znao. Njegova je svaka pesma bila dobra, jer je on (osobito kako nije pevao, nego samo kazivao) pesme razumevao i osećao, i mislio je, šta govori“ (o. c. p. 8.—10.).

Od njega su u novom izdanju narodnih pjesama ove: II. br. 14, 29, 39, 42, 45, 56, 57, 64, 66, 67, 68, 79, 87; III. br. 2, 18, 19, 21, 34; IV. 3.

U ovih 19 pjesama Tešana Podrugovića nahodi se ovakav razmjer metarskih obrazaca: od 100 stihova

*

1.	38·9
2.	23·4
3.	12·2
4.	9·1
5.	8.—
6.	4·1
7.	1·5
8.	1·9
x.	0·8
0.	0·1

Po tom se vidi, da obrazaca

— ˘ — ˘ ‖ — ˘ — ˘ — ˘
˘ | — ˘ ˘ ‖ — ˘ — ˘ — ˘

imade ukupno 51·1%, a najnezgodnijih obrazaca 7. i 8. imade samo 3·4%. Nepravilnih x ima tek 0.8%.

2. Za tim je zabilježio Vuk 11 pjesama od slijepca Filipa Višnjića, (rodom ispreko Drine iz sela Megjaša u naiji Zvorničkoj.) „Filip je Višnjić prešao u Srbiju 1809. godine, kad se srpska vojska onoga leta ispreko Drine natrag vratila, i posle toga do 1813. godine jednako je živeo po Srpskim logorima oko Drine (1810. godine bio je u Loznici u muaseri, kad su Bogićević Anto i Miloš Pocerac i Bakal Milosav branili Loznicu od Turaka, kao što se peva u 32. pesmi treće knjige [st. izd.]). Kad Turci 1813. godine opet obladaju Srbijom, i on s familijom svojom prebegne u Srem, i namesti se u selu Grku. Čujući ja, da on zna lepi pesama, osobito od Kara-Gjorgjijna vremena, dobavim ga u Šišatovac 1815. godine (pošto me Podrugović ostavi), te onde od njega prepišem kako ove pesme, koje su štampate, tako i još tri od Kara-Gjorgjijna vremena, koje sam ostavio, da njima, ako Bog da zdravlje, začinim petu knjigu. Ja za celo mislim, da je ove sve nove pesme od Kara-Gjorgjijna vremena Filip sam spevao. Kako mi je kazivao, on je oslepio u mladosti od boginja, i po tom je išao ne samo po celome Bosanskom pašaluku, nego i u Skadar, te prosio pjevajući uz gusle. Ja sam ga onda nagovarao, da ide opet u Srbiju, želeći, da bi onamo još koju pesmu spevao; no nikako ga na to nisam mogao nagovoriti, jer mu je bilo vrlo dobro u Sremu: gde je god došao, ljudi su ga zbog njegovi pesama častili i darivali; sina je svoga bio dao u Grku u školu; imao je konja i taljige, i čisto se bio pogospodio. Pre nekolike godine čuo sam, da je umrьo u Grku.

Kad sam ja od njega pesme prepisivao, bilo mu je oko 50 godina" (p. 11.—12.).

Filipove su pjesme u novome izdanju: II. 24, 74. III. 14. IV. 24, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 36. U njima se pokazuje ovaj razmjer: od 100 stihova

1.	39·39
2.	23·55
3.	12·60
4.	8·20
5.	7·90
6.	4·07
7.	1·85
8.	1·45
x.	0·90
0.	0·09

Kako se odavle vidi, razmjer se znatno ne razlikuje od Tešanovih pjesama. I ovdje 1. i 3. obrazac iznose 51%, samo je obrasca 7. i 8., pa i x nešto više nego u Tešana. Ja bih tome tražio uzroka u dvojem: Tešan je samo modifikovao pjevačke pjesme, pa kako veli onaj J. Nović, doista ne treba mnogo, da se svedu na pjevački ritam; a kakvo je to modifikovanje bilo, pokazaće se malo kasnije. Nadalje bih tome skladu tražio uzroka i u tome, što je Filip pjevao nove dogagjaje, pače je većinu pjesama — kako Vuk svjedoči — sâm pjevao, a već sam gore napomenuo, da što je pjesma mlagja i novija, to više — po organskom svom razvoju — ugagja pored ritma još i akcentu jezičnome.

3. Treći je Vukov pjevač starac Milija (rodom iz Ercegovine od Kolašina, pa za Kara-Gjorgjijna vremena dobežao u Srbiju i namestio se u naiji Požeškoj). Za njega kaže Vuk p. 13.: „Čuvši ja 1820. godine u Kragujevcu, da Milija osobito zna pesmu o ženidbi Maksima Crnojevića, i o Banoviću Strainji (koje sam ja obe pesme od detinjstva kojekako znao i po tom od mlogo ljudi slušao i prepisane imao, ali mi ni jedna nije bila sa svim po volji), zamolim se nekolika puta Njiovoj Svetlosti Gospodaru Milošu Obrenoviću, da bi mi ga u Kragujevac dobavio, ili mene u naiju Požešku k njemu poslao; no pri svemu obećavanju Njiove Svetlosti nekako mi ova molba ostane onda neispunjena. Vrativši se ja u proleće 1821. godine iz Srbije u Beč, molio sam pismeno kako Njiovu Svetlost, tako i pokojnoga Vasu Popovića, bivšega onda glavnoga kneza u naiji Požeškoj, da bi mi se te dve pesme od Milije pre-

pisale i poslale; no ni to mi se ne mogne učiniti. Kad u jesen 1822. godine na pozivanje Njiove Svetlosti dogjem opet u Kragujevac, Njiova Svetlost opomenuvši se moji usmeni i pismeni molbi u onaj isti čas, kad na divanani preda Nji izigjem i poljubivši Im skut, stanem se s Njima pozdravljati, dozovu iz kancelarije svoga pisara Lazara Teodorovića (sadašnjega starešinu Srpske deputacije u Carigradu), i smejući se kaže mu: „Lazo! piši knezu Vasu, da je došao Vuk, nego i on odma nek ide amo, i starca Miliju živa neka dovede ili mrtva neka donese, a neka uredi, ko će mu kod kuće mesto njega raditi, dok se on odovud vrati“. Posle nekolika dana dogje knez Vasa i dovede starca Miliju. Ali kad se s Milijom sastanem, onda mi se tek radost okrene na novu tegobu i muku: ne samo što on, kao i ostali gotovo svi pevači (koji su samo pevači) nije znao pesme kazivati redom, do samo pevati; nego bez rakije nije teo ni zapevati, a kako malo srkne rakije, on se, i onako, koje od starosti, koje od rana (jer mu je sva glava bila isečena tukući se negda s nekakim Turcima iz Kolašina) slab budući, tako zabuni, da nije svagda redom znao ni pevati! Videći ja to, ništa drugo nisam znao činiti, nego sam gledao, da mi svaku pesmu peva po nekoliko puta, dok je nisam upamtio, da sam mogao poznati, kad se što preskoči, pa sam ga onda molio, te mi je pevao (polako rastežući reči), a ja sam za njim pisao, što sam brže mogao; ali kad sam koju pesmu tako napisao, onda mi je on opet morao pevati, a ja sam gledao u moj rukopis, da vidim, je li sve dobro napisano. Tako sam oko ove četiri pesme proveo više od petnaest dana. — Milija je znao još mlogo onaki pesama, kao što je ona 14. u trećoj knjizi (st. izd.); ali mi se nije dalo, da još koju prepišem. Njemu se već bilo malo dosadilo onako besposlenu sedeći i meni pevajući, a uz to još nagje se ljudi (kakovi se obično kod mlogi dvorova nalazi), koji se najviše o tom brinu, kako će od svačega šalu i smej zametnuti, te mu kažu: „Kud si ti, star i pametan čovek, pristao za budalom? Zar ne vidiš, da je Vuk lud i besposlen čovek, kojemu je samo do pesama i do besposlica kojekaki? Ako ti njega uzaslušaš, tebi će čitava jesen ovde propasti; nego idi kući, te gledaj svoj posao“. I tako ga podgovore, te jedno jutro primivši od Njiove Svetlosti pristojni poklon za dojakošnju dangubu otide iz Kragujevca krijući od mene. — Kad sam prošavši godina pitao za nj, kazali su mi, da je umrъo“. (p. 13.—17).

Od njega su u novom izdanju ove pjesme: II. 40, 44, 89. III. 42.

U ove četiri pjesme imade ovaj razmjer metarskih obrazaca: od 100 stihova

1.	45·70
2.	20·65
3.	13·10
4.	5·89
5.	7·21
6.	2·82
7.	1·06
8.	1·99
x.	1·32
0.	0·26

Jovanu s Gackoga, koga napominje J. Nović, najviše su se svigjale pjesme starca Milije. Da što to vrijedi najprije za njihovu kompoziciju, ali je opet vrijedno istaknuti, da u pjesmama starca Milije imade najviše po 5 čistih trohaja u desetercu, na ime 45%. No ne valja zaboraviti, da od starca Milije imademo samo četiri pjesme, a ko zna, bi li takav razmjer ostao, da imademo više pjesama od njega. Nadalje bih upozorio, da u starca Milije imade manje obrasca 2. i 4. (gdje su u drugoj poli deseterca po dva daktila), nego u pjesmama Tešana Podrugovića. Kazivaču su bolje pristajali daktili u drugoj poli deseterca, nego pjevaču, jerbo su kazivaču po dva daktila u drugoj poli deseterca postala donekle tipnom zamjenom triju trohaja. Nadalje ima u Milije više x, jer ta nepravilnost manje smeta, dok se pjeva, nego dok se kazuje.

4. Od starca Raška (rodom od Kolašina, koji je još u početku Srpske bune na daije dobežao u Srbiju i namestio se u naiji Jagodinskoj u selu Jabauti) imamo u novom izdanju ovih 10 pjesama: II. 26, 32, 33, 34, 35, III. 6, 10, 11, 47, IV. 31.

Ovdje je: od 100 stihova

1.	37·8
2.	21·3
3.	12·7
4.	7·7
5.	10·1
6.	4·5
7.	1·3
8.	2·7
x.	1·6
0.	0·3

5. Nadalje imademo od Gjure Milutinovića Crnogorca u novom izdanju 4 pjesme: IV. 1, 4, 6, 51. Razmjer je u njegovim pjesmama ovakav: od 100 stihova:

1.	43·9
2.	21·7
3.	12·8
4.	8·8
5.	4·4
6.	4·3
7.	1·2
8.	2·1
x.	0·5
0.	0·3

Upozorujem samo na ono, što sam već rekao, da nove pjesme — a take su crnogorske — mnogo izjednačuju ritam i akcenat. Obrasca samoga 1. imade 43%, a nepravilnih stihova ima samo 0·5%. Ovo govori dosta jasno.

6. Od šljepice Živane, koja je sjedila u Zemunu, a rodom je bila odnekud iz Srbije, i kao šljepica išla je čak i po Bugarskoj, imademo ove pjesme: II. 20, 21, 61, 63, 76, III, 61,

U njima imade od 100 stihova:

1.	38·60
2.	20·47
3.	14·62
4.	9·79
5.	6·43
6.	5·26
7.	1·61
8.	1·17
x.	2·05
0.	—·—

7. Onda je Gjuro Balać, rodom iz Hrvatske iz ličke regimente; od njega je u novom izdanju ovih pet pjesama: III. 3, IV. 17, 35, 51, 88, te se pokazuje ovaj razmjer. Od 100 stihova

1.	40·5
2.	21·7
3.	13·5
4.	10·5
5.	6·6
6.	2·9
7.	1·9
8.	1·5
x.	0·9

Već se iz samih brojeva razabire, da pjevač pjeva nove dogagjaje, nove pjesme, jer se u starih pjesama zajedno s melodijom održao poredak riječi, koji se često ne slaže s akcentom. U novijim je pjesmama lašnje naći toga sklada, kako se iz ovih brojeva očito vidi.

8. Ove četiri pjesme II. 46, 51, 53, 69 poslao je Vuku 1817. godine Lukijan Mušicki, a on ih je po nekome od svojih mlagjih prepisao od neke šljepice, koja je u Grgurevcima sjedila. U pjesmama ove šljepice nahodimo ovakav metarski razmjer:

od 100 stihova

1.	39·3
2.	22·4
3.	15·4
4.	7·3
5.	10·4
6.	2·3
7.	0·5
8.	1·3
x.	0·7
0.	0·4

9. Napokon nam je navesti Vukova oca. Za njega veli Vuk p. 28.: „(navedene pjesme) prepisao sam (u Karlovcima 1815. godine) od moga oca, koji je, kao pobožan i zbiljski (ernsthaft) čovek vrlo malo mario za pesme, nego samo koliko ji je, gotovo neotice, upamtio od svoga oca Joksima i brata Tome, koji su ne samo mloštvo pesama znali i rado ji pevali i kazivali, nego i pesme spevavali.“ Od Vukova oca imademo ove četiri pjesme: II. 50, 98, III. 57, IV. 5. U ovim je pjesmama ovaki razmjer: od 100 stihova ima

1.	37·1
2.	25·7
3.	11·2
4.	7·8
5.	6·1
6.	6·5
7.	1·1
8.	2·2
x.	2·2
0.	0·1

Upozorujemo na dosta znatan broj x.

A sad mi je napokon još reći koju o modifikacijama kazivača Tešana prema pjesmama pjevača Filipa. Nemajući melodije nastoji pjevač, da taj nedostatak drukčije nadoknadi, te s toga mnogo više

nego pjevač upotrebljava t. zv. fonetične figure (n. p. aliteraciju, asonanciju, rimu, etimologiju), za tim hijazam i još druge figure, a pored toga gleda, da mu deveti slog bude naglašen ili bar dug. Pokazaću to na prve 2 hiljade Tešanovih deseteraca:

II. 14. al sam kakva roda horjatskoga,
da l' od kakva roda gospodskoga —
pazi Sima, kao svoga sina —
dobro svoga odgajio gjoga —
donesoše vino i rakiju,
i lijepu svaku gjakoniju —
gdje si mene toliko vrijeme? —

II. 29. neka kupi, koliko mu drago,
po gjevojku, kada njemu drago, —
dva sestrića dva Voinovića —
u piću su teške pijanice,
a u kavzi ljute kavgadžije —
kad ujaku ne ću, da kome ću?
do pojasa od čistoga zlata,
zlatne toke od četiri oke —
stane svata dvanaest hiljada —
drž' se dobro, momče Prijepoljče —
ako li ih preskočiti ne ćeš —
u državu za života tvōga —
a Roksanda u zelenu trávu —
car Miloša megju oči ljûbī —
a Balačko, moja vjerna slūgo —
pak mu sve tri odsiječe glâve —
pred njeg' baci Balačkove glâve —
onda pusti vjetra stùdenōga —

(u ovih se 8 stihova vidi, kako je kazivač nastojao, da mu deveti slog bude akcentovan, ili bar dug).

nadmudrismo i nadjunačismo —
neka kupi burme i prstenje,
sitan biser i drago kamenje —
teško svuda svome bez svojega —

II. 39. jedno bješe od Prìlipa Mârko
drugo bješe Rȅlja od Pazára

(ovdje je u drugoj poli hijazam samo radi toga, da bude 9. slog odlikovan dugim akcentom; za to se gotovo vazda nahodi u pjesmama: Králjeviću Mârko, a veoma rijetko: Mârko Králjeviću).

već mi šarac stade odmicati,
a kobila poče ostajati

II. 42. gje no leži voda do koljena,
a junačke kosti do ramena —
pola pije, pola Šarcu daje —
pa posjede svoju bedeviju
i izigje gradu na kapiju —

koga Marko sabljom udaraše,
po dvojicu od jednog gragjaše,
preko sebe njega preturaše —

išti Marko, što je tebi drago, —
jedni miju, drugi bradu briju —

II. 45.

odvodiš mi devet braće
devet braće devet Jugovića —

dan osvane i ograne sunce —
kad u jutru jutro osvanulo —

pa uvati za uzdu alata,
ruke sklopi bratu oko vrata —

ona pade na kamen studeni,
ona páde, pa se obeznani —

i padoše na bijelu kulu,
baš na kulu slavnoga Lazara —

dolećeše dva vrana gavrana —

sve ranjeno i iskrvavljeno —

gospodara slavnog knez-Lazara —

gje pogibe slavni kneže Lazo?
gje pogibe stari Jug-Bogdane?
gje pogibe devet Jugovića?
gje pogibe Miloš vojevoda?
gje pogibe Banović Strahinja?

II. 56. ne može ti pripravljat večere,
a ne može služit mrka vina,
a ne može lučem svijetliti —

za junačko pitaju se zdrâvlje —
kratki danci a dugi konaci —
kom jagluka, kome boščaluka —
jednu noćcu za vjernu ljubovcu —
mene stara proklinjala majka,
da ne ljubim bradata junaka —
jedan mije, drugi bradu brije —
kada svanu i ogranu sunce —
sad su ljudi svakojake ćudi —

II. 57.

uzela ga voda na maticu,
okreće se niz vodu Maricu —
valja sablja tri careva grada —
to mu reče, u kulu uteče —
do sunca je bȉstra vòda bíla —
oj boga ti, tȕrskô mòmče mlâdô —
car s' odmiče, a Marko primiče —

II. 64.

pita majka Kraljevića Marka —
bolan, Marko, koliko ti drago —

Tešanove se pjesme osobito odlikuju kompozicijom i slogom, pa ih je s toga Vuk svakom zgodom hvalio, no nije ovdje prilike, da govorimo o toj vrlini Tešanovih pjesama. Kako smo vidjeli, u metrici je od Tešana bolji starac Milija, a to se lijepo slaže s onim, što pripovijeda J. Nović za onoga Jovana Gačanina, koji je umio prekrasno pjevati narodnu pjesmu, pa su mu se od sviju Vukom zabilježenih pjesama ponajviše svigjale pjesme starca Milije. Gačani su na glasu pjevači, pa za to, kad ko što kazuje onome, koji ono zna bolje od njega, govore: Pjeva kroz Gacko!

Da se uzmogne vidjeti, kako sam bilježio akcente i vrstao deseterce u obrasce, naznačiću za prvih 6 stranica u II. i III. knjizi Vukove zbirke, kakav je kojemu stihu obrazac.

Obrazac 1. imadu u II. knjizi: p. 1.: st. 1, 2, 4, 11, 15, 18, 22, 23, 24, 25.; p. 2 : 28, 31, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46,, 51, 57.; p. 3.· 61, 63, 64, 66, 68, 69, 72, 74, 83, 85; p. 4.: 13

15, 16, 17, 22; p. 5.: 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50; p. 6.: 55, 56, 57, 58, 61, 66, 68, 70, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 85. — U III. knjizi: p. 1. st. 1, 3, 4, 6, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 20, 24; p. 2.: 28, 37, 39, 42, 48, 53; p. 3.: 56, 57, 60, 63, 65, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 80, 84, 85; p. 4.: 88, 91, 1, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 15, 18, 19; p. 5.: 20, 21, 22, 30, 34, 36, 38, 39, 40, 45; p. 6.: 52, 56, 57, 60, 61, 68, 70, 72, 76, 77, 78, 80.

Obrazac 2. u II. knjizi: p. 1.: 7, 8, 12, 13, 14, 17; p. 2.: 34, 36, 49, 50, 52, 53; p. 3.: 62, 70, 71, 73, 75, 77, 78, 84, 86; p. 4.: 3, 4, 6, 7, 8, 18, 19, 20, 21; p. 5.: 29, 39, 41, 43, 51, 52, 54; p. 6.: 62, 63, 64, 69, 71, 72, 73, 78, 83, 84. — U III. knjizi p. 1.: 9, 21. 22, 25, 26; p. 2.: 32, 35, 43, 44, 45, 50, 51, 54; p. 3.: 55, 58, 61, 62, 66, 70, 78, 82; p. 4.: 14, 16; p. 5.: 25, 28, 35, 37, 44, 49, 50; p. 6.: 55, 63, 66, 67, 69, 74, 75.

Obrazac 3. u II. knjizi: p. 1.: 3, 5, 6, 26; p. 2.: 29, 30, 42, 43, 44, 47, 56; p. 3.: 60, 65, 67, 79, 80, 81, 82; p. 4.: 1, 2, 10, 11, 24; p. 5.: 25, 36; p. 6.: 59, 60, 65. — U III. knjizi: p. 1.: 5, 18, 19, 23; p. 2.: 27, 29, 30, 31, 36, 38, 46; p. 3.: 64, 81, 83; p. 4.: 90; p. 5.: 24, 26, 32, 41, 43, 48; p. 6.: 53, 64, 71, 79.

Obrazac 4. u II. knjizi: p. 1.: 9, 10, 16, 21; p. 2.: 35, 48, 55; p. 3.: 59, 76; p. 4.: 9, 23; p. 5.: 27, 37, 53; p. 6.: 81. — U III. knjizi: p. 2.: 34, 40, 47, 52; p. 3.: 67, 77; p. 4.: 92: 2; p. 5.: 23, 31, 46; p. 6.: 51, 58, 59, 73.

Obrazac 5. u II. knjizi: p. 1.: 19; p. 2.: 27, 32; p. 4.: 14. — U III. knjizi: p. 1.: 16; p. 2.: 49; p. 3.: 59, 76; p. 4. 89; p. 5.: 29, 33; p. 6.: 65.

Obrazac 6. u II. knjizi: p. 1.: 20; p. 4.: 5, 12; p. 6.: 67. — U III. knjizi: p. 1.: 6, 13; p. 4.: 3, 6, 13, 17; p. 5.: 42, 47.

Obrazac 7. u II. knjizi: — U III. knjizi: p. 1.: 2, 10; p. 3.: 74, 79; p. 4.: 87, 9; p. 5.: 27; p. 6.: 54, 62.

Obrazac 8.: u II. knjizi: p. 2.: 54.; p. 3.: 58. — U III. knjizi: p. 2.: 33, 41; p. 4.: 86; p. 6.: 81.

PRIPOMENAK.

Bilo je prošlih božićnih praznika, kad sam prepisujući ovaj pokušaj razgovarao s prijateljima o pojedinim mislima, što se ovdje napominju za naš akcenat. Tada nijesam slutio, da će neke od ovih misli potvrditi u najskorije doba kompetentan u tom poslu sudija, kao što je naš vrli Jagić. Za četiri, pet tjedana stiže nam u Zagreb 4. svezak VIII. godine Jagićeva Arhiva, gdje Jagić poznatim duhovitim načinom obznanjuje Leskienovo djelo o kvantiteti u našem jeziku. U toj obznani napominje Jagić, da mu se čini, te objam riječi uzrokuje i promjenu akcenta, pa za to imamo s**ī**n s**ȉ**nak, što da valja za svu tvorbu riječi (o. c. p. 608), i nadalje veli, da je od samòtok postalo sȁmotók tako, što se krajnji vokal otegnuo u zamjenu, jerbo je prije bio drugim dijelom dvosložnoga akcenta, a sad više nije, nego ga treba kvantitetom u zamjenu oduljiti. Ako se ovo i ne slaže sasma s onim, što sam ja pokušao u ovoj radnji, opet je u jezgri potvrdom glavne misli, pa mi to podaje nade, da trudeći se slabim silama svojim oko toga posla — nijesam salazio s puta istine.

Prije nego dovršim, napomenuti mi je još jednu radnju, koja je u najskorije doba objelodanjena, a raspravlja u drugu ruku o metru junačke pjesme.

Kad se na ime već doštampavala ova radnja, dopade mi ruku najnoviji svezak Jagićeva „Arhiva za slovensku filologiju" (IX. tečaja 1. svezak), u kojem imade na prvom mjestu radnja dra. Wilhelma Wollnera „Untersuchungen ueber den Versbau des südslawischen Volksliedes. Pisac u ovoj radnji lijepo i potpuno raspravlja o melodijskoj ritmici ne samo junačkih nego i ženskih pjesama južnoslovenskih, i to po glazbenoj slici naših narodnih pjesama, kakva nam se pokazuje u Kuhačevoj zbirci južnoslovenskih narodnih popijevaka. Megju inim govori Wollner i o deseteracu. Wollner takogje misli, da se u deseteracu nalaze tri glazbene teze. Meni se bar čini, da se samo ovako dadu lako ra-

zumjeti oni obrasci metarski u kazivanim pjesmama, što no smo ih našli u junačkim pjesmama Vukove zbirke. Deseterac s tri glazbene teze jamačno je prototipan, te se iz njega organski razvijaju svi oblici metarski. Mnogo bismo teže mogli tumačiti one razlike, da pristanemo za onima, koji vele, da se u desetercu nahode četiri glazbene teze. Wollner je proučio ritmiku deseteračkih pjesama u Kuhačevoj zbirci, te veli, da se pokazuju ovi temeljni glazbeni oblici deseterca: u ženskim pjesmama: a) 4 + 4 + 2, b) 4 + 2 + 4, c) 4 + 3 + 3, dočim u junačkim pjesmama pored napomenutih oblika mogu gdje koji deseterci imati i drugi oblik, na ime 2 + 4 + 4, ili čak: 5 + 3 + 2. Za ovaj potonji pravo naslućuje Wollner, da melodiji takva oblika (5 + 3 + 2) nije pripadao deseterac, nego koji drugi stih. Veoma je zanimljivo, što napominje za pjesmu „Carica Milica i Vladeta vojvoda“ (Vuk II, p. 307, Kuhač br. 1494). Po melodiji sudi Wollner, da je ova pjesma nastala u ono doba, kad se epski deseterac stao sasma recitativno izgovarati, pa se ritam melodije počeo udešavati prema akcentu riječi. Najbolje to pokazuje stih odma na početku: „Pošétala cȁrica Mȉlica.“ Prvi slog ovoga deseterca nema u govoru nikakva akcenta, pa je ova anakruza prodrla i u melodiju, jer se dade posve stalno dokazati, da melodija naših narodnih pjesama nije iz početka nigda imala anakruze. Kao što se već po samom njemačkom jeziku razabire, njemačka narodna pjesma može lako počinjati s nenaglašenicom, dočim je naš jezik logajedski, pa nam je s toga i melodija narodnih pjesama drukčijega ritma nego u Nijemaca što je. Nije se dakle samo melodija doimala recitacije, nego je, kako nam pokazuje ovaj primjer, i recitacija kadikad mijenjala melodiju junačke pjesme.

Milivoj Šrepel.